

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**SÜLEYMAN ATEŞ'İN YÜCE KUR'AN'IN ÇAĞDAŞ
TEFSİRİ'NİN YÖNTEM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

MUHAMMED FATİH DUYAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

AĞUSTOS – 2024

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SÜLEYMAN ATEŞ'İN YÜCE KUR'AN'IN ÇAĞDAŞ
TEFSİRİ'NİN YÖNTEM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

MUHAMMED FATİH DUYAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

AĞUSTOS – 2024

YOZGAT

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Muhammed Fatih Duyar'ın hazırladığı “**Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'nin Yöntem Açısından Değerlendirilmesi**” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince / / günü saat ...: ...'da yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇALIŞKAN

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ARSLAN

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Prof. Dr.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhine doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğini beyan ederim.

İmza

Muhammed Fatih DUYAR

...../...../.....

ÖN SÖZ

Hız. Peygamber (s.a.v) Allah'tan aldığı vahyi ilk muhatapları olan sahâbeye bazı âyetleri tefsîr etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Hız. Peygamber'e (s.a.v.) indirildiğı şekliyle, önce sahâbe sonra tâbiîn nesli tarafından okunarak, uygulanarak, ezberlenerek ve yazılarak günümüze kadar nakledilmiştir. Hız. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra, İslâm coğrafyasının genişlemesi ve birçok toplumun İslâm'ı kabul etmesiyle birlikte tefsîr faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç sâikiyle İslâm âlimleri tefsîr alanında yoğun çalışmalar yapmıştır. Nitekim tefsîr alanında yapılan bu çalışmalar, günümüze kadar devam etmiştir. Müfessirler, geçmişten günümüze telif edilen tefsîrlerde izledikleri usûl, yöntem ve tekniklerle Kur'ân'ın derinliklerine inerek daha doğru anlaşılması, yorumlanması ve sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece tefsîr faaliyetleri sosyal, kültürel, dinî ve siyasi çevrelerde gelişerek ve genişleyerek günümüze kadar gelmiştir.

Biz de bu çalışmamızda son dönem çağdaş müfessirlerinden Süleyman Ateş'in Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri adlı eserinde uyguladığı tefsîr yöntemini ele almaya çalıştık. Çalışmamızda başta Kur'ân-ı Kerîm ve tefsîr olmak üzere hadis, fıkıh, tasavvuf, biyografi ve filolojik kaynaklardan istifade etmeye gayret ettik. Ateş'in nakli, dirayetle açıklayarak bütüncül bir bakış açısıyla Kur'ân'ı tefsîr etmesinin yanı sıra modern çağa uygun ve anlaşılır bir dil kullanması ayrıca tefsîrinde tasavvufî ve fikhî yorumlarda bulunması, bu eseri çalışmamıza konu edinmemizde etkili olmuştur.

Gerek ders döneminde gerekse tez döneminde çalışma konumuzun belirlenmesinde ve çalışmamızın hazırlanma sürecinde kıymetli eleştiri ve önerileriyle çalışmamıza önemli katkılar sunan muhterem danışman hocam Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ'e şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca zaman zaman bilgi ve tecrübelerinden istifade etmek için kendilerine müracaat ettiğim Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇALIŞKAN, , Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ, Dr. Ali Şakir ERGİN ve bu süreçte dualarını ve desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme şükranlarımı sunuyorum.

Muhammed Fatih DUYAR

.../.../.....

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜLEYMAN ATEŞ'İN YÜCE KUR'AN'IN ÇAĞDAŞ TEFSİRİ'NİN YÖNTEM AÇISINDAN DEĞERLEDİRİLMESİ

MUHAMMED FATİH DUYAR

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. TALİP ÖZDEŞ

Bu çalışma, Süleyman Ateş'in Türkiye'de ve uluslararası alanda önemli izler bırakmış olan hayatı ve tefsir yöntemini derinlemesine ele almaktadır. Ateş, geleneksel medrese eğitimi ile modern eğitim anlayışını birleştirerek hem İslâmî bilgilerin derinliğini hem de bilimsel metodolojiyi çalışmalarında başarıyla kullanmıştır. Özellikle Kur'an tefsiri konusunda geliştirdiği yenilikçi yaklaşımlar ve çağdaş bilimsel bulguları dikkate alma tutumu, Ateş'i önemli bir ilim adamı haline getirmiştir. Tefsir çalışmalarında tasavvufî yorumlara ve pozitif bilimlerin bulgularına büyük önem veren Süleyman Ateş, Kur'an'ın evrensel mesajını günümüz dünyasına taşırken, farklı disiplinlerden yararlanarak kapsamlı açıklamalar sunmayı hedeflemiştir. Tefsirinde geleneksel yorumları modern bilimsel anlayışla birleştirerek, Kur'an'ın anlaşılmasını ve uygulanmasını güncel ve kapsamlı bir perspektifle ele almıştır. Bu yaklaşımıyla Ateş, hem geleneksel hem de çağdaş konularda rehberlik arayan okuyucular için değerli bir kaynak olmuştur. Ateş'in tefsir çalışmalarında temel yöntemi, Kur'an âyetlerini diğer âyetlerle açıklama stratejisine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an'ın bütünlüğüne ve iç tutarlılığına vurgu yaparak, metnin anlaşılmasını derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, tezde Ateş'in tefsirinde kullandığı kaynaklar, metodolojik yaklaşımlar ve tartışmalı konular da detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç olarak, Süleyman Ateş'in tefsir geleneğine olan büyük katkıları ve modern İslâmî düşünce üzerindeki etkisi bu çalışma ile daha iyi anlaşılabilir hale gelmektedir.

2024, xi + 90 Sayfa

Anahtar Kelimeler: Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim'in Tefsiri, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri

ABSTRACT

MASTER THESIS

EVALUATION OF SÜLEYMAN ATEŞ'S CONTEMPORARY INTERPRETATION OF THE HOLY QURAN IN TERMS OF METHOD

MUHAMMED FATİH DUYAR

**YOZGAT BOZOK UNIVERSITY GRADUATE EDUCATION INSTITUTE BASIC
İSLAMIC SCIENCES DEPARTMENT**

SUPERVISOR: PROF. DR. TALİP ÖZDEŞ

This study thoroughly examines the life and exegesis method of Süleyman Ateş, who has left significant marks both in Turkey and internationally. Ateş successfully combined traditional madrasa education with modern educational approaches, utilizing the depth of Islamic knowledge and scientific methodology in his work. Particularly, his innovative approaches in Quranic exegesis and his attitude of considering contemporary scientific findings have made him a notable scholar. Ateş placed great importance on Sufi interpretations and findings of positive sciences in his exegesis works. While conveying the universal message of the Quran to today's world, he aimed to provide comprehensive explanations by benefiting from various disciplines. By integrating traditional interpretations with a modern scientific understanding in his exegesis, Ateş has become a valuable resource for readers seeking guidance on both traditional and contemporary issues. The primary method in Ateş's exegesis works is based on the strategy of explaining Quranic verses with other verses. This approach emphasizes the integrity and internal consistency of the Quran, aiming to deepen the understanding of the text. Furthermore, the thesis also detailedly examines the sources, methodological approaches, and controversial topics used in Ateş's exegesis. In conclusion, the significant contributions of Süleyman Ateş to the exegesis tradition and his impact on modern Islamic thought can be better understood through this study.

2024, xi + 90 Pages

Keywords: Süleyman Ateş, The Exegesis of the Holy Quran, The Contemporary Exegesis of the Noble Quran

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY FORMU.....	ii
TEZ BEYANI	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Araştırmanın Kaynağı ve Yöntemi	2
2. SÜLEYMAN ATEŞ'İN HAYATI VE KÜLTÜREL ÇEVRESİ	4
2.1. Hayatı.....	4
2.2. İlmî Şahsiyeti	5
2.3.Eserleri	6
2.3.1. Telif Eserleri.....	6
2.3.2 Tercüme Eserleri	8
2.3.2.1. Arapça'dan Çevirdiği Eserler	8
2.3.2.2. İngilizceden Çevirdiği Eserler.....	9
2.3.3. Sadeleştirmeleri.....	9
2.4. Etkilendiği Kişiler ve Ekoller	10
3. SÜLEYMAN ATEŞ'İN TEFSİRİ'NİN KAYNAKLARI VE METODOLOJİK ÖZELLİKLERİ	13
3.1.Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'nin Kaynakları	13

3.1.1. Tefsîr Kaynakları.....	13
3.1.2. Hadis Kaynakları.....	15
3.1.3. Fıkıh Kaynakları.....	15
3.1.4. Kelâm ve Mezhepler Tarihi Kaynakları	16
3.1.5. Tasavvuf Kaynakları	17
3.1.6. Dil Bilim Kaynakları.....	18
3.1.7. Siyer ve Tarih Kaynakları	18
3.1.8. Müspet Bilim Kaynakları.....	19
3.2. Süleyman Ateş'in Tefsîr Yöntemi.....	20
3.2.1. Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsîri.....	20
3.2.2. Fikhî Analizler.....	25
3.2.3. Kıraat Farklılıkları.....	28
3.2.4. İşârî Yorumu.....	31
3.2.5. Bilimsel Yorumu	34
3.3. Süleyman Ateş'in Tefsîri'nde Rivayetlerden Yararlanılması.....	38
3.1.1. Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tâbiûn Rivayetlerinden Yararlanması	38
3.1.2. İsrâiliyat Konusuna Yaklaşımı	40
3.1.3. Rivayetleri Delil Olması, Değeri ve Kullanımı	43
3.1.4. Genel Değerlendirme	44
4. SÜLEYMAN ATEŞ'İN BAZI TEFSÎR PROBLEMLERİNE VE TARTIŞMA KONULARINA YAKLAŞIM VE YORUMLARI.....	46
4.1. Bazı Tefsîr Problemlerine Yaklaşımı	46
4.1.1. Nesh Problemine Yaklaşımı	46
4.1.2. Muhkem ve Müteşâbihe Yaklaşımı.....	51
4.1.3. Kur'ân'ın İ'câzı Konusuna Yaklaşımı.....	53
4.2. Bazı Tartışma Konularına Yaklaşım ve Yorumları.....	55

4.2.1. Kelâmî Konulara Yaklaşımı	55
4.2.2. Şefaât Meselesi.....	57
4.2.3. Ehl-i Kitâb'ın Ahiretteki Durumu	59
4.2.4. Rü'yetullah Konusu	62
5.2.5. Mûcize Konusu	63
4.2.6. Evrim Konusu	67
4.2.7. Reenkarnasyon Konusu.....	69
4.3. Fıkîhî Konulara Yaklaşımı	70
4.3.1. Faiz Meselesi.....	72
4.3.2. Tesettür Meselesi.....	74
4.3.3. Çok Eşlilik.....	76
4.3.4. Boşanma (Talâk) ve İddet	77
5. SONUÇ.....	79
6. KAYNAKLAR	84

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
age.	: Adı Geçen Eser
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicri
hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
md.	: Madde
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
sad.	: Sadeleştiren
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
v.	: Vefat
vb.	: Ve benzeri, diğerleri

yay. : Yayınları

yy. : Yüzyıl

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye’de Kur’ân tefsîri alanında derin izler bırakmış önemli bir ilim adamı, Süleyman Ateş’in hayatı ve tefsîr yöntemi ele alınmaktadır. 1933 yılında Elazığ’ın Tadım köyünde doğan Ateş, eğitim hayatına köyün hocası ile başlayarak, dinî ilimler ve Arapça eğitimi almıştır. Erzurum ve İstanbul’da aldığı eğitimlerin ardından, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun olmuş ve akademik kariyerine adım atmıştır.

Süleyman Ateş, geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra, Cumhuriyet döneminin getirdiği modern eğitim anlayışından da önemli ölçüde yararlanmıştır. Hem geleneksel İslâmî bilgilerin derinliğini hem de modern bilimsel metodolojiyi bünyesinde barındıran çalışmalarıyla tanınmıştır. Özellikle Kur’ân tefsîri üzerine geliştirdiği yenilikçi yaklaşım ve yöntemler, Ateş’in hem Türkiye’de hem de uluslararası alanda tanınmasını sağlamıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmamız, Prof. Dr. Süleyman Ateş’in Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri adlı eserindeki tefsîr yöntemi incelenmesi esas alınarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte Ateş’in hayatı, eserleri, kültürel çevresi, tefsîr yöntemi, problemleri ve bazı kelâmî ve fikhî tartışma konuları üzerinde durulmuştur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Tüm insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlama noktasında yegâne kurtuluş yolu, hidayet kaynağı Kur’ân’dır. Kur’ân, nüzulünden günümüze kadar muhataplarınca anlaşılmaya çalışılmış, hayatın her anında ve alanında, her konuda insanların istek ve ihtiyaçlarına çözüm sunmuştur. İslâm coğrafyasının genişlemesi ve birçok toplumun İslâm’ı kabul etmesiyle tefsîr ilmine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçtan mütevellit geçmişten günümüze geniş bir tefsîr külliyatı meydana gelmiştir.

Asr-ı saâdetten günümüze kadar yapılan tefsîrler, yöntem, amaç ve içerik bakımından farklılıklar arz etmektedir. Bunun en önemli sebebi, müfessirlerin müktesebâtı, yaşadıkları sosyal ve kültürel çevrenin etkisi, Kur’ân’ı doğru anlama ve açıklama gayreti ve yöntemleridir.

Biz de çalışmamızda, Cumhuriyet döneminden sonra ülkemizde tefsîr alanında ün kazanmış bir müfessir olan, âyetlere, tefsîr problemlerine akıl ve bilim ışığında çağdaş bakış açısıyla yaklaşan, Süleyman Ateş’in Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri adlı eserini yöntem açısından değerlendirmeyi amaç edindik. Aynı zamanda bu çalışmayı konu

edinmemizdeki bir diğer amaç ise çağdaş tefsîr anlayışının tüm inceliklerini kavrayıp, Ateş'in eserinde ele aldığı tefsîr problemlerine, fikhî ve kelâmî bazı tartışma konularına yakından bakıp değerlendirmek olmuştur.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bir eseri bir düşünceyi ortaya koyarken, onun nasıl, ne şekilde, hangi bağlamda ele alındığı da önemlidir. Değişen ve gelişen İslâm ilim ve kültür tarihine baktığımız zaman, Müslüman âlimlerin önemli özelliklerinden biri de, eserlerini yazarken izledikleri yöntemlerdir. Yöntemin bu kadar önem arz etmesi, yazarların okuyucuya sunmak istedikleri bilgilerin, daha rahat, daha sağlıklı anlaşılmasındandır. Bu usûl ve yöntem anlayışı, İslâm ilim ve kültür tarihiyle birlikte gelişerek bugüne kadar gelmiştir.

Çalışmamızın Kur'ân-ı Kerîm ve tefsîr eksenli bir çalışma olması, doğrudan bilime ve insanlığın ihtiyacına ve sorunlarına çözüm sunma noktasında katkı sağlaması malumdur. Özellikle tefsîr alanıyla yakından ilgilenen ve çalışma yapan araştırmacılar için önem arz eden bu çalışma, gerek Müslüman toplumlara gerek diğer inanca sahip toplumlara ışık tutan, çağdaş düşünce ile hazırlanan ve günümüz sorunlarına cevap veren bir çalışma olmuştur.

Çalışmamızı önemli kılan bir diğer husus ise, Ateş'in Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsîr etme, sünnet ve hadislerle âyetleri açıklama, Arapça dil bilgisine dayalı analizler yapma ve müfessirlerin görüşlerini ele alma gibi geleneksel yöntemlere yer vermiştir. Bununla birlikte, Ateş, tefsîrine bilimsel bulguları ve pozitif bilimlerden elde edilen bilgileri de entegre etmiştir. Bu, özellikle kâinatın yaratılışı, insanın gelişimi ve doğa olayları gibi konuların işlendiği âyetlerin yorumlanmasında ön plana çıkmıştır.

Araştırma konumuzla direkt olarak bağlantılı olan Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri adlı eser yirmi yıllık bir çalışmanın sonucu olup 1988 yılında Yeni Ufuklar Neşriyat Yayınları tarafından on iki cilt olarak ilim dünyasına kazandırılmıştır. Bu eserde dikkat çeken diğer bir önemli husus ise, eserin gerek rivayet ve dirayet metotları, gerek iş'ârî ve bilimsel tefsîr yöntemine örnek bir tefsir kaynağı olmasıdır.

1.4. Araştırmanın Kaynağı ve Yöntemi

Çalışmamızın en önemli kaynağını Süleyman Ateş'in başta Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Kur'ân Ansiklopedisi ve Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meali adlı eserleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte diğer rivayet ve dirayet tefsîrleri, yazarın tefsîr anlayışı ve yöntemi ile

ilgili tez, makale ve kitapları bu çalışma için en önemli kaynakları oluşturacaktır. Ayrıca günümüze kadar konu ile ilgili yazılmış olan eserlerden de yararlanılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda eseri teferruatlı bir şekilde okuyup, gerek metot olarak gerek âyetlerin açıklanması hakkında olumlu olumsuz eleştirimizi yaparak, bununla birlikte analiz ve değerlendirmelerimizle eserin çok yönlü yöntemi ortaya koymaya çalışılmıştır. Genel itibariyle problematik konuları açıklarken bazen eleştirel bir dil kullanılmış, bazen de eleştirel bir dil kullanmak yerine, mukayese ederek ve diğer kaynaklardan delil getirerek konu ve yöntem hakkındaki bakış açısı değerlendirilmiştir. Daha sonra çalışmamız ile ilgili önemli bilgi ve dokümanlar not alınmış gerekli değerlendirmeler yapıldıktan sonra ise yazılma safhasına geçilmiştir.

Çalışmamız giriş, üç bölüm, sonuç ve kaynakça kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın yazımında kullanılan kaynaklar ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde söz konusu eserin müellifi Süleyman Ateş'in hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve kültürel çevresi ele alınmıştır. Özellikle konumuzun esasını oluşturan ikinci bölümde Ateş'in tefsîrinde kullandığı kaynaklar ve metodolojik özellikler ele alınıp örneklerle incelenmiştir. Üçüncü bölümde müellifin esas aldığımız eseri bağlamında Ateş'in Kur'ân tefsîri ile ilgili bazı tefsîr problemlerine ve tartışma konularına olan yaklaşım ve yorumları incelenmiştir. Ateş, tefsîr çalışmalarında, İslâm düşünce tarihinde uzun süre tartışma konusu olan bazı meselelere yeniden eğilmiş ve bu konulardaki yorumlarıyla dikkat çekmiştir. Bu bölüm, onun bu konulardaki görüşlerini derinlemesine analiz ederek, Ateş'in İslâmî tefsîr geleneğine nasıl bir yenilik getirdiğini ortaya koyacaktır. Sonuç kısmında ise genel bir bakış açısıyla konu değerlendirilip çalışmamız tamamlanmıştır.

2. SÜLEYMAN ATEŞ'İN HAYATI VE KÜLTÜREL ÇEVRESİ

2.1. Hayatı

Süleyman Ateş, 1933 yılında Elazığ'ın Tadım köyünde dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına köyün hocaı ile başlamış, on yaşında hafızlık görevini yerine getirmiştir. Ardından yerel hocalardan din eğitimi ve Arapça öğrenimi almıştır. 1951 yılında Erzurum'a yolculuk yapmıştır. Bu şehirde, Hacı Faruk Bey gibi değerli âlimlerden kâfiye, Molla Câmî ve mantık dersleri almıştır. Aynı zamanda, Erzurum Müftüsü Solakzâde Sâdık Efendi'nin verdiği derslere katılmıştır. Erzurum'da, 1952 yılında evlenme kararı almıştır. Ertesi yıl, yani 1953'te, Ezher Üniversitesi'nde eğitim alabilmek için Mısır'a gitme çabasında bulunmuş, ancak bu amacına ulaşamayıp İstanbul'a kadar gitmiştir. Bu süreçte, yeni açılan İmam Hatip Okulu'na devam etme kararı almıştır. Erzurum'da ilkököl sınavını başarıyla geçip diplomayı aldıktan sonra, aynı yıl içerisinde Elazığ'da açılan İmam Hatip Okulu'na kayıt olmuştur. Okul hayatı boyunca, Hacı Muharrem Kösetürkmen Efendi'den özel dersler alarak eğitimine devam etmiştir.¹ Bu okulun her kademesini üstün başarı ve birincilikle tamamlamış, 1960 yılı Haziran ayında İmam Hatip Okulu'ndan, Eylül ayında ise Elazığ Lisesi'nden mezun olmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne başladığı dönemde, Ankara İkişerefeli ve İbadullah Camileri'nde dört yıl boyunca imam ve hatip olarak görev yapmıştır.²

1960'ta İmam Hatip Lisesi'nden mezun olmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1964 yılında dereceyle bitirmiştir. Bir sene öğretmenlik yapmış, 1965 Temmuz'unda aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesi Tefsîr Kürsüsü'nde asistanlık görevine başlamıştır. 1968'de doktora derecesini tefsir alanında elde ederek ilahiyat doktoru unvanını kazanmıştır. 1969-1971 yılları arasında askerlik hizmetini yerine getirip akademik kariyerine dönmüştür. Bu süreçte Devlet Dil Okulu'nun İngilizce bölümünü de tamamlamıştır. Mesleki araştırmalar yapmak üzere 1973'te Irak ve Mısır'da bulunmuştur. Aynı yılın Kasım ayında "İşarî Tefsîr Okulu" üzerine teziyle doçentlik unvanını almıştır. 1976'da Diyanet İşleri Başkanlığı'na atanmış ve 07.02.1978 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. Ardından üniversitedeki işine geri dönmüştür. 1979'da profesörlük makamına

¹ Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Alimleri* (Elazığ: Manas Yayıncılık, 2009), 231. Muharrem Hilmi Efendi Nakşi usulüyle ders verirdi. Elazığ'da ilmiyle tanındı. Birçok imamlar ve vaizler onun Arabi ilminden ve feraizinden istifade etmişlerdir. Kendisinin belirttiğine göre üç zata icazet vermiştir. Bunlardan birisi de Prof. Dr. Süleyman Ateş'e de bir icazetname bırakmış, bu icazet-nameyi parmağı ile mühürleyerek vermiştir.

² İsmihan Kayahan Koçak, *Süleyman Ateş'in Tefsirinde Genel Hatlarıyla Hristiyanlık* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 1.

yükseltilmiştir. Almanya’da Bochum Ruhr Üniversitesi’nde altı ay süreyle araştırmalarda bulunmuştur. Suudi Arabistan’daki İmam Muhammed Üniversitesi’nde yedi yıl, Cezayir’deki Emir Abdulkadir İslâm İlimleri Üniversitesi’nde bir öğretim yılı görev yapmıştır. Türkiye’ye dönüşünde 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri bölüm başkanlığını üstlenmiştir. 1995’te İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyeliğine getirilmiş ve burada da bölüm başkanlığı görevini sürdürmüştür. 1999 yılında emekliliğe ayrılmıştır.³

2.2. İlmî Şahsiyeti

Süleyman Ateş, klasik medrese eğitiminin ötesine geçerek Cumhuriyet döneminde gelişen modern eğitim sisteminden de önemli ölçüde yararlanmış bir ilim adamıdır. Bu çift yönlü eğitim anlayışı, eserlerinde hem geleneksel İslâmî bilgilerin derinliğini hem de modern bilimsel metodolojinin analitik yaklaşımını barındırır. İlahiyat Fakültesi’nde aldığı eğitim sırasında, Tayyip Okiç gibi hocalarından ve Menâr Ekolü’nden etkilenmiştir. Bu etkileşim, Ateş’in çalışmalarında bir sentez oluşturmaya yardımcı olmuştur. Ateş, Kur’ân yorumu konusunda, döneminin birtakım yaklaşımlarından farklı olarak, Kur’ân’ın bütünü üzerine genel bir modern yorum geliştirmekten ziyade, imkânlar dâhilinde gerçekleştirilebilecek dengeli ve ölçülü bir tefsîr anlayışını benimsemiştir. Bu yaklaşımıyla, geleneksel ve modern ilimleri birleştirerek, Kur’ân’ın günümüz dünyasında da anlaşılabilir ve uygulanabilir olmasını savunmuştur.⁴

Süleyman Ateş, hayatı boyunca yetmişten fazla esere imza atmış, bu eserler arasında orijinal çalışmalar, çeviriler ve sadeleştirmeler bulunmaktadır. Eserleri, İslâmî ilimlerin çeşitli dallarını kapsar; tefsîr, hadis, İslâm tarihi ve fıkıh gibi alanlarda önemli katkılarda bulunmuştur. Ateş’in eserleri, özellikle Kur’ân tefsîri alanında, günümüzde de referans olarak kabul edilen çalışmalar arasında yer alır. Ateş’in bilimsel metodolojiyi benimseyişi ve kritik düşüncüyü teşvik edişi, onun İslâmî ilimler alanında öne çıkan bir figür olmasını sağlamıştır. Zaman zaman eleştirilere maruz kalsa da Süleyman Ateş’in ilmî çalışmaları, İslâmî bilginin çağdaş dünyada nasıl yorumlanıp uygulanabileceğine dair önemli örnekler

³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Prof. Dr. Süleyman ATEŞ” (Erişim 25.02.2024).

⁴ Süheyla Akatay, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş’in Tefsirinin Kur’ân İlimleri Açısından Karşılaştırılması* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 20.

sunmaktadır. Bu çalışmalar hem Türkiye’de hem de uluslararası alanda büyük bir ilgi görmüş, İslâmî ilimlerin anlaşılması ve yorumlanmasında yeni perspektifler açmıştır.⁵

Süleyman Ateş, öğrencileri ve takipçileri üzerinde de derin bir etki bırakmış, gelecek nesillerin İslâmî ilimlere yaklaşımında yol gösterici olmuştur. Modern ve geleneksel ilimler arasında köprü kurma çabası, onun ilmî mirasının en önemli yönlerinden biridir. Bu miras, günümüzde de İslâmî ilimlerin öğrenimi ve öğretiminde önemli bir kaynak olarak değerini korumaktadır.

2.3. Eserleri

2.3.1. Telif Eserleri

“Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri: Müfessirin doktora çalışması olan bu eserde, Sülemî (v. 412/1021) ve onun işârî tefsîr metoduyla yazdığı ‘Hakâiku’t-tefsîr’ adlı çalışması konu edinmiştir. Sönmez Neşriyat tarafından İstanbul’da 1969 yılında basılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meali: İlk olarak 1974 yılında metinsiz olarak çıkan bu meal, 1977 yılında metinli olarak tekrar basılmıştır. Daha sonra Kılıç Kitabevi ve Yeni Ufuklar Neşriyat tarafından birçok kez basılmıştır.

İşârî Tefsîr Okulu: Müellif, doçentlik tezi olan bu eserinde işârî tefsîr hareketini konu edinmiştir. Eser, ilk olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları tarafından 1974 yılında Ankara’da basılmıştır. 1998 yılında Yeni Ufuklar Neşriyat tarafından tekrar basılmıştır.⁶

Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri: On iki ciltten oluşan bu eser, müellifin ifadesiyle yirmi yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Ateş’in en önemli ve en çok bilinen eseridir. Çalışmamızda bu eseri ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak ele alacağız.

Kur’ân Prensipleri: Müellif, bu eseri Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri adlı eserinde, her sûre sonunda ‘... Sûresinde Getirilen Prensipler’ başlığı altında özetlediği hüküm ve prensipleri nüzul sırasına göre bir araya getirmekle oluşturmuştur. Eser, Yeni Ufuklar Neşriyat tarafından 1996 ve 2003 yıllarında İstanbul’da basılmıştır.

Kur’an’da Nesh Meselesi: Risale şeklinde hazırlanmış olan bu eserde nesh konusu ele alınmıştır. Yeni Ufuklar Neşriyat tarafından İstanbul’da 1996 yılında basılmıştır.

⁵ Mesut Tekin, *Kur'an'ın Harfî Tercümesi Meselesi -Muhammed Hamidullah ve Süleyman Ateş'in Mealleri Örneğinde-* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 25.

⁶ Tasavvuf tefsirinin genel gelişimini yansıtan bu eserde “Keşfü’z- Zünûn ve Brockhelmann’ın eseri ve tezkire kitaplarından istifade edilmiştir.

Kur'ân Ansiklopedisi: Otuz ciltten oluşan eser, Ateş'in en hacimli eseridir. Eser konulu tefsîr olarak yazılmış olmakla beraber, tertip ve muhteva açısından İslâm tarihinde ilk olma özelliğini taşımaktadır. Tefsîrde dağınık halde bulunan konular harf sırasına göre düzenlenip bunlara yeni birçok madde ilave edilmiştir. Eserde 1200 civarında ana madde bulunmakta, tali maddelerle beraber bu sayı 2000'i aşmaktadır. Eser, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı tarafından İstanbul'da 1997 yılında basılmıştır.

Diğer eserleri ise şunlardır:

Namazda Okunan Sûrelerin Tefsîri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997.

Kur'ân'da Peygamberler Tarihi, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004, Vatan Yayınları İstanbul 2002.

Kur'ân'a Göre Evlenme ve Boşanma, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

Allah Katında Gerçek Din İslâm'dır, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Mektupları, Sönmez Neşriyatı, İstanbul 1969.

Resimli ve Tatbikatlı Hac Rehberi, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976.

Kur'ân Nizamı, Dergâh Yayınları, 1969.

İnsan ve İnsanüstü Varlıklar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.

Kur'ân-ı Kerîm'in Evrensel Mesajına Çağrı, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990.

İslâm Tasavvufu, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992.

Gerçek Din Bu (1-2), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992.

İnsan Hakları, Bilgi Vakfı, Ankara 1994.

Yeni İslâm İlmihali, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996.

Minberden Öğütler, Hutbeler, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996.

Yeniden İslâm'a (1-2), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996,

Müslüman'ın Cep Kitabı, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996.

99 Soruda Kur'ân-ı Kerîm, Radikal Yayınları, İstanbul 1997.

Mahabbetullah, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1997.

Die Geistige Einheit der Offenbarungsreligionen-İlahi Dinlerin Ruh Birliği, (Almancaya ev: Abdullah Takım), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.

Die Ziele des Korans-Kur'ân-ı Kerîm'in Hedefleri, (Almancaya ev: Abdullah Takım), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.

İslâm'da Güncel Tartışmalar, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2002.

Haram Olan Eylemler, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2003.

İslâm'da Kadın Hakları, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004.

İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerîm'den Cevaplar, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004.

Görünmez Âlemin İzleri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2005.

1001 Soruda İslâm, Vatan Gazetesi, İstanbul 2006.

Mecazdan Hakîkate İlahî Aşk, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2008.

Kur'ân Işığında Soru ve Cevaplarla İslâm (1-6), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

İmâmîyye Şîası'nın Tefsîr Anlayışı, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Büyü, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

Açıklamalı Büyük Dua Mecmuası, Kılıç Kitabevi, Ankara.

Sorularla Kur'ân-ı Kerîm, Milliyet Gazetesi, İstanbul.

Makaleler, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

Tefsîr Dersleri, İmam Hatip Liseleri için ders kitabı.

Din Dersleri, Lise 2. sınıflar için ders kitabı.

Çağdaş Tefsîr Hakkında Söylenenler: Prof. Dr. Süleyman Ateş'ten Cevaplar, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

Bir Ömür Böyle Geçti (1-2), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

2.3.2 Tercüme Eserleri

2.3.2.1. Arapça'dan Çevirdiği Eserler

1. Kur'ân'da Edebî Tasvir, Seyyid Kutub, Hilal Yayınları, İstanbul 1966.

2. Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri, Seyyid Kutub, Hilal Yayınları, Ankara 1966.

3. Mişkatü'l Envar: Nurlar Feneri, İmâm-ı Gazalî, Bedir Yayınları, İstanbul 1966.

4. Mevaïdü'l İrfan: İrfan Sofraları, Niyazî-i Mısırî, Emel Matbaası, Ankara 1971; Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004.
5. Tasavvufta Fütüvvet, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1977; Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
6. Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî'nin Risaleleri, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.
7. Gönül Nurları, Yeni Ufuklar Neşriyat, Kollektif, İstanbul 2008. İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Risale, Kollektif, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.
9. Nefsin Ayıpları ve Tedavi Yolları, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul

2.3.2.2. İngilizceden Çevirdiği Eserler

İslâmî Tetkikler: İslâm Felsefesi ve Kelâmı, Montgomery Watt, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.

2. Kur'ân'da Allah ve İnsan, Toshihiko İzutsu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975; Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul

2.3.3. Sadeleştirmeleri

Abdülaziz Çâvîş, Anglikan Kilisesine Cevap, çev. Mehmet Akif Ersoy, sad. Süleyman Ateş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974).

2. Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları ve Zâkirlere Hediye (Ankara: Pars Matbaası, 1976),
3. Hacı Muharrem Hilmi Efendi, Divân-ı Sırrı, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.).
4. Ömer Hüdayî Baba Dîvanı (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2007).
5. Muharrem Hilmi Kösetürkmen, Mevize-i Hilmiyye – Kalbe Sefa Öğütler-, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat).
6. Harputlu Hacı Muharrem Hilmi Efendi, Hak Yolcularının Seyir Defteri (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2009).

Ayrıca pek çok dergi ve gazetede köşe yazıları ile makaleleri de bulunmaktadır.

2.4. Etkilendiği Kişiler ve Ekoller

Süleyman Ateş, ilmî çalışmalarında çeşitli kişilerden ve akımlardan etkilenmiştir. Bu etkileşimler, onun Kur'ân tefsîri ve İslâm ilimleri üzerine yaptığı çalışmalarda önemli bir rol oynamıştır. Bunlardan biri de Muhammed Abduh b. Hasen Hayrillâh et-Türkmânî el-Mısırî (ö. 1323/1995) dir. Abduh'un ekolü Menâr Ekolü olarak da bilinmektedir. Muhammed Abduh ve Muhammed Reşid Rıza (ö. 1282/1935) gibi isimlerin öncülük ettiği bu ekol, İslâm düşüncesinde reformist bir yaklaşımı temsil eder. Menâr Ekolü, Kur'ân'ı çağın ihtiyaçlarına uygun şekilde yorumlama ve İslâm'ı akılcı bir perspektiften ele alma çabası içindedir. Süleyman Ateş, bu ekolün Kur'ân yorumunu ve İslâm'ı modern dünya ile uyumlu hale getirme çabasını takdir etmiş ve çalışmalarında bu yaklaşıma yer vermiştir.⁷

Muhammed Abduh, Kur'ân tefsîrinde kendine has bir anlayış geliştirmiştir. Abduh'un yorumlarında pragmatizm öne çıkmaktadır. Kur'ân'ı bir rehber olarak kabul eder ve yaşamın her alanına yansımaları savunur. Akli ön planda tutarak âyetleri değerlendirir. Kur'an'ın herkes tarafından anlaşılabilir olduğunu düşünür ve Müslümanların onu anlamak için herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadığını belirtir. Bu nedenle Kur'ân'ın Müslümanların hayatının merkezinde olması gerektiğine inanır. Kur'ân ve sünneti birbirini tamamlayan iki temel kaynak olarak görür, ancak hadislerin güvenilirliğine dair genellikle olumsuz bir yaklaşım sergiler. Kendi belirlediği kriterlere göre hadisleri kabul eder veya reddeder.⁸

Muhammed Abduh'un Mısır'da başlattığı yeni bir düşünce akımı onun en önemli özelliğinin göstergesidir. Abduh ve ekolü mezhep taassubu gütmeksizin Kur'ân'a objektif bir yaklaşım sergilemiştir. İsrâiliyata dayalı rivâyetleri titiz bir şekilde red ve cerh ederek mevzu' hadisler karşısında hassasiyet göstermiştir. Abduh klasik tefsîr tarzını bırakarak modern tefsîr anlayışı ile herkesin anlayabileceği bir üslûpla, külterel, tarihî ve birçok güncel konuları Kur'ân âyetleri ışığında açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca i'tikâdî ve kelâmî konularda tartışmalardan kaçınmış ve klasik tefsîrlerdeki gibi gramer ve belâgat gibi ayrıntılara kapılmamıştır. Abduh, İslâm'a ve Kur'ân tefsîrine girmiş olan hurafe ve bidatları reddetmiş ve Selefiyye akımını başlatmıştır. Diğer yandan pozitif bilimlerden, Aristoteles mantığından, Afgânî'den de etkilenerek aklın alanının dışında kalan yorum ve

⁷ Talha Erdem, "The Character Structure of Classical Islamic Modernism", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]*, 13, 13 (Mayıs 2018), 233-251.

⁸ Abdullah Özdemir, "Muhammed Abduh'un Kur'an Anlayışı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 33(Haziran 2018), 83-101.

anlayışlara yer vermemiştir. Akıl ve nakil arasında uyum sağlamaya dikkat etmiştir. Kısacası İslâm'ı ve Kur'ân'ı rasyonel bir bakış açısıyla yorumlamaya gayret etmiştir.⁹

Süleyman Ateş'in etkilendiği isimlerden diğer bir isim ise, Muhammed Abduh'un öğrencisi olan Reşid Rıza'dır. Afgânî ve Abduh'un ekolünü devam ettiren Reşid Rıza, İslâm dünyasının kalkınması için çalışmıştır. Abduh'un düşüncelerini bazen doğrudan alıntı yapmış bazen de kendi görüşlerine yer vererek zengin bir tefsîr meydana getirmiştir. Özellikle Kur'ân-ı Kur'ân'la ya da sahih sünnetle tefsîr anlayışını benimsemiştir. Abduh gibi modernist bir anlayışa sahip olmaya, insanların problemlerine çözüm sunmaya ve anlaşılır bir dil kullanmaya da önem vermiştir.¹⁰ Ayrıca Reşid Rıza et-Tefsîru'l Menâr isimli eserinde şöyle demiştir: "Onun vefatının ardından tek başıma çalıştım. Allah Teâla ona rahmet eylesin sahih sünnetle âyetleri tefsîr etmek, dilbilimsel ifadeleri ve âlimler arasındaki ihtilaflı meseleleri nihayete erdirmeye bakımından genişletmekle onun yönteminden ayrıldım."¹¹

Süleyman Ateş'in etkilendiği bir diğer kişi de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Ateş'in hocalığını da yapmış olan Tayyip Okiç'tir. Tayyip Okiç, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde uzun yıllar hocalık yapmış ve bu süre zarfında birçok öğrenci üzerinde derin etkiler bırakmış bir ilim adamıdır. Okiç'in akademik çalışmaları ve öğretim metodolojisi, İslâm ilimleri ve tefsîr alanlarında yeni bir bakış açısı getirmiştir. Özellikle Kur'ân tefsîri, hadis ve İslâm felsefesi konularındaki uzmanlığıyla tanınan Okiç, öğrencilerine eleştirel düşünme becerilerini kazandırmak ve onları kendi alanlarında bağımsız araştırmalar yapmaya teşvik etmek konusunda önemli bir rol oynamıştır. Okiç'in öğretim ve araştırma yaklaşımları, döneminin akademik çevrelerinde yenilikçi olarak kabul edilmiştir. O, geleneksel İslâm ilimlerini modern akademik disiplinlerle bütünleştirme çabası içinde olmuş, bu sayede İslâm düşüncesi ve tefsîr ilminin çağdaş dünyadaki sorunlara cevaplar üretebileceğini göstermeye çalışmıştır. Aynı zamanda Okiç, İslâm ilimlerinin yalnızca tarihi ve teorik bir çerçevede kalmaması gerektiğini, bunun yerine güncel meselelere ışık tutacak şekilde uygulamalı bir perspektife de sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.¹²

⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner (İstanbul, 1991), 16/274.

¹⁰ Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, 16/276.

¹¹ Reşid Rıza, *Tefsîru'l Kur'ân'il Hakîm (Tefsîru'l Menâr)*, (Kahire: Matbaatu'l Menâr, 1990), 1/16.

¹² Behlül Kanaqı, *M. Tayyip Okiç Ve Hadis İlmindeki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 65.

Süleyman Ateş'in etkilendiği ekollerden biri de İşârî tefsîr hareketidir. Süleyman Ateş, Türkiye'de işârî tefsîr alanında en geniş kapsamlı çalışmayı "İşârî Tefsîr Okulu" isimli eseri ile sunmuştur. Bu çalışmanın temelini, Sülemî ve Tasavvufî Tefsîr üzerine yaptığı çalışma oluşturmaktadır. Ateş, bu metodun özellikle mutasavvıflar tarafından tercih edildiğini ve bu yolla insanın ruhundaki derinliklere işaret eden mesajlar bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre, Kur'ân'ı anlama kapasitesi her bireyde farklıdır; bilgisi sınırlı olanlar ile derin düşüncelere sahip bireylerin Kur'ân'ı anlaması aynı olamaz. Derinlemesine düşünen kişiler, Kur'ân'ın sadece dış yüzeyindeki anlamların ötesinde, daha gizli ve içsel anlamlar aramaktadır. Bu nedenle, işârî anlamın araştırılması zorunlu hale gelmektedir. Ancak, sunulan yorumların doğruluğu konusunda güvenilir delillerin bulunması gerekmekte ve Kur'ân âyetlerinin içsel anlamının, dış anlamına ters düşmemesi esastır. İşârî yorumların tanıtılmasında büyük bir katkı sağlayan Ateş, yazdığı tefsîrlerde bu yorumlara yer vermekte ve belirttiği kurallara uygunluk göstermektedir. Dış anlamı göz ardı eden yorumları ise eleştirmektedir.¹³

Ayrıca Ateş, çalışmalarında genellikle klasik İslâm âlimlerine ve onların eserlerine atıfta bulunmuştur. Gazzâlî, İbnü'l-A'râbî, Fahreddin er-Râzî gibi düşünürlerin fikirleri, Ateş'in tefsîr ve İslâm ilimleri üzerine yaptığı çalışmalarda etkili olmuştur.¹⁴

¹³ Mehmet Arslan, *Elmalılı ile Süleyman Ateş'in Tefsirlerinin İşârî Yöntem Açısından Mukayesesi* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), 40.

¹⁴ Zeki Duman, "İmam Gazalî'nin Tefsir Anlayışı, Metodu ve Tefsiri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7.6 (1989): 61-77.

3. SÜLEYMAN ATEŞ'İN TEFSİRİ'NİN KAYNAKLARI VE METODOLOJİK ÖZELLİKLERİ

3.1. Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'nin Kaynakları

3.1.1. Tefsir Kaynakları

Ateş, tefsir çalışmalarında genellikle geleneksel tefsir metodolojisine sâdik kalmış, ancak tefsir literatüründe öncü sayılabilecek bazı yeniliklere de imza atmıştır. Mushaf düzenine göre hazırladığı tefsirinde, kelimelerin ve terimlerin vahiy sırasını göz önünde bulundurarak, ilk ortaya çıktıkları bölümde detaylı bir şekilde açıklamıştır. Yine de okuyucuların kafa karışıklığını önlemek adına, kelimelerin yer aldığı bölümlerde özet açıklamalar yapmayı ihmal etmemiştir.¹⁵

Her sûrenin tefsirine giriş yapmadan evvel, sûrenin Mekke veya Medine dönemine mi ait olduğu, iniş sırası, özeti ve sûrenin fazîleti hakkındaki rivayetlere değinmiştir. Sayfa üst bilgilerinde, sûrenin hangi cüzde yer aldığı, resmî sıralama ve iniş sırası gibi bilgileri belirtmiştir. Âyetlerin meallerini sunduktan sonra “Tefsir” bölümüne geçiş yaparak, âyetlerin genel içeriğini özetlemiş ve açıklanması gereken kelimeler ile âyetlerin işaret ettiği önemli olayları detaylandırmıştır. Âyetlerde geçen kelimeler üzerine dilbilimsel analizlere de ağırlık vermiştir.¹⁶

Ateş, Kur'an'ın kendi içindeki âyetlerle açıklanmasına büyük önem vermiş, ilgili tüm âyetleri ele alarak meseleleri Kur'an'ın genel yapısı içinde değerlendirmeye özen göstermiştir. Kur'an âyetleriyle tefsir yapma şansı bulunmadığında, açıklamaları için hadislerle yönelmiştir. Aktardığı hadislerin kaynaklarını belirtmiş, bazı hadisleri açıklama yapmaksızın sunmuş, diğer yandan bazılarını zayıf bulduğu veya Kur'an'ın öğretileriyle uyumsuz olduğu için kabul etmemiştir. Tefsirinde nüzul sebeplerine de yer veren Ateş, birden fazla nüzul sebebi bulunan durumlarda bunları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirip tercih yapmıştır.¹⁷

Müfessir, hüküm âyetlerini kapsamlı bir şekilde incelemiş, çeşitli fıkıh mezheplerinin görüşlerini sunmuş ve ardından kendi görüşünü de ifade etmiştir. Kur'an'ı tefsir etmek için doğa bilimlerine ve astronomiye hâkim olmanın önemli olduğunu vurgulayan Ateş, insan ve evrenin yaratılışına dair âyetleri pozitif bilimlerin ışığında açıklamıştır. Peygamber

¹⁵ Akatay, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş'in Tefsirinin Karşılaştırılması*, 23-24

¹⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 1/58.

¹⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/58.

kıssalarını anlatan âyetlerin tefsîrinde, Kitâb-ı Mukaddes'e başvurarak karşılaştırmalar yapmış ve peygamberlerin hayatları konusunda Tevrat'tan faydalanmıştır. Ateş, her sûrenin sonunda "Sûrenin Kıraat Farklılıkları" başlığı altında, o sûre içindeki kıraat farklılıklarını da ele almıştır. Diğer tefsîrlerde genellikle âyetlerin bağlamı içinde işlenen kıraat farklılıklarını, bu bölümde toplu bir şekilde dile getirmiştir. Ayrıca, sûrelerin sonlarında "Bu Sûreden Çıkarılan Başlıca Prensipler" başlığı altında, sûre içindeki önemli noktaları madde madde özetlemiştir. Tefsîrinin on birinci cildinde, daha önce bahsedilen bu prensipleri konularına göre ayırarak "Konularına Göre Kur'ân Prensipleri" başlığı altında toplamıştır.¹⁸

Bu eser, Türkiye'de bir akademisyen tarafından kaleme alınan ilk tefsîr olarak bilinmektedir ve hem dipnotlarda kaynakların belirtilmesi hem de tefsîrin sonuna eklenen kaynakça ile daha da değer kazanmaktadır. Ateş, âyetlerin meâllerini ve tefsîr metnini yazarken, okuyucunun anlayabileceği bir dil ve tarzı benimsemeye büyük önem vermiştir. Tefsîrin son cildinde "Kaynakça" bölümü altında kullanılan kaynaklar açıkça listelenmiştir. Bu tefsîr, geniş bir kaynakçaya sahiptir ve Ateş hem klasik hem de modern dönem tefsîrlerinin yanı sıra hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, siyer, tarih ve lügat gibi alanlarda yazılmış eserlerden yararlanmıştır. Klasik dönem müfessirleri arasında Taberî (ö. 310/922), Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Âyi'l-Kur'ân, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), Mefâtihu'l-Gayb, İbn Kesîr (ö. 774/1373), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Zemahşerî (ö. 538/1144), el-Keşşâf, Kurtubî (ö. 671/1273), el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân, Âlûsî (ö. 1270/1854), Rûhu'l-Me'âni, Şevkânî, Sülemî ve Cemâleddin el-Kâsimî gibi birçok isimden faydalanmıştır. Modern dönem tefsîrleri içinde ise Reşîd Rızâ (ö. 1935), Tefsîru'l-Menâr, Tantâvî Cevherî'nin el-Cevâhir'i, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili ve İzzet Derveze'nin et-Tefsîrü'l-hadîs'i gibi eserler başlıca kaynaklar arasındadır.¹⁹

Ateş, hadis bilimi konusunda Kütüb-i Sitte'nin eserlerine sıklıkla müracaat etmiştir. Mâlik ibn Enes, Ahmed İbn Hanbel, Darîmî, Ebü'l Hasan ed-Dârekutnî, Hâkim en-Nîsâbü'rî gibi muhaddislerin çalışmalarından istifade etmiştir. Ayrıca, Nevevî'nin Sahîh-i Müslim şerhi el-Minhâc ve İbn Hacer el-Askalânî'nin Sahîh-i Buhari şerhi Fethu'l Bârî gibi hadis şerh kitaplarına sıkça başvurmuştur. Ahkâm âyetleri üzerine yaptığı fikhî açıklama ve yorumlarda, diğer alanlara kıyasla daha az kaynakça sunmuştur. Mezhep görüşlerini ele

¹⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/350, 1/361, 3/75.

¹⁹ Ahmet Yazıcı, *Türkçe Tefsir Çalışmalarında Klasik - Modern Algısı: Ömer Nasuhi Bilmen - Süleyman Ateş Örneği* (İstanbul: Ravza Yayınları), 108-116.

alırken, bu görüşlere dair çoğunlukla kaynak göstermemiştir. Fıkıh bilimi bağlamında başvurduğu kaynaklar arasında İmam Serahsî'nin el-Mebsût'u, Ebû Bekir İbnü'l Arabî'nin Ahkâmu'l Kur'ân'ı ve Kurtubî'nin el-Câmi' li ahkâmi'l Kur'ân'ı bulunmaktadır.²⁰

3.1.2. Hadis Kaynakları

Süleyman Ateş, hadis kaynaklarına atıfta bulunurken eser ve yazar adını bir arada, bazen yalnızca eserin adını ya da yazarın ismini kullanmaktadır. Onun hadis kaynakları şöyle listelenebilmektedir:

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), el-Müsned; Mâlik b. Enes (ö. 93/179), el-Muvatta'; Buhârî (ö. 256/870), el-Câmiu's-Sahîh; Müslim (ö. 261/875), el-Câmiu's-Sahîh; Tirmizî (ö. 279/892), es-Sünen; Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), es-Sünen; İbn Mâce (ö. 273/887), es-Sünen; Nesâî (ö. 303/915), es-Sünen; ed-Dârimî (ö. 255/869), es-Sünen; Bezzâr (ö. 292/905), el-Müsned; Tahâvî (ö. 321/933); İbn Ebû Hatîm (ö. 327/938); İbn Hibbân (ö. 354/965), el-Müsnedü's-Sahîh; Abd b. Hümejd (ö. 249/863), et-Tefsîr; Taberânî (ö. 360/971); Dârekutnî (ö. 385/995), es-Sünen; Hâkim en-Nîsâbü'rî (405/1014), el-Müstedrek; İbn Merdeveyh (416/1024); Ebu Nuaym (ö. 430/1038); Beyhakî (ö. 458/1066), Delâilü'n-Nübüvve; Deylemî (ö. 558/1163), Müsned-ü Firdevsi'l-Ahbâr; İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210), en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs; en-Nevevî (ö. 676/1277), el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc; İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), Fethu'l-Bârî; Muttakî el-Hindî (ö. 975/1567), Kenzü'l-Ummâl; Muhammed Abdurraûf Münâvî (ö. 1031/1622), Feyzü'l-Kadîr; Şevkânî (ö. 1250/1834), Neylû'l-Evtar; Mansur Ali Nâsîf (ö. 1928), et-Tâc el-Câmi' li'l-usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl; Kâmil Miras (ö. 1957), Tecrîd-i Sarîh Tercümesi; Ahmed b. Abdurrahman es-Sââtî (ö. 1958), el-Fethu'r-Rabbânî.²¹

Ateş, Taberî, Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, Hâzin, İbn Kesîr, Kâsımî gibi tefsîr âlimlerinin âyetlerin açıklaması sırasında aktardıkları hadisleri kaydetmiş ve bu âlimlerin hadislerin doğruluğu hakkındaki yorumlarına da değinmiştir. Zaman zaman bu değerlendirmeleri eleştirmiş, bazen de desteklemiştir.²²

3.1.3. Fıkıh Kaynakları

Süleyman Ateş'in Kur'ân tefsîrinde, Kur'ân âyetlerinin anlaşılması ve yaşamın her alanında uygulanabilirliğinin derinlemesine kavranması açısından fıkıh kaynaklarının

²⁰ Yazıcı, *Türkçe Tefsir Çalışmalarında*, 110. 78-79.

²¹ Cihat Akkoyun, *et-Tefsîru'l-Hadîs Ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri Adlı Eserlerdeki Metotların Karşılaştırılması* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 54-55.

²² Akkoyun, *et-Tefsîru'l-Hadîs Ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, 55.

önemi büyük bir yer tutar. Ateş, Kur'ân'ın evrensel mesajını günümüze taşıırken, fıkıh ilminin zengin birikiminden yararlanarak âyetlerin hükümlerini, uygulama alanlarını ve içtihat kapılarını açıklamaktadır. Ateş'in fıkıh kaynakları aşağıdaki şekilde sıralanabilecektir:

Muhammed b. İdrîs Şâfiî (ö. 204/819), er-Risâle; Ebû Hânîfe (ö. 150/767); Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855); Mâlik b. Enes (ö. 179/795); İbn Hazm (ö. 456/1064); Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Kitâbü'l-Harâc; Hasan-ı Basrî (ö. 110/728); İbn Abbas (ö. 68/687); İbn Zübeyr (73/692); Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (ö. 224/838), Kitâbü'l-Emvâl; Dâvûd el-İsfehânî (ö. 270/884); Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778); Tâvûs b. Keysân (106/725); Şüreyh (80/699); Ebû'l-Âliye (ö. 90/709); İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714); Sa'id b. Müseyyeb (94/713); Mücâhid (ö. 104/722); Atâ (ö. 114/732); Evzâî (ö. 157/774); Serahsî (ö. 483/1090), el-Mebsût; Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Hillî (ö. 676/1277), Şerâi'ul'-İslâm; Abdullah Mahmûd el-Mevsilî (ö. 683/1284), el-İhtiyâr; İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350), İ'lâmü'l-Muvakkîn; Hz. Ali (ö. 40/661); Hz. Aîşe (ö. 58/678); Abdurrahman Cezîrî (ö. 1941), Kitâbü'l-Fıkıh 'ala'l-Mezâhibi'l-Arba'a; Muhammed Ali es-Sâyis (ö. 1976), Tefsîru Ayâtî'l-Ahkâm.²³

Ayrıca Ateş, istifade ettiği tefsîr kaynaklarından, ahkâm konularını ele alırken de yine Taberî, Râzî, İbn Kesîr, Şevkânî, Hâzin, Kasımî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ, Elmalî, Zemahşerî gibi müfessirlerin eserlerine başvurmuştur.

3.1.4. Kelâm ve Mezhepler Tarihi Kaynakları

Ateş, kelâm konularına önemli ölçüde dikkat çekmiştir. Bu alanlardaki düşüncelerini ve eleştirilerini zaman zaman ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Ancak kelâm ve mezhepsel tartışmaların merkezinde yer almak yerine, bazı kelâm bilginlerinin görüşlerindeki aşırılıkları eleştirmiştir. Muhammed el-Bakır (ö. 114/733); Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916); Eş'ârî (ö. 324/935); İbn Bâbeveyh Ebû'l-Hasan (ö. 329/941), Kitâbü't-Tevhîd eseriyle; Mâtürîdî (ö. 333/944); Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025); İbn Tufeyl (ö. 581/1185); Gazzâlî (ö. 505/1111); İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), er-Rûh, Hâdî'l-Ervâh eseriyle; Sadruddin Ali Ebû'l-İz el-Hanefî (ö. 792/1390), Şerhü'l-'Akîdeti't-Tahâviyye eseriyle; Teftâzânî (ö. 792/1390), el-Makâsîd eseriyle; Tantâvî Cevherî (ö. 1940), Kitâbü'l-Ervâh eseriyle; Mu'tezile; Müşebbihe, Kaderiyye ve İmâmiyye'den Camiu'l-Ahbâr eserinin

²³ Akkoyun, *et-Tefsîru'l-Hadîs Ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, 58.

yazarı, Ateş'in başvurduğu kaynaklar arasında bulunmaktadır. “Şîaya göre”, “Şîîler” gibi genel ifade kalıplarını kullanarak Şîî görüşlerini aktarıp, bu görüşleri eleştirmiştir.²⁴

Kelâm konuları üzerine çalışırken Ateş, Taberî, Zemaşşerî, Râzî, Şevkânî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ ve Elmalî gibi müfessirlerin açıklamalarından sıkça istifade etmiştir. Aynı zamanda, kelâm açıklamalarında Derveze'nin düşüncelerine de sıklıkla başvurmuştur. İnsan ve İnsan Üstü isimli çalışmasının yanı sıra, el-İnsanu ve ma Veraeh adını taşıyan Arapça eserinde de kendi yazdığı kitaplara işaret etmiştir. Tefsîr çalışmasında felsefî meselelere de yer vererek, İhvân-ı Safâ'nın düşüncelerini Resâilu İhvânî's-Safâ eserinden aktarmıştır.²⁵

3.1.5. Tasavvuf Kaynakları

Ateş, tasavvufî açıklamalara geniş yer ayırmış ve bazı âyetleri tasavvufun perspektifinden değerlendirmiştir. Tasavvuf erbâbının fikirlerinden yararlanmıştır; yine de eleştirilecek noktaları da belirtmekten çekinmemiştir. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728); İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778); Fudayl b. 'İyaz (ö. 187/803); Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896); Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909); Ruveyym (ö. 303/915); Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), Kûtü'l-Kulûb eseriyle; es-Sülemî (ö. 412/1021); Kuşeyrî (ö. 465/1072), Letâ'ifu'l-İşârât eseriyle; Ebû Ali (ö. 477/1084); Gazzâlî (ö. 505/1111); Muhyiddin Arabî (ö. 638/1240), Fusûsü'l-Hikem ve Fütûhâtü'l-Mekkiyye eserleriyle; Sadreddin Konevî (ö. 673/1274); Yunus Emre (ö. 720/1320); Niyâzî-i Mısırî (ö. 1105/1694), Mevâ'idü'l-İrfân eseriyle; Erzurumlu İbrâhim Hakkı (ö. 1194/1780), Marifetname eseriyle; Âlûsî (ö. 1270/1854), Rûhu'l-Me'ânî eseriyle, Ateş'in başvurduğu başlıca kaynaklar arasında yer alır.²⁶

Ateş, “Türkiye’de ikamet etmiş bir sûfî”, “seçkin sûfîler”, “çeşitli tasavvufî yolaklar”, “sûfî yorumcuların perspektifine göre”, “tasavvufun ustaları tarafından” gibi genel tabirler kullanarak, isim ve kaynak belirtmeksizin bu kişilerin görüşlerini dile getirmiştir.

Tasavvufa yakın görüşleri olan bir diğer İslâm düşünürü de Japon araştırmacı Toshihiko İzutsu’dur. İzutsu da Kur’ân-ı Kerîm’de geçen Allah kavramının sadece bir özel isimden ibaret olmadığını ilâhî doğanın çeşitli yönlerini kapsayan kapsamlı bir kavram olduğunu dile getirmiştir. İzutsu’nun Kur’ân analizi, metnin anlamsal yapısına ve bunun Tanrı ile

²⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/142-143; 2/155, 480; 3/131, 165, 349, 395; 5/63, 65, 427; 6/ 333, 338; 7/20-21, 531; 8/31, 260, 345, 511; 9/27; 10/19, 293-294.

²⁵ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/143, 266; 2/50, 155, 303; 4/461; 5/36, 494; 7/102; 8/84, 202, 389, 474; 9/188; 10/79, 94-96, 108-110, 386.

²⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/90, 118 (iki kez), 247, 260, 264 (üç kez), 310, 463; 2/130, 158, 502; 3/41, 177-178; 4/524; 5/315; 6/112, 193; 7/100; 10/9, 242, 294.

insan arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik çıkarımlarına odaklanmaktadır. O, Kur'ân'ın geleneksel tanrısallık ve insanlık kavramlarına meydan okuyan bir gerçeklik vizyonu sunduğunu ileri sürmektedir.²⁷

3.1.6. Dil Bilim Kaynakları

Ateş tarafından dil bilimsel konularda atıf yapılan kaynaklar arasında Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-653), İbn Abbas (ö. 68/687-688), Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692), Mücâhid (ö. 103/721), Dahhâk (ö. 105/723), İkrime (ö. 105/723), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Katâde b. Diâme (ö. 117/735), Süddî (ö. 127/745), Süleyman et-Teymî (ö. 143/760), A'meş (ö. 148/765), Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Sibeveyh (ö. 180/796), Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), Müberred (ö. 285/898), Zeccâc (ö. 311/923), Nehhâs (ö. 338/950), Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1180), İbn Manzûr (ö. 711/1311), Luvîs Ma'luf el-Yesûî (ö. 1947) bulunmaktadır. Ateş, âyetlerde geçen sözcüklerin kökenini açıklamada Râzî, Taberî, İbn Cüzey, Kurtubî, Şevkânî ve Elmalî gibi yorumcuların etimolojik analizlerinden yararlanmıştır. Ayrıca kelime açıklamalarında Derveze'nin düşüncelerine de zaman zaman referans vermiştir.²⁸

Ayrıca Ateş, “çeşitli yorumcular”, “rivayetler bazında”, “birtakım dil bilimcilere göre”, “bazılarına göre” gibi belirsiz ifadeler kullanarak, doğrudan kaynak göstermeksizin çeşitli düşünceleri paylaşmıştır. Mevlâna (ö. 672/1273), Sa'dî Şirazî (ö. 691/1292), Süleyman Çelebi (ö. 825/1422), Şinâsi (ö. 1871) ve Mehmet Âkif (ö. 1936) gibi şahsiyetlerin dizeleri aracılığıyla belli başlı kelimeleri ve konuları açıklığa kavuşturmuştur. Kendi adı geçmese de şiirsel bir kimlik taşıyan Ateş'in, muhtemelen kendine ait olduğu düşünülen isimsiz şiirlerle de eserine katkıda bulunmuştur.²⁹

3.1.7. Siyer ve Tarih Kaynakları

Ateş, sebep-i nüzul ve âyetlerin Mekkî ya da Medenî oluşlarını belirten rivayetleri inceleyip kıssaları açıklarken, siyer ve tarihsel kaynaklardan faydalanmıştır. Kıssaları detaylandırırken öncelikle Kur'ân'ı temel almakla birlikte, ikinci olarak Kitâb-ı Mukaddes'e başvurmuştur. Tevrat, Matta, Markos, Yuhanna, Luka ve Barnaba İncilleri gibi dini metinlerden istifade etmiştir. Ayrıca, Anglikan Kilisesine Cevap isimli eserinden de

²⁷ Izutsu Toshihik, *Kuranda Allah ve İnsan İslam Düşüncesinde Islah* çev. M. Kürşat Atalar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 73.

²⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/88, 100, 114, 151, 169, 172, 201, 449, 537; 2/ 71 (iki kez); 3/ 186; 4/ 377, 412; 5/ 48, 525; 6/ 172, 406, 420, 482; 7/ 175, 394; 8/ 123; 9/ 48, 54, 56, 119, 271, 283, 436, 534; 10/ 45, 48, 60, 291, 303 (iki kez), 336, 385, 491; 11/ 127.

²⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/267; 3/193-194; 4/528-529; 6/329; 8/29/; 11/119.

bahsetmiştir. Kitâb-ı Mukaddes ile ilgili anılarını paylaşmış, özellikle Almanya'nın Bochum şehrinde Dr. Eggeling'in evinde gördüğü, Christoph Wustens tarafından 1682'de Frankfurt'ta basılan ve Martin Luther'in Rumcadan Almancaya çevirdiği bir Mukaddes Kitap nüshasından söz etmiştir. Bu nüshada, günümüz Mukaddes Kitaplarında bulunmayan bölümlerin olduğunu belirtmiştir. Kur'ân'ın değişmezliğine dair, Willi Höpfner tarafından yazılmış Muslime Unsere Nachbarn (Komşumuz Müslümanlar) broşüründeki Kur'ân ile ilgili görüşleri aktarmıştır.³⁰

Dr. Zahir Avad el-Elmaî'nin Me'al-Müfessirin ve'l-Müsteşrikîn fî Zevâci'n-Nebiyyi bi Zeyneb bint Cahş ve Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin Taaddüd-ü Zevcât fî'l-İslâm eserleri, Ateş tarafından önerilen kitaplar arasında bulunmaktadır. Ateş, Taberî, Kurtubî, Tantâvî Cevherî, Elmalî gibi yorumcuların eserlerinden siyer ve tarih konularında alıntılar yapmıştır. Bununla birlikte, Derveze'nin tefsîrine zaman zaman atıfta bulunmuş ve hadis literatüründeki siyeri anlatan rivayetlere de eserinde yer vermiştir.³¹

3.1.8. Müspet Bilim Kaynakları

Ateş, âyetlerin tefsîrinde pozitif bilimleri kullanmıştır. Klasik tefsîr âlimlerinin görüşlerine ek olarak, bilimsel bulguları ve pozitif bilim alanındaki kaynaklardan faydalanarak kâinatla ilgili âyetleri açıklamıştır. Ateş'in başvurduğu pozitif bilim kaynakları arasında Eflatun (M.Ö. 427/347), Kazvînî (ö. 682/1283), 'Acâ'ibü'l-Mahlûkât eseri; Galileo Galilei (ö. 1642); İngiliz filozof Prout (ö. 1850); Albert Einstein (ö. 1955); Halit Kayalı'nın İnsan Embriyolojisi çalışması; Dr. Abdülvedud'un Phenomena of Nature and The Quran eseri; Prof. Dr. Keith L. Moore'un The Developing Human Clinically Oriented Embryology kitabı; Amerika'nın Sesi tarafından yayımlanan Amerikalı bilim insanlarının çalışmaları; Meydan Larous ve Encyclopaedia Britannica eserleri bulunmaktadır.³²

Ateş, özellikle Râzî, Tantâvî Cevherî ve Elmalî gibi âlimlerin çalışmalarından geniş ölçüde yararlanmış, ancak zaman zaman onların bakış açılarına katılmadığı noktalar olduğunu ifade etmiştir. Mesela, Tantâvî'nin Kur'ân'ı temel alarak eleştirdiği Kant Laplas teorisine karşın, Ateş Kur'ân âyetlerini kullanarak bu teorinin esaslarının Kur'ân tarafından çok önceden işaret edildiğini savunmuştur. Ayrıca, modernist yorumculara ve bilim insanlarına atfen genel ifadeler kullanarak çeşitli düşünceleri aktarmıştır. Konunun gereği olarak kendi

³⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/162, 243; 2/27, 40, 81, 200, 399, 401, 421, 496, 498; 3/191, 398; 5/330; 7/66; 8/ 81-82; 9/414, 415, 420.

³¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/224; 3/189; 4/44, 476; 5/320; 7/61, 148-152, 191, 248; 8/80; 9/346.

³² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 4/457; 5/502-503; 6/89-90, 93, 194-195 (iki kez); 7/398; 8/198; 9/190; 10/194, 196.

“Evrım Teorisi” makalesine ve Maurice Bucaille’in 1978 yılında Cezayir’de 12. İslâm Düşünce Kongresi’nde yaptığı “Mukaddes Kitaplar ve İlim” başlıklı konferansa da atıfta bulunmuştur.³³

Ateş, modern bilimin ortaya koyduğu çeşitli bulguların Kur’ân tarafından önceden dile getirildiğini ileri sürerek bu konuları açıklığa kavuşturmuştur. Tıp, sosyoloji, psikoloji ve arkeoloji gibi farklı alanlardan elde edilen bilgilerle âyetlerin yorumlanması gerektiğini öne sürmüş ve bu bilim dallarının verileriyle âyetlere açıklamalar getirmiştir. Sonuç itibarıyla Ateş’in pozitif bilimlerden yoğun bir şekilde yararlandığı görülmektedir.³⁴

3.2. Süleyman Ateş’in Tefsîr Yöntemi

3.2.1. Kur’ân’ı Kur’ân’la Tefsîri

Kur’ân’ı Kerîm’de bir sûrede ya da bir âyette kısa ve öz olarak anlatılan bir konu başka bir yerde mufassal olarak açıklanır. Bir âyette mutlak olarak bahsedilen bir husus bir başka âyette sınırlandırılır. Bir âyet genel olarak ifade ettiği konuyu diğer bir âyet ise tahsis edebilir. Bundan dolayı müfessir öncelikle Kur’ân’a, bütün âyetlere bakıp ona göre bir karşılaştırma yaptıktan sonra tefsîr etmesi gerekir. Bu şekilde yapılan tefsîre Kur’ân-ı Kur’ân’la tefsîri denilir. Kur’ân’ı tefsîr ederken Kur’ân’a başvurmadan başka bir kaynağa müracaat etmek doğru değildir. Çünkü Allah’ın murâdı ancak Allah’ın kelâmıyla anlaşılır.³⁵

Süleyman Ateş, Kur’ân âyetlerinin birbirine açıklık getirdiğini ifade etmiştir. Bu yüzden esas olarak Kur’ân’ı Kur’ân ile açıklama yöntemine başvurmuştur. Âyetlerin anlamlarını çözümlemeye, argümanlarını desteklemeye, bir tezi savunurken, bir düşünceye itiraz ederken ve fikhî, kelmî, bilimsel konuları açıklarken sıklıkla farklı âyetleri kanıt olarak göstermiştir. Sebeb-i nüzul ve diğer hadislerin doğruluğunu değerlendirirken de âyetlere başvurmuş, birden fazla âyeti açıklamak gerekirse, bu âyetleri ya art arda sıralamış ya da âyet numaralarını belirtmiştir. İniş sırasına göre önce gelen âyetlerle açıklama yaparken, konunun gereği sonradan inen âyetlere de yönelerek tefsîr yapmıştır.³⁶

Süleyman Ateş, Kur’ân-Hadis ilişkisinde, Kur’ân’ın bütünlüğünü, üstünlüğünü ve temel kaynak olarak önemini vurgulayan bir metodoloji benimser. Hadislerin Kur’ân’la uyumlu olup olmadığını değerlendirir ve Kur’ân’a aykırı olan hadisleri reddeder. Ayrıca, hadislerin

³³ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/126-127, 149; 2/192, 329; 4/452; 5/122, 503, 507, 517; 9/187.

³⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 2/114, 193; 7/530; 10/288.

³⁵ Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsîri*, 16/13.

³⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 8/443.

yorumlanmasında akıl ve Kur'ân'ın açık mesajlarına dayanan bir yaklaşımı tercih eder. Bu yaklaşımı, hadisleri Kur'ân'ın ruhuyla uyumlu şekilde yorumlamayı amaçlar ve hadis bilimindeki metodolojik titizliği ön plana çıkarır. Bunu da tefsîrinde “önemli olan Allah'ın sözleri olan vahiylerdir” diyerek belirtmektedir.³⁷

Süleyman Ateş'in hadisler konusundaki şüphelerine örnek olarak, Necm Sûresi 4. âyetinin zamirini Hz. Peygamber'in tüm sözlerini kapsadığı iddiasını eleştirir. Abdullah b. Amr'ın, Hz. Peygamber'den duyduğu her şeyi yazdığını, ancak Kureyş'in, Peygamber'in de öfkelenildiğinde konuştuğunu belirterek yazmayı bırakmasını önerdiğini aktarır. Abdullah'ın bu durumu Peygamber'e ilettiğinde, Peygamber'in kendi sözlerinin daima hak olduğunu söylediği rivayet edilir. Ateş, bu rivayetin tarihsel ve mantıksal çelişkilerini sorgular ve Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığını, Kur'ân dışında bir şey yazılmamasını istediğini vurgular. Bu bağlamda, Abdullah'a ‘yaz, benden haktan başka bir şey çıkmaz’ demesinin garip olduğunu belirtir.³⁸

Süleyman Ateş, tefsîrinde hadislerin kullanımında çeşitlilik gösterir. Örneğin, fikhî deliller olarak kullanırken, aynı zamanda çelişkili görünen âyet ve hadisler arasındaki uyumu sağlamaya çalışır. Ayrıca, aklın veya Kur'ân'ın çeliştiği düşünülen hadisleri reddeder. Ateş, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstün olduğunu belirten hadisleri aktarır, fakat bu hadislerin “Peygamberleri birbirinden üstün tutmayın” hadisiyle çeliştiğini ifade eder. Bunu çözmek için, bu çelişkinin peygamberin tevazusundan kaynaklanabileceğini öne sürer, bu yorumların tefsîrlerde de desteklendiğini belirtir.³⁹

Ayrıca Süleyman Ateş, Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadisi aktarır. Bu hadiste, her doğan çocuğa şeytanın dokunduğu ve bu yüzden ağlayarak dünyaya geldikleri, ancak Meryem ve Îsâ'ya dokunmadığı belirtilir. Ateş bu hadisi, Îsâ'nın özel bir yaratılışa sahip olduğunu gösteren bir işaret olarak yorumlar. Ancak, bu durumun şeytanın vesvese vermediği anlamına gelmediğini ifade eder. Aynı zamanda, bu hadisin Hristiyan kültüründen İslâmî hadis literatürüne geçmiş olabileceği ve günümüz tıbbi açıklamalarıyla çeliştiği eleştirilerine de değinir.⁴⁰

³⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/317.

³⁸ Yavuz Köktaş, “Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu ve Hadis Yorumları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (Ağustos 2004), 41.

³⁹ Köktaş, “Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde” 44.

⁴⁰ Köktaş, “Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde” 44.

Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîrinde, Kur'ân âyetlerini birbirleriyle açıklama yöntemini sıkça kullanmıştır. Bu yaklaşımıyla, Kur'ân'ın içerisindeki farklı âyetler arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur. Örneğin:

“Kendilerine nimet verdiğimiz kimselerin yoluna”⁴¹ âyetini açıklarken, “Kim Allah’a ve O’nun elçisine itaat ederse, işte onlar, Allah’ın nimet bahşettiği peygamberler, doğrular (siddıklar), şehitler ve sâlih kişilerle beraberdir. Ve ne güzel arkadaşlardır onlar!”⁴² âyetini kullanarak, itaat edenlerin, Allah’ın nimetlerine mazhar olan kutlu kimselerle beraber olacağını vurgulamıştır.⁴³

“Ona hâkim bir çocuk müjdeledik”⁴⁴ âyetini tefsîr ederken, “Biz kadına İshak’ı müjdeledik”⁴⁵ âyetini referans göstererek, müjdelenen çocuğun İshak olduğunu açıklamıştır.⁴⁶

“O gün her ümmet diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır: ‘Bugün yaptıklarınızla karşılık bulacaksınız!’ İşte kitabımız, aleyhinize gerçeği söylüyor. Çünkü biz yaptıklarınızı yazıyorduk”⁴⁷ âyetini, “O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara: ‘İnandıktan sonra inkâr mı ettiniz? Öyleyse inkârınıza karşılık azâbı tadın!’ denilir. Yüzleri ağaranlar ise Allah’ın rahmetindedirler, orada ebediyen kalacaklardır”⁴⁸ âyetiyle tefsîr ederek, Mahşer günündeki hesaplaşmayı ve sonuçlarını detaylandırmıştır.

Bu örnekler, Ateş’in, Kur’ân âyetlerinin derinliklerini ve birbiriyle olan ilişkisini ortaya koyarak, Kur’ân’ın kendi içindeki açıklamalarını ön plana çıkardığını göstermektedir. Ayrıca bu durum Ateş’in Kur’an tefsirinde “Kur’ân’ı Kur’ân’la tefsîr etme” yöntemi kullanırken, Kur’ân bütünlüğüne büyük önem verdiğini de göstermektedir. Kur’ân’ın âyetlerini diğer âyetlerle ilişkilendirerek Kur’ân’ın bütünlüğünü dikkate almaktadır. Örneğin Süleyman Ateş Kur’ân’da kıssaların gerçekliğini gösteren delillerin varlığını kanıtlamak için de farklı âyetlerin tefsîrine yer vermiştir. Meryem’e kefil olma konusunda yaşanan çelişkiler Âl-i İmrân 3/44 ile verilirken, Ashâb-ı Kehf kıssası için de Kehf 18/9-12

⁴¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009). el-Fâtiha 1/7.

⁴² en-Nisâ 4/69.

⁴³ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/76.

⁴⁴ es-Sâffât 37/101.

⁴⁵ Hûd 11/71.

⁴⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 7/415.

⁴⁷ el-Câsiye 45/28-29.

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/106-107.

ve Kehf 18/13 örnek olarak verilmiştir. Ayrıca Ateş tefsirinde Kasas 28/3 ile Firavun kıssasının gerçekliğini Kur'an yoluyla kanıtlayarak aynı zamanda Kur'an'ın bütünlüğüne de dikkat çekmiş olmaktadır. Ancak bu konuda kendisini eleştiren farklı yazarlar da olmuştur. Süleyman Ateş'in "Kur'an Yolu" tefsirinde bazı âyetlerin tefsir sürecinde Kur'an'ın bütünlüğünün göz ardı edildiğini ve yanlış anlaşılmalara olduğunu eleştirmektedir. Özellikle, İbrâhim'in (a.s.) soyundan geldiğine ve kendi atalarının Arap olduğuna inanan Araplar hakkında Kur'an'da yer alan âyetlerin tefsirinde Ateş'in yanılgılar yaptığı belirtiliyor. Ateş, bu âyetlerdeki hitaplarda sadece Arapların kastedildiğini öne sürmüş, bu da yanlış bir yaklaşım olarak değerlendiriliyor. Bu eleştirilere göre, Ateş, Kur'an'ı kendi kültürel ve tarihsel çerçevesinden izole bir şekilde yorumlamış ve böylece Kur'an'ın evrensel mesajını daraltmıştır. Ayrıca, Kur'an âyetlerinin yalnızca Kur'an ile neshedileceği görüşünü savunanların yanında, Kur'an'ın sünnetle de neshedilebileceğini öne sürenlerin görüşlerini eleştirirken, Kur'an'ın sünnetin dengi olamayacağını, çünkü Kur'an'ın vahiy olduğunu vurgulamaktadır. Bu, İslâm âlimleri arasında tartışmalı bir konudur ve Ateş bu konuda sıkı bir Kur'an merkezli yaklaşım sergilemektedir.⁴⁹

Süleyman Ateş, "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri" eserinde, Kur'an'ın anlaşılmasında akıl ve naklin kritik rolünü vurgular. Eserinde, Kur'an ve hadislerin aklî yorumlara açık olduğunu ve bazı durumlarda akıl yürütmenin sınırlarını tanımlar. Ateş, Kur'an'ın mesajlarının doğrudan anlaşılabilir olduğunu ve bazı durumlarda akıl yürütmenin gerekliliğini kabul ederken, diğer yandan da Allah'ın bilinmezliklerini ve müteşâbih olan âyetlerin te'vilini ele alır.

Ateş, akıl yürütmenin İslâm'daki yerini ele alırken, Âlûsî gibi düşünürlerin görüşlerine atıfta bulunur. Görünmeyenle ilgili kesin sonuçlara varmanın mümkün olmadığını belirterek, akıl yürütmenin sınırlarını çizer. Bu bağlamda, Kur'an'ın açık bildirdiklerinin dışına çıkmamak gerektiğini vurgular.⁵⁰

Ateş, Âdem'in yaratılışı gibi konuları ele alırken, özellikle akılcı yaklaşım hususunda Muhammed Abduh ve Reşid Rızâ gibi âlimlerin görüşlerine yer verir. Ateş, bu tür âyetlerin doğrudan anlaşılmasının zor olduğunu ve akıl ile tam olarak kavranamayacağını ifade eder. Bu durumda, müteşâbih âyetlerin gerçek manasının Allah'a bırakılması gerektiğini

⁴⁹ Mehmet Kaya, "Kur'an Yolu Tefsirinde Süleyman Ateş'e Yönelik Bazı Eleştirilere Dair Bir İnceleme", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (2018), 132.

⁵⁰ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/119.

savunurken, aynı zamanda İslâm'ın akıl kuralları üzerine bina edildiğini ve akıl ile çelişen nakillerin te'vil edilmesi gerektiğini belirtir.⁵¹ Ateş, Allah'ın insanlara bilgi verdiğini ve bu bilginin kullanımını sınamak istediğini belirtir. Bu bağlamda, akıl sahibi insanların bilgiyi kötüye kullanıp kullanmadıklarını Allah'ın denediğini vurgular.⁵²

Doğa olaylarını Kur'ân ayetleriyle ilişkilendirerek, Allah'ın yaratıcılığının ve üstün aklın ve kudretin kanıtlarını sunar. Özellikle gece ile gündüzün değişimi ve evrendeki düzenin Allah tarafından yaratıldığını belirten âyetlere işaret eder. Bu, Kur'ân'ın aklî yorumunu destekleyen bir örnektir.⁵³

Süleyman Ateş, tefsîrinde sahâbe görüşlerine de sıklıkla yer vermiştir. Bununla da “sırf Arapça bilmek de Kur'ân-ı Kerîm'in mânasını anlamaya aklın ermeyeceğini ifade eder. Onun indiği özel şartları, âyetlerin iniş sebeplerini bilmek lâzımdır” diyerek tefsîrin, Hz. Peygamber ve sahâbilerinin, Kur'ân-ı Kerîm'i açıklayıcı nitelikteki sözleri bir araya toplamak sûretiyle yazılan eserlerden oluştuğunu belirtmiştir. Örneğin Bakara 2/92'de *“Kadını arkadan kullanmanın mübah olduğuna dair muhtelif sahâbe ve tabiûna dayandırılan sözler mevcut olduğu gibi bunun tamamen haram, hattâ küfür olduğunu anlatan rivâyetler de vardır”* diyerek sahâbe görüşlerine yer vermiştir. Ayrıca yine Bakara 292'de *“İbn Kesir'e göre “Şayet boşamağa karar verirlerse...” ifadesi, yalnız dört ay geçmekle kadının hemen boş olmayacağını, erkeğin, bu süre sonunda ayrıca boşaması gerektiğini gösterir. Ama birçok sahabe ve tâbi'ündan nakledilen sözlere göre dört ay geçer geçmez kadın, kendiliğinden boş olur”* diyerek yine sahâbe görüşlerine yer vermiştir.⁵⁴

Süleyman Ateş Kur'ân-ı Kerîm'i tefsîr ederken âyetlerin nüzul sebeplerine de yer yer değinmiştir. Ancak bazı bölümlerde ise her âyet için buna gerek olmadığını da altını çizmiştir. Örneğin Bakara Sûresi 207. âyetin tefsîrinde *“Her âyete mutlaka bir nüzul sebebi aramağa gerek yoktur”* ifadesini kullanmıştır. 208 ve 209. âyetlerin tefsîrinde ise âyetin nüzul sebebine dair farklı söylentilerin olduğunu ifade ederek bu rivayetlerden bahsetmiştir.⁵⁵

Süleyman Ateş, tefsîr çalışmalarında geniş bir kaynak yelpazesi kullanmıştır. Hem klasik hem de modern dönem tefsîrleri başta olmak üzere, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, siyer,

⁵¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/141.

⁵² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/204.

⁵³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/274.

⁵⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 387-394.

⁵⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/351-252.

tarih ve lügat gibi alanlarda yazılan eserlerden faydalanmıştır. Klasik dönemde Taberî, Sülemî, Râzî, İbn Kesîr, Zemahşerî, Kurtubî, Şevkânî, Âlûsî, Cemâleddin el-Kâsimî gibi önemli müfessirlerin eserlerini referans almıştır. Modern dönemden ise Menâr tefsîri, Tantâvî Cevherî'nin el-Cevâhir'i, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili ve İzzet Derveze'nin et-Tefsîrü'l-hadîs'i gibi çalışmaları kaynak olarak kullanmıştır. Ateş, tefsîr alanında birçok eseri eleştirel bir gözle incelemiş, bazı tefsîrlerin orijinalliği açısından zayıf olduğunu ve yazarlarının çoğunlukla birbirlerinden aynı bilgileri aktardığını belirtmiştir.⁵⁶

Ateş bazı ihtilaflı âyetlerde de farklı düşüncelerini tefsîrinde dile getirmiştir. Örneğin ilk insan Âdem'in adının anlamı ile ilgili müfessirlerin farklı yorumları olduğunu ancak kendisinin Âdem isminin İbrânî kökenli olduğundan şüphe etmediğini dile getirmiştir.⁵⁷ Meleklerin Âdem'e secde etmesi ve İblîs'in buna uymaması ile ilgili âyetlerin tefsîriyle alakalı da diğer tefsîrleri ve yazarlarını eleştirmiştir. Bu tefsîrlerle ilgili olarak "kimi garip, kimi çelişkili olan bu rivayetlerin hemen hiçbirinin senedi sağlam değildir" demiştir.⁵⁸

3.2.2. Fıkḥî Analizler

Ateş, hüküm içeren âyetlerin açıklanmasına özel bir önem vermiştir. Bu tür âyetleri açıklarken, Kur'an'ın yanı sıra sünneti ve geçmiş âlimlerin yorumlarını da kaynak olarak kullanmıştır. Fıkḥî meselelerde bir görüşü diğerine tercih ederken, eleştirirken ya da kendi düşüncesini ortaya koyarken bu kaynaklardan yararlanmıştır. Hüküm âyetlerini yorumlarken, çok sayıda tefsîr ve fıkḥ âlimlerinin çalışmalarından faydalanmış, onların bazı görüşlerini benimserken bazılarına karşı çıkmıştır. Genellikle çoğunluk görüşüne bağlı kalmıştır.⁵⁹

Ateş, çoğunlukla Hanefî mezhebinin görüşlerini takip etmiştir. Ancak, bazı konularda mezhep imamının görüşünden farklı sonuçlara varmış veya diğer mezhep imamlarının görüşlerini tercih etmiş olduğu durumlar da olmuştur.⁶⁰

Ateş, tefsîr çalışmalarında Derveze'nin tefsîrinden de yararlanmıştır. Bazı meselelerde Derveze'nin görüşlerini aktararak bunları onayladığını görmekteyiz. Âyetlerle ilgili fıkḥî konuları belirli bir başlık altında ele alırken, ilgili fıkḥ âlimlerinin görüşlerini ve delillerini

⁵⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/56.

⁵⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/130.

⁵⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/139.

⁵⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/209-210, 1/280-285. 1/397-413.

⁶⁰ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/320-323.

detaylı bir şekilde sunmuştur. Ayrıca, bu delillerin doğruluğu üzerine değerlendirmeler yapmış, kendi görüşlerini, tercihlerini ve varsa eleştirilerini açıkça ifade etmiştir. Farklı görüşleri ise yorumlamadan aktarmıştır. Âyetten elde ettiği fikhî hükümleri maddeler halinde sıralamıştır.⁶¹

Namaz, oruç, zekât, hac, umre, evlilik, boşanma, çok eşlilik, kadın hakları, kadın ve erkek şahitliği, köle ve cariyelerin şahitliği, süt akrabalığı, faiz, kumar, recm cezası, helal ve haram olan hayvanlar, Ehl-i Kitâb'ın kesimlerinin yenilmesi ve onlarla evlilik gibi hüküm içeren âyetlere değinmiştir.

Ateş, hüküm içeren âyetlere odaklanarak, farklı fıkıh mezheplerinin yorumlarını derleyip, bu konulardaki kendi yargılarını da açıklamıştır. Ancak, bir fıkıh metninde olduğu gibi konulara derinlemesine girmekten kaçınmış ve bazı durumlarda daha fazla bilgi için ilgili yazılara yönlendirme yapmıştır. Kur'ân ve sünnette açık hükmü olmayan meselelerin, kıyas ve ictehad yoluyla çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Ateş, İslâm'da dört tür hüküm olduğunu vurgulamıştır: Kitap ve sünnette belirtilen hükümler, ülü'l-emr (yöneticilerin) uzlaşısıyla belirlenen hükümler ve kıyas yoluyla ulaşılan hükümler. Kıyasın, Kur'ân ve hadislerdeki örneklerle karşılaştırma yapma yöntemi olduğunu ifade etmiştir. Kıyas ve icmânın, kitap ve sünnet üzerine kurulu olduğunu belirtmiştir.⁶²

İcma', tüm Müslüman âlimlerinin bir konuda ortak görüşe ulaşması ve aynı sonuca varmaları şeklinde tanımlanmıştır. Ancak, bazı durumlarda bir grup âlimin kabul ettiği düşünceye, diğer bir grup itiraz etmiş; bir kısmının mekruh olarak değerlendirdiğini, başka bir kısmı ise mübah saymıştır. Bu sebeple, İslâm tarihinde bütün Müslüman âlimlerinin tam bir mutabakata vardıkları çok az sayıda mesele olduğunu belirtmiştir. Böylece, fıkıh literatüründe belirlenen ölçülerde bir icmânın oluşmasının nadiren mümkün olduğunu ifade etmiştir.⁶³

Örneğin; Süleyman Ateş, abdest âyetine yönelik tefsîrinde, hem âyetin anlamını derinlemesine ele alır hem de diğer müfessirlerin ve fakihlerin görüşlerini değerlendirir. Ateş, abdestin farziyetine ve pratik uygulamalarına dair âyetlerle hadisleri bir araya getirerek, İslâmî hukuk ve geleneğin çeşitli yönlerini açıklar. Özellikle abdest âyetinde yer alan emirlerin kapsamını ve uygulama şekillerini detaylı bir şekilde inceler.

⁶¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/381-384, 2/408, 2/480.

⁶² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/311-312.

⁶³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/366-367.

Ateş, abdestin nasıl alınacağı konusunda Kur'ân âyetlerini ve Hz. Peygamber'in sünnetini temel almıştır. Örneğin, İbn Kesîr'in görüşlerini ve ayakların meshedilmesiyle ilgili rivayetleri ele alırken, Taberî'nin âyet yorumlarını da dikkate almıştır. Ateş, abdestle ilgili farklı İslâmî mezheplerin fikhî görüşlerini ele alırken, özellikle Taberî, İbn Kesîr gibi âlimlerin yorumlarına atıfta bulunmuştur. Bu âlimlerin görüşlerini analiz ederken, İmam Mâlik ve İmam Şafii gibi diğer fıkıh âlimlerinin abdestle ilgili farklı yorumlarını da karşılaştırır. Örneğin, Taberî'nin ayakların meshi ile ilgili yorumlarına itiraz ederken, Şafii'nin ayakların yıkanması gerektiğine dair görüşlerini destekler.⁶⁴

Ateş, hadis kaynaklarından da geniş ölçüde yararlanmıştır. Özellikle Sahih-i Müslim ve Sünen müellifleri tarafından rivayet edilen hadisleri değerlendirmiştir. Hz. Peygamber'in abdest alış şekilleri ve farklı durumlarda nasıl abdest aldığına dair hadisleri incelemiştir. Bu hadisleri, âyetlerle birlikte tefsîrinde nasıl bir uygulamanın sünnet olduğunu göstermek için kullanmıştır. Ayrıca kendi tefsîrinde diğer tefsîrlerle olan benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Özellikle modern tefsîrlerle olan farklılıkları belirtirken, geleneksel yorumların bazı yönlerini eleştirmiştir. Örneğin, bazı geleneksel tefsîrlerdeki abdest yorumlarının günümüz anlayışına uygun olmadığını belirterek, daha anlaşılır ve uygulanabilir yorumlar sunmuştur.⁶⁵

Ateş, fikhî meselelerde tercih yaparken Kur'ân âyetlerini temel alır ve bunları Peygamber'in sünneti ile birlikte değerlendirir. Kur'ân ve sünnet arasında bir ikilem olduğunda, genellikle Kur'ân'ın açık hükümlerini önceliklendirir ve sünneti bu hükümlerle uyumlu şekilde yorumlamaya çalışır. Özellikle, Kur'ân'ın genel prensipleri ile uyumlu olmayan hadisler konusunda eleştirel bir yaklaşım sergileyebilir. Örneğin *"Müfessirler genellikle Kur'ân'ın vurguladığı ilk tür neshi yeterince ele almamış, ikinci ve üçüncü tür nesh için çeşitli örnekler sunmuşlardır. Bu örnekler, onların kişisel görüşlerine dayanır ve Peygamber'in sözlerinden kaynaklanmaz. Ayrıca, Kur'ân'ın özüne de ters düşer. Bazıları Kur'ân'ın sadece Kur'ân ile neshedilebileceğini savunurken, diğerleri Kur'ân'ın sünnetle de neshedilebileceğini öne sürmüşlerdir. Ancak bu ikinci görüşün ne kadar problemli olduğu açıktır. Kur'ân, neshedilecek ayetten daha üstün veya eşit bir âyet getirileceğini belirtir. Hz. Peygamber'in sözleri, tamamen ona ait olsa bile, Kur'ân ile aynı seviyede olamaz çünkü Kur'ân vahiydir, sünnet ise vahiy değildir."*⁶⁶

⁶⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/479.

⁶⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/480-481.

⁶⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/216.

Süleyman Ateş eserinde mezhebî taassup göstermeden tefsîr etmeye çalışmıştır. Hatta eserinde “*Gerçek inananlar, peygamberler arasında fark gözetmezler, tümünün vahiy yoluyla ilettikleri hakikatlere bağlı kalırlar, dinin esaslarını hayatlarına aktarır, ırk, din ve mezhep taassubu nedeniyle başkalarına düşmanlık beslemezler*” demiştir.

Âyetlere yaklaşımında ise hem senedine hem de anlamına dikkat göstermiştir. Hatta “Kur’ân-ı Kerîm’in Tefsîri” başlıklı açıklama bölümünde Ahmed ibn Hanbel’in “*Üç şeyin aslı yoktur: Tefsîr, melâhim ve megâzi*” sözüne atıfta bulunarak “*Bunun içindir ki, Peygamber (s.a.v.)den geldiği, hem sened, hem anlam bakımından kesin olan sözler dışında böyle tutarsız rivayetlerden kaçınmak gerekir*” demiştir.⁶⁷

3.2.3. Kıraat Farklılıkları

Ateş’in tefsîrini farklı kılan önemli hususlardan biri de kıraat farklılıklarını tefsîrinde teferruatlı bir şekilde yer vermesidir. Öyle ki, tefsîrini yaptığı her sûrenin sonunda kıraat farklılıklarını konu edinmiş, kıraat imamlarının âyetleri nasıl okuduğunu tablo halinde⁶⁸ ele almıştır.

Ateş, tefsîrinin başlangıcında, İbn Kuteybe, Taberî, Cezerî, Tahâvî ve Kurtubî gibi bilginlerin düşüncelerinden yararlanarak kıraat meselesine detaylı bir şekilde değinmiştir. Kur’ân’ın yedi lehçe üzerine indirildiğini belirten hadisler üzerinden bu konuyu incelemiştir. Ancak, bazı rivayetler üç, dört veya yedi şeklinde farklı harflerle okunduğunu söylese de bu rivayetlerin ne mütevatir seviyesine ulaştığını ne de kendi içlerinde tutarlı olduğunu dile getirmiştir. Hatta bu hadislerin doğru kabul edilse dahi, günümüzde düşünüldüğü gibi bir kelimenin birkaç farklı şekilde okunması anlamına gelmeyeceğini savunmuştur. Yedi harf hakkında bahsedilen otuz beş farklı görüşten yola çıkarak, Allah’ın indirdiği bu yedi harfin, aslında aynı anlamları taşıyan yedi farklı lehçe olduğu sonucuna ulaşmıştır. Örnek olarak, “gel” anlamına gelen farklı ifadeleri örnek vermiştir. Eğer Kur’ân bu şekilde yedi farklı ifadeyle indirilmişse, Taberî’nin görüşünü temel alarak, diğer altı lehçenin âkîbeti hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

Yani, diğer kıraat çeşitlerinin iptal edilmediğini, ancak ümmetin kendi tercihiyle göre koruma altına alındığını ve bu konuda sorumluluk taşıdığını belirtmiştir. Ateş’e göre, Hz. Osman’ın Mushaf’ı, Hz. Ebubekir döneminde oluşturulan Mushaf ile tamamen aynı değildir. İki metnin temel metin olarak aynı olmasına rağmen, sûre sıralamalarında

⁶⁷ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/52.

⁶⁸ Bkz. Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/507-549; 2/169-185.

farklılıklar mevcuttur. Hz. Ebubekir zamanında düzenlenen Mushaf'ta, sûreler belirli bir kıstasa göre dizilmemiştir. Ancak, Hz. Osman döneminde düzenlenen Mushaf'ta, sûrelerin uzunluklarına göre düzenlenmesi gibi kriterler dikkate alınarak sûreler sıralanmıştır. Hz. Osman, Hz. Hafsâ'nın kopyasını alarak, Kur'ân'ı tekrar düzenlemiş ve bunu yaparken okuma farklılıklarını gidermeyi ve bu farklılıklardan kaynaklanabilecek anlaşmazlıkları önlemeyi amaçlamıştır.

Ateş, insanların hemen lehçelerini değiştirmelerinin mümkün olmadığını ve okuma-yazma bilmeyen birçok insanın âyetleri ezberlemekte zorlanacağını vurgulamıştır. Bu yüzden, yedi harf ifadesi, Kur'ân'ın o dönemdeki çeşitli Arap lehçelerine göre okunabilmesi anlamına gelmektedir. Gerçekten de Hz. Peygamber, anlamı değiştirmeyecek şekilde, bazı kelimelerin eş anlamlılarıyla okunmasına izin vermiştir. “Biz, onu düşünüp anlayasınız diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik⁶⁹” gibi âyetlerde belirtildiği üzere, Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesinin amacı, insanların onu anlamasını sağlamaktır. Her peygambere gönderilen vahiy, o peygamberin konuştuğu dil kalıplarına göre vahyedilmiştir. Dolayısıyla aynı dilde farklı kelimelerle ifade edilmesinde bir sakınca görülmemektedir. Çünkü bu anlamlar, Allah katında belirli söz kalıplarına bağlı değildir. Ateş'e göre, kıraat çeşitleri, Hz. Peygamber'den kaynaklanmamaktadır. Kur'ân, Hz. Peygamber'in konuştuğu Kureyş lehçesiyle indirilmiştir ve o dönemdeki çeşitli okumalara uygun olarak noktasız ve harekesiz Arap alfabesiyle yazılmıştır. Hicretin dokuzuncu yılından sonra çeşitli bölgelerden heyetler gelerek İslâm'ı kabul etmiştir. Hz. Peygamber, kendi lehçeleri Kureyş lehçesinden oldukça farklı olan bu kabilelere, kendi lehçelerinde Kur'ân'ı okumalarına izin vermiştir. Bunlar, Kur'ân'ın anlamını değiştirmeyen okumalardır. Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirildiğini belirten hadisler bu durumu desteklemektedir. Ateş, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e her bir lehçe için farklı biçimlerde vahyedilmiş olduğu düşüncesini reddetmektedir. Zira ona göre, bir kelimenin birden fazla şekilde vahyedilmesi mantıklı değildir. Eğer bir kelime çeşitli versiyonlarda indirilmiş olsaydı, bu çeşitliliklerin Mushaf'ta da yer alması gerekmektedir. Eğer vahyedilmiş olan bu farklı kelimeler yazılmamışsa, bu durum Kur'ân'ın eksik kaldığı anlamına gelir ki bu durum hem Hz. Peygamber hem de sahâbeler için kabul edilemezdir. Ayrıca, Hz. Muhammed'in bir âyeti veya kelimeyi farklı şekillerde okuduğuna dair herhangi bir veri

⁶⁹ Yûsuf 12/2.

bulunmamaktadır. Bu, Kur'ân'ın inişinde tekrar eden âyetlerin her zaman kaydedilmiş olması gerçeğiyle de desteklenmektedir.⁷⁰

Ateş, bazı sahâbelerin kişisel Mushaflarındaki ve Hz. Osman'ın Mushaf'ındaki bazı âyetlerin farklı okunuşlarının nedenlerini irdelemektedir. Bu farklılıklar, ona göre bazı sahâbelerin hatalı tespitlerinden kaynaklanmaktadır. Gerçek Mushaf, Zeyd gibi akıllı, hâfız ve vahiy kâtibi tarafından dikkatli bir şekilde toplanmıştır ve bu derlemede sahâbelerin çoğunun katkısı ve onayı bulunmaktadır. Bu nedenle, bu Mushaf, yedi harf prensibine göre değil, Kur'ân'ın indiği Kureyş lehçesi temel alınarak derlenmiştir. Ancak Arap yazısının nokta ve hareke gibi ayrıntılardan yoksun olması nedeniyle, asıl Mushaf'ta zaman içinde bazı okuyuş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu, özellikle benzer harflerin ayırt edilememesi ve fiillerin özne ve nesne durumlarının karıştırılmasına yol açmıştır. İ'rab konusunda da benzer bir belirsizlik yaşanmıştır. Ateş, kıraat farklılıklarının daha sonraları meydana geldiğine inanmakta ve bu farklılıkların Kur'ân'ın anlam bütünlüğünü etkilemediğini vurgulamaktadır. Günümüzde Kur'ân yazısının, okuyuş farklılıklarını engelleyecek şekilde olduğunu iddia etmektedir. Müslümanların bir metin üzerinde fikir birliğine varmış olmaları, Hz. Osman'ın Kur'ân'ı yeniden yazdırıp çoğalttığı ve bu resmî Mushaf dışındaki nüshaları yaktırdığı amacını yansıtmaktadır.⁷¹

Ateş, tefsîr çalışmalarında kıraat farklılıklarına dikkat çekmekte ve her bir sûrenin sonunda yer alan “Sûresi Kıraat Farklılıkları” başlıklı tablo ile bu farklılıkları açıklamaktadır. Bu tabloda, belirli bir sûre içindeki âyetler ve kelimelerde görülen çeşitli kıraatleri ve bu okuyuşları benimseyen kişileri işaret etmektedir. Dipnotlarda, alıntılacağı çalışmaları sunarken, kıraat farklılıkları ile ilgili âlimlerin veya kendi görüş ve düşüncelerini eklemektedir. Sûrenin tefsîri boyunca, âyetlerdeki kelimelerin farklı okunuşlarını belirterek bu farklılıkların anlam üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Naklettiği görüşler arasında, bazen bir tercihte bulunurken bazen de sadece farklı okuyuşları sunmaktadır. İlgili âyet grubunun tefsîrine başlarken genellikle Mushaf'ta yer alan okuyuşu temel alarak bir meali sunmaktadır. Eğer meali sunduğu âyetle ilgili bir kıraat farklılığı varsa ve bu, tercih ettiği görüşe göre anlamı değiştiriyorsa, bu değişikliği meale yansıtmaktadır.⁷²

Ateş, tefsîrinin on birinci cildinin sonunda, Nas sûresinin kıraat farklılıklarını açıkladıktan sonra, Abdullah b. Mes'ud ve Übey b. Kâ'b'ın kendi Mushaf versiyonlarında Felak ve Nas

⁷⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/25-39.

⁷¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/42-43.

⁷² Akkoyun, *et-Tefsîru'l-Hadis Ve Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 155.

sûrelerinin bulunmadığını kaydetmiştir. Bunun yerine, vitir namazlarında okunan Kunut Dualarının, Hul' sûresi olarak Kur'ân'da bir bölüm şeklinde yer aldığını belirtip bu bölümü de sunmuştur.⁷³ Ateş'in, her sûrenin sonuna eklediği, sûrelerin kıraat farklılıklarını içeren tablolar, kıraat farklılıklarını detaylı bir şekilde incelemek isteyen araştırmacılar için değerli bir kaynak olmaktadır.

Süleyman Ateş, Kur'ân'ın tertibi ve toplanması ile ilgili konulara değinirken, genel olarak geleneksel İslâmî görüşlere uygun bir yaklaşım sergiler. Ateş'e göre, Hz. Peygamber'in her yıl Cebrâil'e Kur'ân'ı arz etmesi ve Zeyd b. Sabit gibi sahâbîlerin Kur'ân'ı hafızalarına alırken belli bir tertibe göre okumaları, Kur'ân'ın düzenlenmesi ve korunmasının önemli bir parçasıdır. Süleyman Ateş, Kur'ân'ın toplanması ve yazılı hale getirilmesi sürecinde, sahabiler arasında bir uzlaşa sağlandığını ve bu uzlaşının Kur'ân'ın bugün sahip olduğumuz şeklinin oluşmasında kritik bir rol oynadığını belirtir. Ayrıca, Kur'ân'ın tertibi konusunda, âyetlerin ve sûrelerin sıralanışının vahiy sırasına değil, Hz. Peygamber'in talimatları ve sahâbîlerin icmaina dayandığını vurgular.⁷⁴

Süleyman Ateş, Kur'ân'ın tertibi üzerine yaptığı yorumlarla, Kur'ân'ın hem metin bütünlüğünü hem de tarihsel sürekliliğini koruma çabasını önemser. Bu bağlamda, Kur'ân'ın nasıl toplandığına ve hangi kriterlere göre düzenlendiğine dair bilgiler sunar. Ateş'in bu konudaki yorumları genellikle, Kur'ân'ın korunmuşluğu ve güvenilirliği üzerine odaklanır ve bu konudaki İslâmî öğretiyle uyumlu olduğu için çoğu zaman tatmin edicidir.

Ateş, tefsîrinde ele aldığı Buhârî, Hâkim ve Tirmîzî'den nakledilen hadisleri kıraat farklılıkları noktasında değerlendirmiş ve bu hadislerin hiçbirinin mütevâtir olmadığı gibi çelişkili olduklarını söylemiştir. Ayrıca Kur'ân'ın üç, beş, yedi harf üzere indirilmiş olduğunu söylemenin hikmetini anlamının zor olduğu kanaatinde olduğunu ifade etmiştir.

3.2.4. İşârî Yorumu

Ateş tefsîrinde işârî yorumlara da önemli bir yer verdiği belirtimelidir. İşârî yorumda bulunurken farklı sûfî yazarların metinlerinden örnekler sunmuştur. Sûfî yorumcuların ifadelerinden yararlanırken, bazılarını eleştirdiği ya da sadece aktardığı haller de bulunmaktadır. Hadis metinlerine uydurma cümleler ekleyerek bu rivayetleri bozanları listelerken, içlerine bazı tasavvufçuları da eklemiştir. Ancak âyetlerin açık anlamlarına ve

⁷³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 11/213.

⁷⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/16-18.

sahih kanıtlara uygun olduğu sürece işârî yorumları kabul etmiştir. Aksi takdirde, bu yorumları reddetmiş ve eleştirmiştir.⁷⁵ Bazı yerlerde de bir konuda bir Sûfi'yi referans göstermiş, başka bir Sûfi ile de o manayı genişletmiştir.⁷⁶

Ateş, Bakara Sûresi'nin 22. âyeti üzerinde dururken, şirk meselesini ele almıştır. Özellikle bazı tasavvufî cemaatlerde yaygın olan gizli şirk olaylarını sorgulayarak, bu grupları kınamıştır. Şeyhlere aşırı bağlılık ve onlara atfedilen ilâhî nitelikler gibi davranışların, cahiliye dönemi Araplarının şirk anlayışıyla benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. Müritlerin, şeyhlerinin her şeyi görebildiğine, her durumu bildiğine inanmaları, sadece Allah'a değil, aynı zamanda şeyhlerine de dua etmeleri, "destur ya pir" gibi ifadeler kullanmaları, hatta bazılarının şeyhinin dünyayı yönettiğine inanmaları gibi noktaları, şirk olarak nitelendirmiştir. Sonrasında, "Bu kişi, Hz. Muhammed'in karşı çıktığı müşriklerden ne farklıdır? İnsanların kendi düşüncelerine ve mantıklarına göre belirledikleri helal ve haramları, Allah'ın emri gibi kabul etmek, bu kuralları koyan kişiyi tanrılaştırmak ve Allah'a ortak koşmak anlamına gelir" diyerek, bunun gizli bir şirk olduğunu açıklamıştır.

Ateş, En'âm Sûresi'nin 104. âyetinin tefsîrinde, "Ben üzerinize bekçi değilim" ifadesini, vahiy kapsamında Hz. Muhammed'in sözü olarak nasıl anlaşılabileceğini tasavvufî perspektiften şöyle açıklamıştır:

"Kur'an-ı Kerîm, bir meleğin getirdiği vahiy olarak bilinir. Rabbinin elçisi olan melek, Peygamber'in ağzından bu şekilde konuşmaktadır. Peygamber, vahyin etkisi altındayken, kendi benliğine dönüş yaparak bu sözleri sarf etmektedir. Tasavvufta bu durum, insanın "fena fillah" hali sonrası gerçekliğe "sahv" (uyanış) ya da "tefrika" (ilahi birlikten insanlık durumuna dönüş) olarak geri dönüşü olarak adlandırılır. Kur'an, vahyin bir ürünüdür ancak bu vahiy, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ruhsal derinliklerinden süzülerek gelmiştir. Bu vahiy genellikle Allah'tan insanlara bir hitap içerir, ancak bazen üslup, Peygamber'den insanlara yönelik bir hitaba dönüşür. Bu dönüşüm, 102. âyetten itibaren başlar ve Peygamber'in şahsından insanlara yönelik hitaplarla devam eder. Burada Peygamber'in kişiliği, Allah'ın büyüklüğünü ve insanın sorumluluğunu vurgular. İbret alınması gerektiğini, ibret alanın kendi lehine, almazsa kendi aleyhine hareket edeceğini ifade eder. Bu sözler Allah'a aittir, ancak Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla ifade edilir. Bu âyetler, vahyin Hz. Muhammed'in

⁷⁵ Ali Karataş, *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve Tasavvufî Yönü* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002), 46.

⁷⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/177-178.

(s.a.v.) iç dünyasıyla ne kadar bağlantılı olduğunu ortaya koyar. Mutasavvıfların insanı hak sıfatıyla vasıflandırması, bu durumu açıklamak için kullanılabilir. Zahirde insan olan Peygamber, aslında Allah tarafından kendi insanlığından arındırılıp bir süreliğine ilahi sıfatlarla donatılmıştır. “Sen attığında aslında Allah attı”⁷⁷ ve “Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir”⁷⁸ gibi âyetler, bu ruhsal yükselişi ve yüce mertebeyi işaret eder. İnsanlara hitap eden Allah’tır, fakat O, Peygamber’in diliyle konuşmuştur.⁷⁹”

Ateş, zaman zaman sufi cemaatinin inançla ilgili yaptıkları yanlışları ele almaktadır. İkinci örnekte belirtildiği üzere, o, tasavvuf bilgileri doğrultusunda âyetlerin tefsîrini yapmaktadır. Son olarak, çağdaş bir müfessir olarak Ateş, İslâm’ın birlik inancıyla uyumlu olmak kaydıyla, tefsîrlerinde sembolik yorumlara yer vermekte, bu da onun tasavvufi yorumuna sıcak baktığını ortaya koymaktadır.

Süleyman Ateş, işârî tefsîrlerin yorumlarına genellikle saygıyla yaklaşmış ve bu tür yorumların Kur’ân’ın derinliklerini keşfetmede önemli bir yer tuttuğunu kabul etmiştir. İşârî tefsîrlerin, Kur’ân’ın sonsuz manalarını kavrayabilmek için Kur’ân’ın zahirine tam anlamıyla uyulması gerektiğini vurgulayan görüşlerini ele alırken, bu yaklaşımın manevi anlamda derinleşmeyi mümkün kıldığına inanmıştır. Örneğin, Tüsterî’nin tefsîrine dair mukaddimede, Kur’ân’la amel etmeyen ve Allah’ın yasaklarından kaçınmayan kişilere yönelik eleştirileri aktarılırken, bu tür bir kişinin Allah’tan hayâ etmesi gerektiği ifade edilir. Tüsterî bu durumu, zühd ve takva ile birleştirerek, işârî tefsîrin zenginliğine ve derinliğine dikkat çeker.⁸⁰

Sülemî’nin tefsîrinde ise, hakikat ehli olanların Allah tarafından verilen anlayışla donatıldığını ve bu kişilerin, zahirî âlimlerin yorumlarına da değer verdiklerini vurgulayarak, Kur’ân âyetlerinin zahirî ve batınî yönlerini bir arada sunar. Sülemî, “Hz. Ali’ye ‘Kur’ân dışında Resulullah’tan size kalan bir bilgi var mıdır?’ diye sorulduğunda, ‘Allah’ın kuluna verdiği anlayıştan başka bir şey kalmadı’ demesi,” rivayetini kullanarak, Kur’ân’ın zahirî bilgilerin yanı sıra içsel anlayışla da derinleştirilmesi gerektiğini işaret eder.⁸¹

⁷⁷ el-Enfâl 8/17.

⁷⁸ el-Fetih 48/10.

⁷⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 3/216.

⁸⁰ Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998), 64.

⁸¹ Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, 67-68.

Bu örnekler, Ateş'in işârî yorumlara yaklaşımının, Tüsterî ve Sülemî gibi mutasavvıf müfessirlerin açıklamalarını dikkate aldığını ve onların Kur'ân yorumlarını zenginleştiren katkılarını önemsedğini göstermektedir. Ateş, bu tür tefsîrlerin hem Kur'ân'ın zahirine sadık kalmayı hem de onun batınî manalarını keşfetmeyi teşvik ettiğini vurgulayarak, işârî tefsîrlerin genel geçer tefsîr anlayışına önemli bir derinlik kattığını belirtmiştir.⁸²

Sülemî'nin tefsîrinde, zâhirî manaları reddetmeksizin, hakikat ehlerinden duyduklarını bu zâhiri yorumlarla entegre etme arzusu açıkça belirtilmektedir. Onun bu yaklaşımı, tefsîr literatüründe zâhirî yorumları merkeze alan Taberî ile kıyaslanırken, Sülemî'nin işârî yorumlarda benzer bir yöntem izlediği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Sülemî'nin tefsîri, tasavvufî yorumları kaybolmaktan korunurken, onun önceki işârî yorumları derlemiş olduğu ve zaman zaman âyetlere zâhirî açıdan da anlamlar verdiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Enfâl Sûresi'nin 28. âyeti üzerine yaptığı yorumlar, âyetin zâhirî manasıyla tam uyumluluk göstermektedir. Sülemî, bu âyeti, "Mallarınız ve çocuklarınız, aslında bir sınama vesilesidir ve Allah katında büyük bir ödül bulunmaktadır," şeklinde tefsîr eder. Ayrıca, mal biriktirme alışkanlığının eleştirildiği diğer âyetlerle desteklenen bu yorum, işârî tefsîrin zenginliğini ve derinliğini ortaya koyar. Bu tür yorumlar, Sülemî'nin zâhirî ve batınî yorumları ustalıkla birleştiren bir tefsîr anlayışına sahip olduğunu gösterir, böylece İslâmî tefsîr geleneğindeki çeşitliliği ve zenginliği korumuş olur.⁸³

3.2.5. Bilimsel Yorumu

Kur'ân'ın her türlü bilgiyi barındırdığını iddia eden kişiler, Kur'ân'daki terimleri yorumlamaya, farklı bilimsel ve felsefî teoriler üretmeye yönelmişlerdir. Bu tür girişimler, bilimsel yorum türünü meydana getirmiştir.⁸⁴

Ateş, dünyanın yuvarlaklığı, hava basıncı, insanın ve evrenin yaratılış evrelerine⁸⁵ dair âyetleri, modern bilimin bulgularıyla açıkladığını ifade etmiştir.⁸⁶ Âyetlerin açık anlamlarını belirledikten sonra, bilimsel verilere dayanarak bu âyetlere açıklamalar

⁸² Mehmet Selim Ayday, "İşârî Tefsir Mukaddimleri Üzerine Bir Değerlendirme: Tüsterî, Sülemî Ve Kuşeyrî Örneği" *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 3,3 1116.

⁸³ Mehmet Selim Ayday, *İşârî Tefsir Mukaddimleri*, 1117.

⁸⁴ Emin el-Hulî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1995/ 41.

⁸⁵ Ateş'in tefsîrinde insanın yaratılışını anlatan renkli-renksiz resim ve şemaların olduğunu görüyoruz. Bu da Ateş'in çağdaş bir müfessir olduğunu ve bilimsel tefsir yöntemini açıkça göstermekte ve dikkat çekmektedir. Bkz. Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/181-232.

⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/59.

getirmiştir. Bu süreçte dikkatli bir yaklaşım sergilemiş ve bilimsel olarak kanıtlanmış bilgilerden yararlanmıştır.⁸⁷

İnsan ve evrenin yaratılışını konu alan âyetlerin açıklanmasında, bilim insanlarının bulgularını kullanmanın yanı sıra, ilmî tefsîr alanında eser vermiş bazı yorumcuların görüşlerine de başvurmuştur. Âyetleri bilimsel olarak yorumlarken, Kur'ân'ın temel amaçlarını belirleme çabasında olmuştur. Örneğin, bilim insanlarının evrenin genişlemesiyle ilgili olarak ortaya koydukları kanıtları, Zâriyât Sûresi'nin 47. âyetinde geçen "Biz, genişleticileriz" ifadesinin altını çizerek, Kur'ân'ın olağanüstü niteliğinin bir kanıtı olarak göstermiştir.⁸⁸

Ateş'in tefsîrinde birçok âyeti bilimsel verilere dayanarak açıklaması ve âyetlerden bilimsel sonuçlar çıkarması, onun eserinin ilmî tefsîr kategorisinde değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Yine de Kur'ân'ın bir bilim kitabı olarak algılanmasını uygun bulmamakta ve bilimsel verilerin Kur'ân metnine zorla uydurulmasını gereksiz bulmaktadır. Örneğin, Rahmân Sûresi'nin 33. âyetini yorumlarken, insanların ve cinlerin göklerin ve yerin ötesine geçebilecekleri fikrini ele alırken, bunun sınırlı bir kudretle mümkün olabileceğini, ancak ne kadar çabalarsa çabalasın, bazı engellerin üstesinden gelemeyeceklerini vurgulamıştır. İnsanlığın Ay'ın ötesine geçemeyeceği ve diğer güneş sistemlerine ulaşamayacağı fikrini savunarak, insanın gücünün ve ömrünün bu tür keşifler için yetersiz olduğunu belirtmiştir. Yeryüzünün derinliklerine inmenin ve oradan geçmenin de insanın yetki sınırları içinde olmadığını savunmuştur. Âyetin, bazı bilimsel gerçeklere değindiğini kabul etmiş ancak bu yorumların Allah'ın huzurunda hesap vermekten kaçmanın imkânsız olduğu gerçeğine vurgu yapmanın önemli olduğunu belirtmiştir.⁸⁹ Ayrıca, Nahl Sûresi'nin 89. âyetini yorumlarken, Kur'ân tefsîri yapılırken bilimsel bilgilerden yararlanılmasının önemine değinmiş, ancak Kur'ân'ın asıl mesajından sapılmaması gerektiğini vurgulamış ve savunmuştur:

"Kur'ân-ı Kerîm'in insanların ihtiyaç duydukları inanç, ahlak ve hukuk kurallarını belirtmek üzere indirildiği, her şeyi detaylı bir şekilde açıkladığı anlamına gelmemektedir. Bu, Kur'an'da tüm bilim dallarının, doğa yasalarının, fizik, kimya, astronomi kanunlarının açıkça yer aldığı anlamına gelmez. Çağdaş bulguları Kur'an'dan türetme çabaları aslında âyetlerin insanın zihnindeki fikirlere göre yorumlanmasına yol açmaktadır. Kur'an'ın esas amacı fizik yasalarını açıklamak ya da tarihi olayları anlatmak değildir. Eğer modernistlerin düşündüğü gibi

⁸⁷ Merve Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014), 120.

⁸⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/62.

⁸⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/193-194.

Kur'an'da bu yasalar açıklanmış olsaydı, bunların Avrupalılardan önce Kur'an'ı okuyanlar tarafından keşfedilmiş olması gerekirdi. Avrupalılar bilimde ilerleyerek doğa yasalarını keşfetmiş, modernistler ise bu buluşları Kur'an ile uyumlu hale getirmeye çalışmışlardır. Bu durum, çeşitli düşünce akımlarına bağlı kişilerin, kendi felsefi veya mezhebi görüşlerini Kur'an'a uydurma eğilimleriyle benzerdir. Geçmişte dünyanın düz olduğuna dair inanışlar Kur'an tefsirine dâhil edilmiş, dünyanın yuvarlak olduğunun anlaşılmasıyla bu kez yuvarlaklık Kur'an âyetleriyle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bununla demek istediğimiz, her dönemin insanının kendi döneminin bilgilerini veya kendi kazanımlarını Kur'an'da aramaya çalıştığıdır. Bu tür yaklaşımlar insanları yanıltabilir, hatta bazen Kur'an hakkında şüpheye bile sevk edebilir. Kur'an'ın Arapça'da ifade ettiği anlamın dışına çıkmak, sözleri asıl amacından sapırmak doğru değildir. Kur'an'ın asıl amacı bilimsel keşifleri açıklamak değil, insanları Allah'a yönlendirmek, güzel ahlaklı bireyler yetiştirmektir. Kur'an'ın rehberliğinde hareket eden ve bu yolda ilerleyenler, her alanda gelişim gösterirler. Müslümanların ilk beş asırda gösterdiği başarılar, bu durumun bir kanıtıdır. Zira Kur'an, her zaman ilerlemeyi, iyi, temiz, dürüst, batıldan uzak, bilgili, örnek bir insan olmayı tavsiye etmektedir.”⁹⁰

Ateş, Kur'an'ın rehberlik edici özelliğine dikkat çekerek, Kur'an'ın akla ve bilime karşı olmadığını belirtmiştir. Kur'an'ın, bilimsel, felsefi ve mezhepsel argümanların savunulduğu bir araç olarak kullanılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, bilimsel bilgiler kullanarak âyetlerin açıklanmasına karşı olmadığını, sadece çağın bilim ve teknolojisine dayanarak, bu değişebilir ve eskisiyle değiştirilebilir bulguları Kur'an'da aramanın yanlış olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte, Ateş, bazı âyetlerin bilimsel gerçeklere atıfta bulunduğunu savunmuştur. Örneğin, Ra'd Sûresi'nin 3. âyetinde geçen “geceyi gündüzün üzerine örter” ifadesi üzerinden Dünya'nın yuvarlaklığının anlaşılabilceğini ileri sürmüştür. Gece ile gündüzün birbirini kaplaması olayının yalnızca küresel cisimlerde mümkün olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, Zümer Sûresi'nin 5. âyetini kullanarak, gecenin gündüze, gündüzün geceye devrilmesi sürecinin, Güneş karşısında yer alan yuvarlak bir cisimde gerçekleşebileceğini ve bu şekilde Kur'an'ın Dünya'nın yuvarlaklığına dair ipuçları verdiğini vurgulamıştır.⁹¹

Ateş, insan ve evrenin yaratılışını anlatan âyetleri yorumlarken bilimsel bilgilerden faydalanmaktadır. Âyetlerde geçen kelimelerin ve öykülerin açıklanmasında da bilimsel verilere başvurmaktadır. Âyetlerin tefsiri sırasında, o dönemde elde edilen bilgilere dayanarak açıklamalar yapmakta ve konuyu daha iyi anlamak için çeşitli fotoğraflar kullanmaktadır. Toplumsal ve kişisel meseleleri ele alırken sosyoloji, psikoloji ve arkeoloji

⁹⁰ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 5/132-133.

⁹¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 4/453.

bilimlerinden yararlanmaktadır. Özellikle, Âl-i İmrân Sûresi'nin 137. âyetindeki “Yeryüzünde gezin ve yalancıların akıbetinin ne olduğunu görün!” ifadesi üzerinden, Allah'ın insanları tarihsel ve arkeolojik çalışmalar yapmaya teşvik ettiği sonucuna ulaşarak, bilimsel araştırmaların teşvik edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁹²

Şûrâ Sûresi'nin 29. âyetinin tefsîrinde, Ateş, bazı yorumcuların göklerde ve yeryüzünde yürüyen canlıların varlığına dayanarak, gezegenlerde ve yıldızlarda da fiziksel yaşamın olabileceği iddiasını öne sürdüğünü belirtmiştir. Bu konuda Tantâvî'nin görüşlerine başvurarak, söz konusu yorumların detaylarını aktarmıştır:

“Şeyh Tantâvî'nin ifadelerine göre, düşünülürse, dünyamızın yanında oldukça minik evrenlerin varlığı keşfedilebilir. Astronomi uzmanları, evrende bizimkine benzer, yaşanabilir üç yüz milyon kadar dünya olduğunu düşünmektedirler. Bu, gök bilimcilerin ortak kanısıdır. Ruh bilimciler ise, iletişim kurdukları ruhların, evrende öylesine yerleşim yerleri olduğunu, ki bizim dünyamız onların yanında oldukça önemsiz kalır ve biz de onların sakinleri yanında adeta bir karınca gibi kalırız, dediklerini aktarırlar. Galile'nin ruhu, milyonlarca güneş sisteminin, bizim galaksimizin de içinde olduğu, bu sistemleri saran çok sayıda gezegen ve dünyalarla dolu olduğunu, bu güneş sistemlerinin, çevrelerindeki yıldızlardan ışık ve yaşam aldıklarını belirtmiştir. Bu yıldızlardan biri olan, Güneşimizden binlerce kez daha büyük ve aydınlık olan Sirius yıldızıdır. Onun gezegenleri, Güneş sistemimizdeki gezegenlerden daha büyüktür. Günümüz bilgisine göre, Güneşimizin ait olduğu galaksinin on milyon kadar güneşi olduğu tahmin edilmektedir. Bu galaksi ise, milyarlarca galaksiden yalnızca bir tanesidir. Çağdaş bilim, Kur'an'ın sunduğu bilgilere bazen şüpheyle yaklaşırken, bazen de kesinlikle kabul etmektedir. Bu durumda, bizim dünyamızın çok fazla bir değeri olmadığı, buradaki yaşamın basit olduğu, diğer dünyalardaki yaşamın ise daha güzel ve mutluluk dolu olduğu anlaşılmaktadır.”⁹³

Ateş, Mü'minûn Sûresi'nin 12-16. âyetlerinde insanın nasıl yaratıldığına ilişkin bilgilere yer vermiştir. Bu âyetlerde, insanın çeşitli aşamalardan geçerek oluşturulduğu anlatılmaktadır. Ateş, bu kısımları yorumlarken, öncelikle diğer müfessirlerin görüşlerine değinmiş, ardından kendi analizini bilimsel bulgularla destekleyerek sunmuştur. Bu kapsamda, Amerikalı bilim insanı Prof. Dr. Keith L. Moore'un eserinden alıntılar yaparak, insan embriyosunun gelişim aşamalarını ve annenin rahmindeki evreleri detaylandırmıştır. Ayrıca, o dönemde Amerikalı doktorlar tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak, prematüre doğan bebeklerin annelerinin sütünde, zamanında doğan

⁹² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/114.

⁹³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/197-198.

bebeklerin annelerinin sütüne kıyasla daha fazla besin maddesi bulunduğunu belirterek, insan yaratılışındaki ilâhî düzen ve gücü vurgulamıştır.⁹⁴

Kur'ân-ı Kerîm ile pozitif bilimlere ilişkilendiren tek araştırmacı da Süleyman Ateş değildir. Örneğin Celal Kırca'da eserlerinde Kur'ân-ı Kerîm ile modern bilim arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Kur'ân ile modern bilimin doğrudan bir ortak paydaya sahip olmadıklarını ancak belirli alanlarda kesiştiklerini vurgulamıştır. Kırca, Kur'ân'ın bilimsel düşüncenin ilkelerini içerdiğini ve bilimsel sorunlara çözüm önerdiğini savunuyor.⁹⁵ Kırca, Kur'ân ve Bilim adlı kitabında Kur'ân ile modern bilimin nasıl kesiştiğine dair örnekler sunuyor. Mesela Kur'ân'da embriyonik gelişim kavramını açıklıyor ve bunu sürecin bilimsel anlayışıyla karşılaştırıyor. Kur'ân'ın, embriyonik gelişimin aşamalarını, modern bilimin dilinden farklı, kendine özgü bir dil kullanarak benzersiz bir şekilde anlattığına dikkat çekiyor. Kırca'nın verdiği bir diğer örnek ise Kur'ân'da evrenin genişlemesinin anlatılmasıdır. Kur'ân'ın, evrenin genişlemesini tanımlamak için modern bilimde kullanılan dilden farklı, kendi terminolojisini kullandığını açıklıyor. Ancak Kur'ân'ın evrenin genişlemesine ilişkin açıklaması, sürece ilişkin bilimsel anlayışla uyumludur.⁹⁶ Bu örnekler, Kur'ân ile modern bilimin doğrudan bir ortak paydaya sahip olmasa da bazı alanlarda kesiştiğini göstermektedir. Kırca, Kur'ân'ın bilimsel düşüncenin ilkelerini içerdiğini ve bilimsel sorunlara çözümler sunduğunu, bu sayede onu çevremizdeki dünyayı anlamak için değerli bir kaynak haline getirdiğini savunuyor.⁹⁷

Ateş, bilimsel bulguların Tanrı'nın büyüklüğünü ve gücünü göstermesi açısından önemli olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple, doğrulanmış bilimsel bilgileri kullanarak Kur'ân âyetlerini açıklamaktadır. Yorumladığı pek çok âyette farklı bilim dallarından yararlanması ve âyetler üzerinden çeşitli bilimsel gerçekliklere ulaşması nedeniyle, onun tefsîri bilimsel tefsîr olarak nitelendirilebilir.

3.3. Süleyman Ateş'in Tefsîri'nde Rivayetlerden Yararlanılması

3.1.1. Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tâbiûn Rivayetlerinden Yararlanması

Süleyman Ateş tefsîride çeşitli İslâmî kaynaklar ve rivayetlerden faydalanarak, Kur'ân âyetlerini yorumlamıştır. Eser, İslâm tarihinde önemli isimleri olan Hz. Peygamber, Sahâbe

⁹⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 6/87-94.

⁹⁵ Adem Yerinde, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Bilimsel Düşüncenin Temelleri", *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 2 (Haziran 2018): 17-28.

⁹⁶ Celal Kırca, Kuran-Bilim İlişkisi, <http://www.celalkirca.com/kuran-ve-bilim-iliskisi.html>

⁹⁷ Yerinde, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Bilimsel Düşüncenin Temelleri", 25.

ve Tâbiûn'un görüşlerini de içermekte olup, Ateş bu görüşleri Kur'ân'ın mesajını açıklamak için kullanmıştır. Ateş, eserde rivayetleri değerlendirirken hem senedini hem de metnini ele alarak Kur'ân âyetleriyle olan uyumunu sorgular ve bu rivayetleri tefsîrinde kullanır.

Süleyman Ateş'in Kur'ân'ın Yüce Meali ve Çağdaş Tefsîri eserinde Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tâbiûn'dan rivayetlere yer verilmiştir. Bu örnekleri daha ilk sûre olan Fâtiha Sûresi'nde görmek mümkündür. Bu rivayetler, sûrenin anlamı ve yorumu üzerine çeşitli açıklamalar sağlamak için kullanılmıştır. Örneğin, sûrenin indirilmesiyle ilgili farklı görüşler, namazdaki yeri, besmelenin Fâtiha'nın bir parçası olup olmadığına dair Sahâbe görüşleri ve diğer birçok konuda Sahâbe ve Tâbiûn'dan nakledilen bilgiler tefsîre dâhil edilmiştir.⁹⁸ Bu rivayetler, tefsîrin anlamını zenginleştirmekte ve daha derin bir kavrayış sağlamaktadır.

Bunlara örnekler vermek gerekirse; İslâm'ın doğru yol olduğunu belirten hadisler ve tefsîrlere, İbn Abbas ve İbn Hanbel'in rivayetleri⁹⁹, Nisâ Sûresi 69. âyete yapılan atıf, peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve sâlihlerin yollarının takip edilmesi gerektiği, doğru yoldan sapmış olanların Allah'ın gazabına uğrayacağı ve Hz. Peygamber'den nakledilen tefsîrlere göre "Üzerlerine gazab olunanlar" ve "sapmışlar"ın kimler olduğuna dair açıklamalar içerir.¹⁰⁰

Hz. Peygamber'in, namaz kılarken "ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim ve le'd-dallin" dedikten sonra cemaatin "âmin" demesini emrettiği, namazda Fâtiha'nın okunmasının farz olduğuna dair farklı fikhî görüşler ve bu konudaki hadisler yer almaktadır.¹⁰¹ Ubade ibn Sâmî ve Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadislerde, Fâtiha'nın namazın bir parçası olarak okunmasının önemi ve "Namazda Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz" âyetine yapılan atıflar bulunmaktadır.¹⁰² Ayrıca Hz. Ebû Hüreyre'den nakledilen, namazın Allah ve kulu arasında paylaşıldığını belirten kudsî hadis, Fâtiha'nın her âyetinin Allah tarafından nasıl karşılandığı ve İmam Mâlik'in besmelenin âyet olmadığına dair kanaatine varma süreci ile ilgili detaylar mevcuttur.¹⁰³

⁹⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 22.

⁹⁹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 25.

¹⁰⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 25.

¹⁰¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 26.

¹⁰² Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 27.

¹⁰³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/ 27.

Bu örnekler, Ateş'in tefsirinde Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tâbiûn'dan yararlanıldığını ve nasıl yararlanıldığını açıkça göstermektedir.

3.1.2. İsrâiliyat Konusuna Yaklaşımı

Süleyman Ateş'in görüşüne göre, rivayet tefsîrinin büyük bir kısmı Yahudi ve İran menşeli bireylerden kaynaklanmaktadır. Bu, bazı sahâbelerin İslâm öncesi dönemlerde Ehl-i kitâb ile ilişkileri olduğu ve bu ilişkiler neticesinde dinledikleri hikâyeleri öğüt amacıyla aktardıkları gerçeğine dayanır. Ehl-i kitâb olan ve daha sonra Müslüman olan kişiler, örneğin Ebû Hüreyre, daha önce öğrendiklerini paylaşmışlardır. Benzer şekilde, Ehl-i kitâb ve İranlılar ile iletişim kuran tâbiûn de, bu kişilerden aldıklarını aktarmışlardır. Sonuç olarak, Rivayet Tefsîrine pek çok İsrâiliyat hikâyesi ve efsane dâhil olmuştur. Ashâb-ı Kehf'in isimleri, sayıları, köpeklerinin rengi gibi; Mûsâ'nın asasının hangi ağaçtan yapıldığı, Allah'ın Hz. İbrâhim'e canlandığı kuş türleri, öldürülen kişiye vurulduğunda dirilen ineğin parçası, Allah'ın Mûsâ'ya görüldüğü ağacın çeşidi gibi Kur'ân'da açıkça belirtilmeyen konular hakkında çelişkili ve detaylı rivayetler tefsîrlere eklenmiştir.¹⁰⁴

Ateş'e göre, kıyâmetin alâmetleri ve kıyâmet sonrası olaylar hakkındaki detaylı rivayetlerin temeli bulunmamaktadır. Bu yüzden Ahmed b. Hanbel "Tefsîr, melâhim (kıyâmet alâmetleri) ve meğazî (savaşlar) konularında asıl yoktur" demiştir.¹⁰⁵ Bu, Peygamber'den gelen hem zincir hem de anlam olarak kesin olan hadisler dışındaki çelişkili rivayetlerden uzak durulması gerektiği anlamına gelir. Aynı şekilde, Ateş'e göre sadece tâbiûn değil, Ehl-i kitâb ve İranlılar ile ilişkide bulunan bazı sahâbeler de İrem şehri, Bâbil sihirbazları, Anak oğulları gibi konuları gerçek sanarak aktarmışlar ancak bunların birçoğu masaldır. Ateş, tefsîr alanında tâbiûnün sözlerinin bir delil olarak kabul edilmemesi gerektiğini vurgulayan Şu'be b. Haccâc'ın ifadelerini bu bağlamda kullanmıştır. Ancak Ateş'in İsrâiliyat hakkındaki bu tutumuna rağmen, tefsîrinde İsrâiliyat'a dayalı bilgilere sıkça yer vermiştir. Eserinin girişinde, peygamber kıssalarını anlatan âyetlerin tefsîrinde mevcut Tevrat'a başvurduğunu ve karşılaştırmalar yaptığını belirtmiştir. Ayrıca, Ehli Kitap'tan bilgi alınması gerektiğini vurgulayan Nahl 16/43 ve Yunus 10/94 âyetlerini delil olarak sunmuştur. Buna karşılık, "Ehli Kitaptan sormayın" diyen Hz. Peygamber'e atfedilen ifadeleri, bu âyetlerle çeliştiği gerekçesiyle reddetmiştir.¹⁰⁶ "(Dini konularda) Ehl-i kitaba hiçbir şey sormayın. Zira kendileri sapmış

¹⁰⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/52.

¹⁰⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/52-53

¹⁰⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 4/523.

olan bu insanlar sizi asla doğru yola iletemezler”¹⁰⁷ hadisi delil getirerek caiz görmemiştir.¹⁰⁸

Ateş, bu konuda İbn Teymiyye’ye atıfta bulunarak, onun görüşlerini aktarmaktadır: “Kur’ân’da anlatılan kıssalara dair, Peygamber’e doğru bir şekilde ulaşan bilgiler kabul edilmelidir. Ancak Kâb, Vehb ve Muhammed b. İshak gibi Ehl-i kitâb kişilerden gelen haberler üzerinde durulmaz ne kabul edilir ne de reddedilir... Tâbiîlerden gelen haberler de bu şekildedir... Ancak sahâbelerden doğru bir şekilde aktarılan haberlere akıl daha meyillidir. Çünkü sahâbenin bu haberi Peygamber’den duymuş olma ihtimali daha yüksektir... Eğer bir sahâbî bir haberi kesin olarak aktarıyorsa, ‘Bu haberi Ehl-i kitâbnden almıştır’ nasıl denilebilir?” diye sormaktadır. Ayrıca, Ateş, Reşîd Rızâ’nın “Bazı sahâbeler Ehl-i kitâb, hatta Kâ’b el-Ahbâr’dan rivayetlerde bulunmuşlardır. Bunlar arasında Ebû Hüreyre ve İbn Abbas da vardır” sözlerini ekleyerek, bazı sahâbelerin rivayet alma yöntemlerini eleştirmektedir. Reşîd Rızâ’nın görüşlerini temel alarak, Kur’ân’ın getirdiği dini, önceki dinlerle olan bağını, farklılıklarını ve Kur’ân’ın özgün fikirlerini anlamak için, Kur’ân öncesi din ve kültür seviyesini iyi kavramanın önemli olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹

Bu durumda Ateş, nakilleri ele alırken bir tutarsızlık içinde olduğu görülmektedir. Bir yandan bir sahâbînin net şekilde dile getirdiği ifadelerin Peygamber’e ait olabileceğini savunurken, diğer yandan İbn Abbas gibi bir sahâbînin Ehl-i kitâb ve Kâ’b el-Ahbâr’dan aldığı rivayetlerin varlığını ve bu rivayetlere dikkatli yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. Ardından Kur’ân’ı doğru anlayabilmek için eski dinler ve kültürler hakkında derin bir bilgiye sahip olunması gerektiğine dair görüşünü öne sürmektedir. Böylece Ateş, tefsîr yazımında kendine geniş bir hareket alanı sağlamıştır; yani gerektiğinde İsrâiliyat’a başvuracak, gerektiğinde ise bu bilgileri dışlayacaktır.¹¹⁰

Ateş, tefsîrini kaleme alırken Tefsîru’l-Menâr eserinden sıkça yararlanmış ve bu eserde yer alan fıkirlere katıldığını belirtmiştir. Bu referanslardan birinde şu ifadeler kullanılmıştır: “Rivayetler arasındaki en büyük problem, Kâ’b el-Ahbâr gibi kişilerden gelen rivayetlerdir. Bu kişiden Ebû Hüreyre, İbn Abbas gibi sahâbeler de rivayetlerde bulunmuşlardır. Çoğu meşhur tefsîr, onun ve onun öğrencilerinin nakilleriyle doludur. Öğrencileri arasında

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Beyrut: b.e.y, t.y), 3/378.

¹⁰⁸ İbrahim Hatiboğlu, “İsrâiliyat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2001), 23/199.

¹⁰⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/52-55.

¹¹⁰ Gökhan Atmaca, “Süleyman Ateş’in Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserinde İsrâiliyat”, *EKEV Akademi Dergisi* 16/51 (2012), 159-160.

yanılıcılar da bulunmaktadır. Katâde, İbn Cüreyc ve diğer büyük tefsîr âlimleri de buna dâhildir.” Ateş, bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra, Kur’ân’ın özüne ters düşen birçok hadisin bu tür rivayetlere dayandığını belirtmiştir.¹¹¹ Ancak Ateş, eserinin diğer bölümlerinde Kâ’b el-Ahbâr’dan alıntılara yer vermiştir. Ayrıca, Mûsâ ve Hızır kıssasını anlattığı bölümde, İbn Abbas’ın Kâ’b el-Ahbâr’dan aldığı bir rivayeti aktarırken, bu rivayetin Buhârî ve Müslim’de yer almasına karşın, bu rivayetin Peygamber’den gelip gelmediğinin şüpheli olduğunu dile getirmiştir.¹¹²

Ateş, tefsîrini oluştururken önceki tefsîr yazarlarından faydalanmış ve bu süreçte ister istemez onların aktardığı rivayetleri de tefsîrine dâhil etmiştir. Bu bağlamda, İsrâiliyat olarak adlandırılabilir bilgilere eserinde yer vermiş, fakat özellikle Tevrat ve Kur’ân arasındaki bilgilerin mukayesesini üzerinde durmuştur. Bu durumu aşağıdaki örneklerle açıklamıştır:

Ateş, Secde Sûresi’nin 4. âyetinin tefsîrinde, Tevrat ile bir karşılaştırma yaparak şunları ifade etmiştir: “Tevrat’taki ‘Allah yedinci gün dinlendi’ ifadesinin aksine, Kur’ân’da Allah’ın gökleri ve yeri altı günde yarattığı ve sonra Arş’a yerleştiği belirtilmiştir.”¹¹³

Ateş, Bakara Sûresi’nin 34. âyetinin tefsîrinde İblîs ile ilgili detaylı bilgiler sunmuştur. Örneğin, İblîs’in melekler arasında yüksek bir makama sahip olduğu ve “Azâzil” olarak adlandırıldığı, İbn Abbas’ın rivayetlerine dayanarak İblîs’in cennetin koruyucusu olarak görev yaptığı gibi bilgiler verilmiştir. Ancak bu bilgilerin Kur’ân’dan mı yoksa hadislerden mi kaynaklandığı, ayrıca bu bilgilerin İsrâiliyat olarak adlandırılan Yahudi geleneğinden gelen bilgiler olup olmadığı konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹¹⁴

Ateş, Nuh Sûresi’nin tefsîrinde Tevrat’taki bilgileri referans alarak geminin boyutları ve Nuh Peygamber’in yaşadığı dönemde yaşanan tufan hakkında bilgiler sunmaktadır. Ancak bu bilgileri aktarırken, bu detayların kesin doğruluğundan ziyade, o dönem Arap toplumunda eski kitaplardan kalan bazı bilgilerin yaygın olduğunu göstermek amacıyla bu bilgilere yer verdiğini belirtmiştir.¹¹⁵

Bu durumlar ışığında, Ateş’in İsrâiliyat konusuna yaklaşımı, tefsîr çalışmalarında bir dengesizlik sergilediğini göstermektedir. Yani, Ateş bir yandan İsrâiliyat’ı kabul edilemez

¹¹¹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 4/98.

¹¹² Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 5/113-311.

¹¹³ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 7/98.

¹¹⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/145.

¹¹⁵ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 4/312-313.

olarak nitelendirirken, diğer yandan tefsîrinde bu tür bilgilere başvurmuştur. Bu, onun tefsîrindeki yöntemin, dönemin Arap toplumunun kültürel ve dini arka planını, geçmiş kitaplardan alınan bilgileri ve İslâmî metinlerin içeriğini anlamak için geniş bir perspektif sunduğunu gösterir. Ancak bu yaklaşım, aynı zamanda, hangi bilgilerin kabul edilip hangilerinin reddedileceğine dair net bir çizgi çizilmesinin zorluğunu da ortaya koyar. Bu nedenle, Ateş'in tefsîrde İsrâiliyat'a yer vermesi, onun bu konudaki belirsiz tutumunu yansıtmakta ve tefsîrinin yorumlanmasında dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır.

3.1.3. Rivayetleri Delil Olması, Değeri ve Kullanımı

Süleyman Ateş zayıf hadislerin ve Kur'ân'ın ruhuna ters düşen rivayetlerin delil olarak kullanılmamasına özen gösterdiğini özellikle belirtmiştir.¹¹⁶ Ayrıca Ateş eserinde Tefsîr ilminin, önce rivayet şeklinde başladığını da dile getirmiştir. Eserinde her sûrenin tefsîrinde mutlaka rivayetlere yer vermiş ve bunları delil olarak sunmuştur.

Süleyman Ateş'in tefsîrinde, rivayetlerin delil olarak kullanımı, değeri ve kullanım alanları Fâtiha Sûresi'ne dâir yapılan açıklamalarda ele alınmıştır. Bu tefsîrde, Fâtiha Sûresi'nin inişi ve önemiyle ilgili çeşitli rivayetlerden bahsedilir ve bu rivayetlerin Kur'ân tefsîrinde nasıl kullanıldığına dair örnekler verilir. Ateş, rivayetlerin Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir yere sahip olduğunu, ancak Kur'ân metniyle çelişen hiçbir rivayetin kabul edilemeyeceğini vurgular. Rivayetlerin tefsîrde kullanımı, onların Kur'ân metnine uygunluğu ve sahihliği ile doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda, rivayetlerin tefsîrdeki yeri ve önemi dikkatli bir değerlendirme ve sıkı bir eleştirel yaklaşıma tabi tutulur.¹¹⁷

Süleyman Ateş'in tefsîrinde rivayetleri delil olarak gösterdiği bir örnek, İmam Şâfî'nin besmelenin Fâtiha Sûresi'nin bir parçası olduğuna dair kanaatine dayanır. Bu kanaat, Ümmü Seleme'nin "Hz. Peygamber (s.a.v.) besmeleyi namazda Fâtiha'dan bir âyet olarak okurdu" şeklindeki sözüne dayanmaktadır. Ancak, Hz. Peygamber'in Fâtiha'dan önce besmeleyi okuduğuna dair hadisler, bu hadislerin besmelenin Fâtiha'nın bir parçası olduğunu göstermediğini belirtir. Bu rivayetler, her işe başlarken besmele çekmenin İslâm'ın bir şîârı olduğunu ve Hz. Peygamber'in bu nedenle Fâtiha'ya başlarken besmele okuduğunu ifade eder. Ayrıca, Hz. Peygamber'in besmele çekmeden Fâtiha'yı okuduğuna dair hadisler de bulunmaktadır. Örneğin, Müslim'in Hz. Aişe'den naklettiği bir hadiste, "Allah'ın Resulü (s.a.v.) namaza 'tekbîr' ile ve 'el-hamdü lillahi rabbi'l-âlemîn' ile

¹¹⁶ Hikmet Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Müfessirlerine Göre Ehl-İ Kitabın Ahiretteki Durumu* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 4.

¹¹⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/19-20.

başladı” denmektedir. Bu, Hz. Enes’in, Peygamberin, Ebubekir’in ve Ömer’in arkasında kıldığı namazda, onların da “el-hamdü lillahi rabbi’l-âlemîn” ile başladıklarını belirtmesiyle desteklenir.¹¹⁸

Süleyman Ateş Kur’ân-ı Kerîm’i tefsîr ederken Buhârî ve Müslim gibi müfessirlerden sıklıkla faydalanmıştır. Eserinin neredeyse her yerinde Buhârî ve Müslim’in aktardığı hadisleri delil olarak göstermiştir. Bu da Ateş’in bu iki müfessire oldukça güvendiğini göstermektedir. Ancak bazı yerlerde Kur’ân ile içerik açısından uyuşmadığını düşündüğü yerlerde bunu da söylemekten çekinmemiştir. Örneğin Buhârî ve Müslim’in “Peygamberleri birbirinden üstün tutmayın” hadisi ile Kur’ân-ı Kerîm’in bazı âyetlerine uymadığını dile getirmiştir.¹¹⁹

3.1.4. Genel Değerlendirme

Süleyman Ateş’in tefsîr kaynakları ve metodolojik özellikleri ile genel bir değerlendirme yapmak gerekirse buna özellikle kullandığı kaynaklardan başlamak yerinde olacaktır. Ateş, geleneksel ve yenilikçi yaklaşımları harmanlayarak, âyetlerin mealleri ve detaylı açıklamalarını sunmaktadır. Özellikle kelimelerin ve terimlerin ilk kullanım bağlamlarını açıklamakta, dilbilimsel analizlere ağırlık vermekte ve âyetlerin iniş sırasına göre sınıflandırılmasına dikkat etmektedir.

Ateş eserinde, hadislerin doğruluğunu sorgularken ve Kur’ân tefsîri için önemli olan çeşitli hadisleri değerlendirmiştir. Klasik dönem âlimlerinden modern yorumculara kadar geniş bir yelpazeden alıntılar yapmıştır. Ateş, Kur’ân âyetlerinin hükümlerinin uygulanabilirliğini ve içtihat kapılarını derinlemesine açıklarken, çeşitli fıkıh mezheplerinden yararlanır ve kendi yorumlarını da sunmuştur.

Ateş özellikle Kelâm ilmi ve mezhep tarihi hakkında eleştirilerde bulunmakta ve bazı görüşlerdeki aşırılıkları eleştirmektedir. Farklı kelâm bilginlerinin fikirlerine değinirken, kendi görüşlerini de ortaya koymuştur. Tasavvufî yorumlara geniş yer vermiş ve âyetleri tasavvuf perspektifinden değerlendirmiştir. Eleştirilecek noktaları belirtirken, tasavvuf erbâbının fikirlerinden de yararlanmıştır.

Dil bilimsel açıdan âyetlerde geçen kelimelerin kökenini ve kullanımlarını detaylı bir şekilde incelemiştir. Çeşitli yorumcuların dilbilimsel analizlerinden ve klasik Arap dilbilimcilerinin çalışmalarından yararlanmıştır. Ayrıca âyetlerin tarihsel bağlamını ve

¹¹⁸ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/22.

¹¹⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 3/440.

sebeb-i nüzûlünü incelerken, siyer ve tarih kaynaklarından geniş ölçüde yararlanmıştır. Kıssaların ve olayların detaylı açıklamalarını sunmuştur. Pozitif bilimlerden de yararlanarak, Kur'ân âyetlerinin modern bilimle uyumunu irdilemiştir. Bilimsel bulguları ve teorileri Kur'ân âyetlerinin açıklanmasında kullanmıştır.

4. SÜLEYMAN ATEŞ'İN BAZI TEFSİR PROBLEMLERİNE VE TARTIŞMA KONULARINA YAKLAŞIM VE YORUMLARI

4.1. Bazı Tefsîr Problemlerine Yaklaşımı

4.1.1. Nesh Problemine Yaklaşımı

Süleyman Ateş, ilâhî yönetimin insanların sosyal gelişimine ve ihtiyaçlarının değişimine bağlı olarak evrildiğini ele alır. Allah'ın, insanlığın durumuna göre yeni peygamberler gönderip önceki şeriatlardan bazı hükümleri nesh ettiğini ifade eder. Nesh, Kur'ân öncesi kutsal kitaplar ve şeriatlarla sınırlı değildir; Kur'ân içinde de mevcuttur. Ateş, neshi, bazı âyetlerin unutulması şeklinde yorumlar; bu durumun sadece âdet ve gelenekle ilgili âyetleri kapsadığını belirtir. Hz. Peygamber'in insanî yönünü vurgulayarak, unutma eylemini doğal bir durum olarak değerlendirir.¹²⁰

Süleyman Ateş, Hz. Peygamber'in unutma eyleminin vahiy merkezli bir perspektifte değerlendirildiğini ifade eder. Bakara Sûresi'nin 106. âyetinde bahsi geçen neshin, hicret öncesi dönemde, vahiy kâtip sayısının azlığı nedeniyle bazı âyetlerin unutulmasına dayandığını öne sürer.¹²¹ Ancak, tarihsel kayıtlar, Hz. Peygamber'in her alınan vahiy yazdırma talimatı verdiğini¹²² ve hataların düzeltilmesini sağladığını göstermektedir.¹²³ Bu çelişki, Süleyman Ateş'in nesh kavramına dair yorumunun tarihi verilerle uyumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Neticede Süleyman Ateş, neshin varlığını Kur'ân öncesi dönemlere uzanan ilâhî metinlerle ilişkilendirir ve Hz. Peygamber döneminden itibaren de bu olguyu onaylar.

Ateş, nesh kavramını, bir ayetin hükmünü diğer bir ayetle iptal etmek olarak tanımlar.¹²⁴ Ancak Bakara Sûresi'nin 106. âyetini yorumlarken, “ننسخها” ifadesinin “unutturma” veya “erteleme” anlamına geldiğini belirtir.¹²⁵ Çoğu müfessirin bu âyeti “unutturma” olarak yorumladığını ve bu bağlamda Hz. Peygamber'in bazı vahiy parçalarını tebliğden sonra veya önce unuttuğunu ifade eder. Buna göre, Ateş'e göre Kur'ân'da nesh edilen bir âyetin metni de unutturulmuş ve dolayısıyla hükmü de kaldırılmıştır.¹²⁶

¹²⁰ Süleyman Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996), 6.

¹²¹ Ateş, “*Kur'an'da Nesh Meselesi*”, 9.

¹²² Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân* (Beyrut, 1988), 1/63.

¹²³ Muhammed Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerîm Târîhi*, çev. Suat Yıldırım (Erzurum, 1978), 15.

¹²⁴ Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, 102.

¹²⁵ Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, 103.

¹²⁶ Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, 22.

Nesh problemi konusunda âyetlerin önceki âyetlerle münasebetini, nesh konusuyla bağlantılı olan bu âyetlerdeki anahtar kelimeleri, âyetin tefsîri ve nüzûl sebebinin izahını yapmak yerinde olacaktır.

Allah Teâlâ önceki âyetlerde Yahudilerin kendilerine has sihirbazlık ve göz bağlıcıkları gibi çirkin işlerini anlattıktan sonra, bu âyetlerde de Yahudilerin şerlerini açıklamaktadır. Yahudiler, Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara kalplerinde gizlemiş oldukları hased, kin, nefret ve bazı şer’i hükümlerin neshedilmesi nedeniyle İslâmiyeti kötüleme ve eleştirme gibi çirkin davranışlardır.¹²⁷

Nesh âyetindeki kelimelerden “نسخ” kelimesinin manası “gideririz” şeklindedir. Bu kelime lügatte, iptal etmek ve gidermek manalarına gelmektedir. Örneğin; “نسخت الشمس الظل” “Güneş ışınları gölgeyi giderdi” denir. Nesh kavramının ıstılâhî manasında ise, Şer’i bir hükmü, başka bir şer’i hükümle değiştirmek ve kaldırmak şeklinde tanımlanır.¹²⁸

Söz konusu âyette geçen “ننسخها” ifadesi “unuttururuz” manasındadır. Unutturmak anlamında kullanılan insadan geniş zaman çekiminde kullanılmıştır. Esas olarak zikrin zıddı olan nisyandır. Yani O âyeti kalplerden silersiniz, demektir.¹²⁹

Rivâyete göre Yahudiler dedilerki: Muhammed’in durumuna şaşırıyorsunuz musunuz? Arkadaşlarına önce bir şeyi yapmalarını söylüyor, sonra onlara yasakladığını yapmalarını emrediyor. Bu Kur’ân Muhammed’in kendi sözleridir diyorlar. Çünkü bir dediği bir dediğini tutmuyor. Bunun üzerine “...مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ...” “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırırsak...” âyeti nâzil oldu.

Süleyman Ateş, Kur’ân’daki neshin, Hz. Peygamber tarafından unutulmuş ve bu yüzden Mushaflara eklenmemiş âyetleri kapsadığını belirtir. Ateş, çoğu müfessirin bu tür bir nesh anlayışına yeterince odaklanmadığını, ancak asıl tartışmanın metni olan ama hükmü kaldırılmış ve hükmü olan ama metni kaldırılmış nesh tanımlarında yoğunlaştığını ifade eder. Ayrıca, önceki şeriatların sonraki şeriatlar tarafından tamamen ortadan kaldırılmasını reddeder ve Kur’ân’ın önceki şeriatları doğrulayıcı bir yaklaşımla geldiğini vurgular.¹³⁰

Süleyman Ateş, Nahl Sûresi’nin neshle ilgili âyetini ele alırken, âyette “sen uyduruyorsun” ifadesinin sahâbeler tarafından söylenemeyeceğini savunur. Bu ifadeyi söyleyenlerin

¹²⁷ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü’l Tefâsîr*, çev. Nedim Yılmaz - Sadreddin Gümüş (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 1/153.

¹²⁸ Sâbûnî, *Safvetü’l Tefâsîr*, 1/153.

¹²⁹ Sâbûnî, *Safvetü’l Tefâsîr*, 1/153.

¹³⁰ Ateş, *Kur’an’da Nesh Meselesi*, 11.

inanmayanlar olduğunu ve Kur'ân âyetlerini tanıyıp unutulmaları fark edecek kadar bilgili olmalarını ilginç bulur. Ayrıca, “çokları bilmezler”¹³¹ ifadesiyle, inanmayanlar arasında gerçeği anlayıp yine de inanmayanlar olduğunu belirtir. Ateş, bu âyeti, Kur'ân'ın kendi içinde neshine dair bir kanıt olarak yorumlar.

Süleyman Ateş, Kur'ân'da bir âyetin hükmünün kaldırılması veya unutulması durumunda, Allah'ın daha hayırlısını veya eş değerini getireceğini belirten âyeti, neshin kanıtı olarak sunar. Ateş'e göre, bu âyet, tamamen unutulmuş ve Hz. Peygamber'in hafızasından silinen âyetlerin yerine yenisinin getirilmesi sürecini ifade eder. Bu, Ateş'in Kur'ân içi neshin gerçekliğini savunmasına dayanak oluşturur.¹³² Süleyman Ateş, Allah'ın istediğini ortadan kaldırıp istediğini bırakacağını belirten âyeti¹³³, Kur'ân'ın içindeki âyetlerin birbirini nesh edebileceğine dair bir kanıt olarak değerlendirir. Bu, Kur'ân içi neshin olasılığını destekler. Hatta eserinde,

“Yüce Allah, 105. ayette, kitap ehli ve putperestlerin, müminlere indirilen nimetlere tahammül edemediklerini ve inananlar arasında birlik ve sevgi bağının oluşmasını istemediklerini ifade eder. Ardından, Yahudilerin ve müşriklerin, Müslümanların kalplerine şüphe sokmak için artık geçerli olmayan bazı ayetleri gündeme getirerek, "Muhammed bir şeyi emrediyor, sonra yasaklıyor. Bu, peygamberlerin yapacağı iş değildir" şeklindeki eleştirilerine cevap verir. Allah, benzerini veya daha iyisini getirmediği sürece hiçbir âyeti nesh etmeyeceğini ya da geçersiz kılmayacağını belirtir”¹³⁴

diyerek duruma açıklık getirmektedir.

Süleyman Ateş, Hz. Aişe'nin rivayetlerinin, Hz. Osman'ı eleştirmek için yapıldığını, Kur'ân'da eksiklik olduğu iddialarının gerçek dışı olduğunu belirtir. Ateş, bu rivayetlerin Hz. Osman'a iftira atmak amacı taşımadığını, bunun yerine recm âyeti ve geleneklerine Kur'ânî bir temel arayışının bir parçası olduğunu ifade eder.¹³⁵

Süleyman Ateş, Hz. Peygamber'in Allah tarafından unutturulan ve sonuç olarak Kur'ân mushaflarına eklenmeyen âyetler üzerinden neshin varlığını kabul eder. Ateş, bu unutmayı, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza'nın görüşlerinin aksine, peygamberin masumiyetini zedeleyen bir durum olarak görmemektedir. Çünkü bu durum, Hz. Peygamber'in iradesi

¹³¹ en-Nahl 16/101.

¹³² İhsan Koç, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si Akademik Tefsir Çalışmalarında Nesh Meselesine Teorik ve Pratik Yaklaşım: Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek Örneği* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 49.

¹³³ er-Ra'd 13/39.

¹³⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/213.

¹³⁵ Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, 15.

dışında, Allah'ın müdahalesi ile gerçekleşmektedir. Ateş, hükmü varken metni kaldırılan bir neshi reddeder; neshin, unutturulan âyetlerle ilgili olduğunu savunur.¹³⁶ Tabi burada Kur'an'ın korunmuşluğuna, Allah'ın vahyi Hz. Peygamber'e okuttuğuna, Hz. Peygamber'in insani zaaf sonucu unuttuğu âyetleri Hz. Peygamber'in vahyi unutmaya Allah'ın tekrar Hz. Peygamber'e hatırlatmaya gücü yetmiyor mu sorusunu akıllara getiriyor.

Süleyman Ateş, Kur'an âyetlerinin sadece Kur'an ile nesh edilebileceğini, metin ve hüküm birlikteliğinde olduğunu belirtir. Ayrıca, Sünnet'in Kur'an'ı nesh etmesini kabul etmez, çünkü hadisler vahiy olarak kabul edilmez ve Kur'an ile eş değerde olamazlar. Ateş'e göre, bir hadisin, özellikle mütevâtir olmayanın, Kur'an âyetini iptal etmesi mümkün değildir. Bu bağlamda, İmam Şâfiî'nin görüşlerini de destekleyerek, hiçbir hadisin Kur'an âyetini geçersiz kılamayacağını savunur.¹³⁷

Süleyman Ateş, Kur'an'da yazılı olan herhangi bir âyetin geçersiz olamayacağını savunur. Kur'an'da yazılı metinlerin hükümlerinin neshedildiği iddialarının güçlü delillere dayanmadığını, nesh sınıflandırmalarının müfessirlerin kişisel görüşlerinden kaynaklandığını ileri sürer. Ayrıca, Hz. Peygamber hakkında neshle ilgili net bir rivayetin bulunmadığını, müfessirlerin bu konuya aşırı eğilim gösterdiğini belirtir ve nesh edildiği iddia edilen âyet sayısının abartıldığını ifade eder.¹³⁸ Ateş, Kur'an içi neshin, Hz. Peygamber'in unutturulan âyetlerle sınırlı olduğunu ve bu olgunun Kur'an'ın ilk yıllarından itibaren var olduğunu kabul eder.

Süleyman Ateş, ilâhî yönetimin insanların sosyal gelişimine ve ihtiyaçlarının değişimine bağlı olarak evrildiğini ele alırken, neshi, bazı âyetlerin zaman içinde unutulması şeklinde yorumlar. Ateş'e göre, bu durum sadece âdet ve gelenekle ilgili âyetleri kapsar ve Hz. Peygamber'in unutma eylemini doğal bir durum olarak değerlendirir. Ateş, neshin varlığını Kur'an öncesi dönemlere uzanan ilâhî metinlerle ilişkilendirir ve Hz. Peygamber döneminden itibaren de bu olguyu onaylar.

Talip Özdeş ise, nesh konusunu daha çok olay-olgu bağlamında ele alır. Özdeş, neshe konu olan âyetlerde ve hadislerde sarîh bir hüküm olmamasına rağmen, tebdil veya unutturma işaretinin olabileceğini dile getirir. Kur'an-ı Kerîm'in önceki şeriatları nesh etmesi fikrini reddeden Özdeş, Sünnet'in Kur'an âyetlerini nesh edemeyeceğini savunarak, izafî olanın

¹³⁶ Süleyman Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi* 10-15.

¹³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risale*, 106.

¹³⁸ Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, 23.

mutlak olanı nesh edemeyeceği görüşünü ortaya koyar. Bu bağlamda, Özdeş, neshi kabul eden klasik teorilerin direk vahye dayanmak yerine sübjektif görüş ve içtihatları referans aldığını eleştirir.¹³⁹

Özdeş'in vurguladığı gibi, nesh konusunda Kur'an ve Sünnet'in sosyal değişim olgusu çerçevesinden değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Özdeş'e göre, âyetlerin aslî ve sürekli manası sosyal değişimle birlikte farklı toplumlar ve medeniyetlere farklı hükümler içerebilir. Vahyin kaynağının ve özünün kaybedilmesi durumunda Allah'ın yeni bir vahiyle müdahale etmesi sûretiyle neshin devreye girdiğini ve vahyî geleneğin farklı toplumlara göre yenilenerek devam ettiğini savunmaktadır.

Talip Özdeş'in bu yaklaşımı, Süleyman Ateş'in görüşleriyle karşılaştırıldığında, her iki düşünürün de nesh konusuna bazı durumlarda farklı bazı durumlarda aynı açılardan yaklaşıtlarını göstermektedir. Ateş, neshin daha çok unutilan âyetlerle sınırlı olduğunu ve bu olgunun Kur'an'ın ilk yıllarından itibaren var olduğunu kabul ederken, Özdeş neshin sosyal değişim ve vahyin yenilenmesi bağlamında ele alınması gerektiğini vurgular. Her iki âlimin yaklaşıtları, nesh probleminin çok boyutlu bir konu olduğunu ve farklı perspektiflerden incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kur'an'da, Allah'ın önceki şariatleri nesh ettiğine dair açık âyetler bulunmaktadır. Bu, özellikle Nahl Sûresi'nin 101. âyetinde ve Bakara Sûresi'nin 106. âyetinde işlenir. Bu âyetler, Allah'ın eski bir hükmü iptal edip yerine ya daha hayırlısını veya eş değerini getireceğini belirtir. Hz. Peygamber'in unuttuğu âyetlerle ilgili, İslâm âlimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Muhammed Abduh ve Reşit Rıza'nın aksine Süleyman Ateş, bu unutkanlığı peygamberin insanî bir özelliği olarak değerlendirir ve bu durumun Allah tarafından yönlendirildiğini öne sürer. Ateş, unutilan âyetlerin yerine Allah'ın yeni bir vahiy ile müdahale ettiğini ve bu sayede vahyin bütünlüğünü koruduğunu savunur. Bu, Hz. Peygamber'in vahyi unutmasının, ilahi iradeyle gerçekleşen bir süreç olduğunu gösterir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken unsur Süleyman Ateş'in nesh kelimesini hangi manada kullandığıdır. Çünkü Bakara Sûresi 106. âyetinde nesh olduğunu belirtirken bir âyetin hükmünü başka bir âyetle ortadan kaldırmak anlamında kullanmıştır. Yoksa anlamları ters sözler anlamında bir nesh durumunun Kur'an'da olamayacağını da

¹³⁹ Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi: Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı?*, (Ankara: Fecir Yayınları, 2018), 15.

belirtmiştir. Daha doğrusu nesh, yazılmış olan Kur'an için geçerli değildir.¹⁴⁰ Çünkü yazılmadan önce unutulmuş âyetler söz konusudur.¹⁴¹

Bu konuyu değerlendirme anlamında Mâtürîdî'nin şu düşüncesi önemlidir: Neshin hükümlerde olacağını hüküm olmayan konularda neshin olamayacağını kabul etmektedir. Ayrıca Mâtürîdî'nin nesh konusunda ihtiyatlı davrandığını, meseleyi olgulardan kopuk lafızlar çerçevesinde değerlendirmeyip, olgu-lafız bağlantısı şeklinde ele aldığı ve mümkün mertebe nesh konusuna girmemeye gayret ettiği söylenebilir.¹⁴²

4.1.2. Muhkem ve Müteşâbih Yaklaşımı

Süleyman Ateş, muhkem ve müteşâbih âyetleri açıklarken farklı yorumları ele alır ve el-İsfahânî'nin müteşâbihler hakkındaki üçlü sınıflandırmasını önemli bulur. İsfahânî'ye göre, müteşâbihler; yalnızca Allah'ın bildiği konular, insanların genellikle anlayabileceği garip ifadeler ve kapalı hükümler ve ilmi derin olanların anlayabileceği, ilk iki kategori arasındaki konulardır.¹⁴³

Ateş, müteşâbih âyetlerin yorumlanmasında iki yöntemden bahseder: İlki, Selefi yaklaşımdır, bu da âyetler üzerinde yorum yapmaktan kaçınıp, olduğu gibi kabul etmeyi gerektirir. İkincisi, daha sonraki âlimlerin izlediği yöntemdir. Bu, Allah'a atfedilen ve yüceltilmesi gereken ifadelerin, Allah'ın yüceliğine uygun şekilde anlaşılmasını içerir. Ateş, müteşâbih âyetlerin anlaşılmasında, Allah'ın zâtına, sıfatlarına ve fiillerine dair antropomorfik ifadelerin ötesine geçemeyeceğimiz için Selefi usûlün takip edilmesini önerir.¹⁴⁴

Ateş, Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde geçen müteşâbih ifadesinin Kur'an'a değil, Kitâb-ı Mukaddes'e işaret ettiğini iddia eder. Bu sûrenin başlangıcının Necran Hristiyanlarına hitap ettiğini ve "Ehl-i kitâb" ifadesinin, Hz. İsa'nın ilâhîliğiyle ilgili yanlış yorumlara dikkat çektiğini belirtir.¹⁴⁵

Süleyman Ateş için tevil terimi bazen tefsîr anlamında kullanılsa da ikisi arasında önemli bir fark bulunur. Tefsîr, bir kelimenin açık ve kesin anlamını ifade ederken, tevil, belirli bir kesinlik olmaksızın olası anlamlardan birinin seçilmesi sürecidir. Tefsîr kelimesi kesin bir

¹⁴⁰ Ateş'in nesh anlayışındaki çelişkinin ispatı için bkz. Haydar Hatipoğlu, *Süleyman Ateş Ateşle Oynuyor - Reddiye-* (Ankara: Mesaj Yayınları, 1990), 112-120.

¹⁴¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/215.

¹⁴² Talip Özdeş, *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 203.

¹⁴³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/412-413.

¹⁴⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/414.

¹⁴⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/416.

anlam taşıdığı için, Taberî ve Mâtürîdî gibi âlimler, eserlerine tefsir yerine tevil adını tercih etmişlerdir.¹⁴⁶ Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde geçen “tevil” kelimesi genellikle “yorum” veya “anlam” olarak çevrilen bir terimdir. Bu âyette, “tevil” kelimesinin “yorumlama” veya “sonucunu anlama” bağlamında kullanıldığını belirterek, âyetin müteşâbih kısmının, İsâ'nın “Kelimetullah” olarak tanımlanmasının doğru yorumlanması gerektiğini vurgulamak önemlidir. Bu, aynı zamanda Nüzul sebebi olarak İsâ'nın ilâhî niteliğinin yanlış anlaşılmasına bir cevap olarak ele alınabilir.

Süleyman Ateş, Kur'ân'da yer alan ve yirmi dokuz sûrenin başında bulunan yirmi dokuz farklı formdaki hurûf-ı mukatta'ları, müteşâbihler arasında değerlendirir. Süleyman Ateş, hurûf-ı mukatta'ların anlamının kesin olarak bilinemediğini savunur.¹⁴⁷ Ancak, Bakara Sûresi'nin başındaki bu harflerle ilgili olarak iki ana görüşten bahseder. İlk görüş, bu harflerin yalnızca Allah tarafından bilinebileceğini; ikinci görüş ise, insanların da bu harflerin anlamını kavrayabileceğini iddia eder. Ateş, Kur'ân'ın anlaşılması gerektiği prensibinden yola çıkarak, ikinci görüşü ele alır ve çeşitli değerlendirmeler sunar.¹⁴⁸

Müfessir, Ahfeş'in hurûf-ı mukatta ile ilgili görüşünü benimser. Bu harfler, Allah tarafından gönderilen çeşitli dillerdeki kitapların, en güzel isimlerin ve sıfatların temelini oluşturur ve insanların iletişim kurduğu, dua ettiği ve yücelttiği dillerin esasını teşkil eder. Bu nedenle Allah, bu harflerin önemini vurgulamak için onlara yemin etmiştir.¹⁴⁹ Ateş eserinde bu konuda

*“Bazı surelerin başında yer alan bu harfler, hem daha önceden farklı dillerde indirilmiş olan İlahi Kitapları işaret eder hem de dinleyicilerin vahyedilen ayetlere odaklanmasını sağlar. Bu harflerle başlayan surelerde, genellikle hemen ardından kitap, vahiy veya ayetlerden bahsedilir. Örneğin burada da "İşte bunlar, sana okunanlar, yani daha önce gelen İlahi Kitapların ayetleridir. Rabbinden sana indirilen bunlar gerçektir, ancak insanların çoğu buna inanmaz" denilmektedir”*¹⁵⁰

yazmıştır.

Ateş, Ahfeş'in görüşlerini desteklerken, hurûf-ı mukatta'ların Arapça dışındaki dillerde indirilen ve Araplar tarafından anlaşılamayan ilâhî kitapları temsil ettiğini ekler. Bu harflerin Kur'ân'da belirli bir anlam taşımadığını, ancak onları takip eden “kitap, tenzil,

¹⁴⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/52.

¹⁴⁷ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/417.

¹⁴⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/84-88.

¹⁴⁹ Vehbi Cansız, “Müteşâbih Kavramı Çerçevesinde Müfessirlerin Teori-Pratik Tutarlılığı Meselesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (Haziran 2022), 201.

¹⁵⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/451.

vahy” gibi kavramlarla ilişkilendirildiğini belirtir. Ateş, bu harflerin eski ilâhî metinlerin Kur’ân aracılığıyla yeniden insanlığa sunulduğunun bir göstergesi olduğunu düşünür.¹⁵¹

4.1.3. Kur’ân’ın İ‘câzı Konusuna Yaklaşımı

Süleyman Ateş, Kur’ân tefsîrinde sarf, nahiv, lügat, belagat ve şiir gibi Arap dili ve edebiyatı unsurlarına büyük önem verir. Bu unsurları kullanarak âyetleri açıklar ve derinlemesine analiz eder. Ateş’e göre Mekkî sûreler belagat açısından Medenî sûrelere göre daha üstündür. Mekkî sûrelerde âyetlerin genellikle kısa, özlü ve ruh üzerinde etkisini artıran fasıla uyumu mevcuttur.¹⁵²

Ateş, Kur’ân’da yer alan darb-ı mesel, hakîkât-mecaz ve kinaye gibi belagat unsurlarını da tefsîrinde kullanır. Bu unsurların yardımıyla âyetlerin anlamlarını daha açık ve net bir şekilde ortaya koyar. Ateş, Kur’ân’da yer alan kıssaların da özgün bir edebiyat mucizesi olduğunu savunur. Bu kıssalar, Kitâb-ı Mukaddes’ten veya Araplar arasında yaygın olan rivayetlerden nakledilse de Kur’ân’ın özgün üslûbuyla yeniden anlatılır. Bu sayede kıssalar, hem Ehl-i Kitap hem de Araplar tarafından kabul görmüş ve Kur’ân’ın mesajının daha etkili bir şekilde iletilmesine katkıda bulunmuştur. Ateş’e göre Kur’ân kıssalarının asıl mûcizevî yönü, Tevrat’ı okumamış bir insanın, Tevrat’ın içeriğini mükemmel bir belagat üslûbuyla anlatmasıdır. Bu durum, ancak vahye dayanarak açıklanabilir.¹⁵³

Ateş ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in bilimsel mûcizeleri açıklaması açısından da i‘câzına sıklıkla değinmiştir. Örneğin Nûr Sûresi’nin 35. âyetinin tefsîrinde âyetin sadece manevî değil, bilimsel bir yönü de olduğunu savunur. “Nûr” kelimesinin ışık anlamına geldiğini hatırlatan Ateş, evrendeki ışık hareketlerini ve görünmez dalgaları delil göstererek varlıkların algılayamadığı hareketlerden oluştuğunu öne sürer. Ateş’e göre maddeler de enerjinin yoğunlaşmasından ibarettir ve enerji de nurdur. Bu bakış açısına göre, bu âlem nurun görüntülerinden oluşmaktadır. İnsanlar da nurun kendisini değil, görüntülerini görmektedir. Ateş, bu görüşü savunurken insanların görüntüyü meydana getiren gerçeği algılayacak duylara sahip olmadığını da belirtir. Bu görüş, yaşadığımız âlemi misal âleminin bir yansıması olarak gören Eflatun’un felsefî görüşüyle paralellik göstermektedir. Ateş, bu noktada şu soruyu sorar: Görüntüyü yansıtan asıl nur yaratılmış mıdır? Asıl nur Allah ise, yüce yaratıcı hareket midir? Bu sorulara cevap olarak Ateş, “Allah’ın zâtı hakkında bir şey bilemeyiz. Hareketi yaratan Allah’tır. Bu âlem Allah’tan bağımsız

¹⁵¹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/89.

¹⁵² Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/16.

¹⁵³ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/526

değildir. Çünkü O'nun nuru olmasaydı evren de var olamazdı.” şeklinde açıklamalarda bulunur.¹⁵⁴

Süleyman Ateş, Nûr Sûresi tefsîrinde her atomun çeşitli elektronlardan oluştuğunu ve evrendeki tüm maddelerin bileşenlerle bir araya gelerek nurdan meydana geldiğini savunur. Maddelerin bileşimleri ve atom hakkında İngiliz filozofu Prout ve Albert Einstein'dan da aktarımlarda bulunur. Ateş'in son sözü ise şu şekildedir: Kâinattaki maddeler ilâhî nurun farklı şekillerde yoğunlaşmasından oluşmaktadır ve küredeki her zerre o nurdan yaratılmıştır.¹⁵⁵

Ateş'in tefsîrinde yer alan evrensel enerji ve “her şeyin Allah'tan bir parça olması” gibi düşünceler, İslâmî tasavvufun bazı yönlerini yansıtır. Ancak Ateş, vahdet-i vücud gibi tasavvufî doktrinleri açıkça savunmaz; onun yorumları daha çok Kur'ân'ın metafizik ve ontolojik boyutlarına odaklanır. Bu, her şeyin Allah'tan bir parça olarak görülmesine işaret edebilir, ancak bu tür bir yorum, Ateş'in yazılarında açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle, Ateş'in vahdet-i vücud doktrinine tam olarak bağlı olduğunu söylemek için daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulabilir. Kaldı ki Süleyman Ateş tefsîrinde vahdet-i vücud kavramına inanan kişilerden bahsederken “vahdet-i vücudçular”¹⁵⁶ diye bir ifade kullanmaktadır. Bu da kendisini onlardan ayrı gördüğüne bir işaret olabilecektir.

Süleyman Ateş, tefsîrinde arkeolojik bulgulara dayanarak Tufan'ın bölgesel bir olay olduğunu savunur. Ateş'e göre Hz. Nûh'un Irak'ta yaşadığı ve tufanın da bu bölgede gerçekleştiği kabul edilirse, bu olayın dünyayı değil, sadece Irak'ı etkilemiş bir felaket olması gerekir. Ateş, bu görüşünü Gılgamış Destanı'na da dayandırır. Destandan anlaşıldığı üzere, o bölgede bir tufan yaşanmıştır. Ateş, bu bulguların Kur'ân'ın i'câzına delil olduğunu savunur. Kur'ân'da Tufan'ın “bütün yeryüzünü kapladığı” belirtilmemiş, sadece “yeryüzünün bir kısmı”ndan bahsedilmiştir. Ateş'e göre bu âyet, arkeolojik bulgularla örtüşmektedir ve Kur'ân'ın vahiy kaynağını teyit etmektedir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Yunus Emre Toprak, *Cumhuriyet Dönemi Türkçe Tefsir Çalışmalarında Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımlar (Elmalılı Ve Süleyman Ateş Örneğinde)* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 114.

¹⁵⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 6/194-195.

¹⁵⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/333.

¹⁵⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 6/2817.

4.2. Bazı Tartışma Konularına Yaklaşım ve Yorumları

4.2.1. Kelâmî Konulara Yaklaşımı

Kelâm ilmi ile ilgili birçok eseri bulunan Ateş, Allah'ın sıfatları konusuna da özel bir önem vermiştir. Süleyman Ateş'in Haberî Sıfatlara ilişkin görüşleri, onun Allah'ı anlamak ve açıklamak üzerine yaptığı çalışmalarda önemli bir yer tutar.

Ateş, Haberî Sıfatları, Allah'ın zâtı ve fiilleri ile ilgili olanlar şeklinde ayırır. 'Uluvv, 'ayn, vech, yed, isba', ve kabza gibi sıfatları Allah'ın zâtına; istivâ, nüzûl, rahmet ve gazab gibi sıfatları ise Allah'ın fiilleriyle ilgili sıfatlar olarak tasnif eder. Ateş'e göre, Haberî Sıfatlar Allah'ın insanlara kendisini daha iyi anlatması için kullandığı bir üslûbun parçasıdır.¹⁵⁸

İnsanlar, anlatım güçlerini artırmak için kendi aralarında -hangi dili kullanırlarsa kullansınlar- mecazlı ifadelerle başvururlar. Bu nedenle, Allah da görünmeyen âlemleri, görünen âlemden hareketle insanlara anlatır. Bu sıfatların gerçek anlamlarıyla anlaşılması doğru değildir; çünkü eğer bu sıfatlar gerçek anlamlarıyla anlaşılırsa, bu, Allah'ı maddi varlıklar gibi düşünen Müşebbihe ve Mücessime ekollerinin düştüğü hataya düşmek anlamına gelir. Allah, kendisine her türlü benzetmeyi andıran düşüncelerden münezzehtir. Ateş, çalışmasında ele aldığı vech sıfatını Allah'ın zâtı ve rızası; yed sıfatını cömertlik ve beyat, 'ayn sıfatını gözetim ve koruma; istivâ sıfatını ise yönetimi eline almak, kurulmak ve hükümlan olmak şeklinde açıklar ve bu şekilde bir tür tevil yapar.¹⁵⁹ Ateş'in bu yorumları, genellikle Mâtürîdî ekolünün bu konudaki görüşlerine yakın olduğu görülmektedir.¹⁶⁰

Ateş, Kur'an'da geçen "vech" kelimesini "Allah'ın zâtı ve rızası" şeklinde yorumlar. Bu, onun âyetlerdeki ifadeleri tanımlama biçimidir. Örneğin Ateş, "vech" kelimesini "Allah'ın zâtı" olarak yorumlar ve bu kavramın Allah'ın zatına saygıyı ifade ettiğini belirtir. Şûrâ sûresi 11. Âyetinde belirtilen Allah'ın yüzü ifadesindeki "Yüz" kavramının, insanın tanınan yönü olarak kullanıldığını, ancak Allah için bu terimin insan benzeri bir anlam içermediğini vurgular. Allah'ın insan şeklinde bir görünüme sahip olduğunu düşünmek yanlıştır. Ateş, bu kavramların Allah'ın insan özellikleriyle betimlenmesi olmadığını, yani O'nun insan gibi bir yüze sahip olmadığını açıklar.¹⁶¹

¹⁵⁸ Süleyman Ateş, *Kuran Ansiklopedisi* (İstanbul: Kuba Yayınları, 2002), 2/223-224.

¹⁵⁹ Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/25-28

¹⁶⁰ Cenksu Üçer ve Merve Ünal, "Haberî Sıfatlar ve Süleyman Ateş'in Haberî Sıfatlara İlişkin Görüşleri", *ULUM* 6/1 (Temmuz 2023), 164.

¹⁶¹ Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, 6/467.

Ateş, Kur’ân âyetlerinde geçen “yed” kelimesinin farklı bağlamlara göre çeşitli anlamlarda kullanıldığını da açıklamıştır. Bu kelimenin, dildeki kullanım çeşitliliğine göre değişik şekillerde yorumlandığını belirtir. Ateş, Mâide Sûresi 64. âyette geçen “el” ifadesinin, Allah’ın gerçek bir eline işaret etmediğini, bunun yerine “Allah’ın cömertliği”ni simgelediğini açıklar. “Elin bağlı olması” veya “iki elin açık olması”, o toplumda yaygın olarak kullanılan mecâzî bir dil örneğidir. Yahudilerin “Allah’ın eli bağlıdır” demesi üzerine, Allah’ın bu yanlış inanca karşılık verdiğini belirtir. Ateş, kelimcilerin bu konuda fazla uzun tartışmalar yaptığını, “el” kelimesinin bazen zorlama yorumlarla nimet veya kuvvet gibi anlamlara geldiğini ifade eder.¹⁶²

Ayrıca Süleyman Ateş, ‘ayn sıfatı ile ilgili olarak detaylı bir inceleme sunar. Bu, onun haberî sıfatlar üzerine yaptığı değerlendirmelerden biridir. Ateş, Tâhâ Sûresi 39. Âyette “Gözümün önünde” ifadesini, Hz. Mûsâ’nın “Allah’ın gözetiminde” yettiğine işaret eden bir yorumla açıklar. Burada, Firavun’un adamlarının Hz. Musa’ya zarar veremeyeceği vurgulanırken, bu ifadenin Allah’ın insan gibi gerçek bir göze sahip olduğu anlamına gelmediğini belirtir.¹⁶³

Ateş, fiili sıfatlar olarak kabul edilen istivâ, nüzûl, rahmet ve gazab gibi sıfatları da ele almıştır. Özellikle, A’râf Sûresi 54. âyetinde Allah’ın arş üzerine istivâsını, yani tahta kurulmasını, sembolik bir ifade olarak yorumlar. Bu, Allah’ın yaratma ve emir verme gücünün bir göstergesi olarak ele alınır, ancak bu, Allah’ın fiziksel bir varlık olmadığını ve bu sıfatların Allah’ın eylemleriyle ilgili olduğunu vurgulamıştır.

Ateş, haberî sıfatları işlerken kabza/avuç, yemin/sağ el, cenb/yan, ityân ve mecî’ (gelme) gibi terimleri ele alır ve bu sıfatların Allah’ın eylemleriyle ilişkilendirilebileceğini açıklar. Bu bağlamda, bu sıfatların sembolik veya mecâzî anlamlar içerdiğini, Allah’ın insan gibi fiziksel özelliklere sahip olmadığını vurgular. Örneğin Ateş, “Kıyamet günü yer tamamen O’nun avucu içindedir. Gökler de sağ elinde dürülmüştür”¹⁶⁴ âyetinde geçen “kabza/avuç” ve “yemin/sağ el” ifadelerini, “Allah’ın kudreti” olarak yorumlar. Ateş, Allah’ın soyut kavramları somut bir üslupla ifade ettiğini, bu durumun insanların anlayışına yakın olmasını sağladığını belirtir. Bu konuda, Allah’ın insan benzeri özelliklere sahip olduğunu varsayan Müşebbihe ve Mücessime gibi yaklaşımların gereksiz olduğunu vurgular.¹⁶⁵

¹⁶² Ateş, *Yüce Kuran’ın Çağdaş Tefsiri*, 3/25-28.

¹⁶³ Ateş, *Yüce Kuran’ın Çağdaş Tefsiri*, 7/486-487.

¹⁶⁴ ez-Zümer 39/67.

¹⁶⁵ Ateş, *Kuran Ansiklopedisi*, 2/226-227.

Süleyman Ateş'in tefsîrindeki yaklaşımları, selefî anlayıştan bazı önemli yönlerde ayrıldığını gösterir. Selefî yaklaşım genellikle âyet ve hadisleri olduğu gibi kabul eder ve ilâhî sıfatlar konusunda tevil (yorumlama) yapmaktan kaçınır.¹⁶⁶ Ancak Ateş, Haberî Sıfatları ve diğer ilâhî nitelikleri yorumlayarak, bu sıfatların gerçek anlamlarının insan aklının tam kavrayışının ötesinde olduğunu ve bunların Allah'ın insanlarla iletişim kurma yöntemi olarak kullanıldığını savunur. Ateş'in Haberî Sıfatları ayırmakta ve bazılarını Allah'ın zatına, bazılarını ise fiillerine atfetmekte, ayrıca bu sıfatların mecazi anlamlarını vurgulamakta ve insan benzeri yorumlardan kaçınmakta olduğunu görüyoruz. Bu, Allah'ı insan özelliklerinden tamamen arındırmak ve teşbih (benzetme) hatasına düşmemek adına yapılan bir çabadır. Örneğin, Ateş'in "istivâ" kelimesini yönetimi eline almak gibi sembolik bir ifade olarak yorumlaması veya "yed" kelimesini Allah'ın cömertliği olarak değerlendirmesi, bu sıfatların kesinlikle fiziksel bir anlam taşımadığını ve Allah'ın zatının insanî özelliklerle sınırlandırılmayacağını ortaya koyar. Bu tür yorumlar, selefî anlayıştan farklılık gösterir çünkü selefî yaklaşım, bu tür sembolik ve mecazi yorumlardan kaçınır.¹⁶⁷

Bu bağlamda, Ateş'in selef çizgisinden dışarı çıktığı söylenebilir çünkü o, âyetleri ve ilâhî sıfatları, anlamın daha derin katmanlarını açığa çıkarmak ve Allah'ın zatını her türlü antropomorfik (insana benzetme) yorumdan uzak tutmak için sembolik ve mecazi bir şekilde yorumlar. Bu yaklaşımı, selefî anlayışın doğrudan ve harfi yorumlarından farklılaştırır ve İslâm düşüncesindeki daha geniş bir kelâmî ve felsefi çerçeveye işaret eder.

4.2.2. Şefaât Meselesi

Süleyman Ateş'in Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsîri eserinin Bakara Sûresi 255. âyetin tefsîrinde şefaât meselesine sıklıkla değinmiştir. Buna göre Süleyman Ateş'in Şefaât Meselesine bakış açısı aşağıdaki şekilde özetlenebilecektir.

Şefaât, Allah'ın izni ve rızası olmadan hiç kimsenin yapamayacağı bir lütuftur. Allah, ancak seçkin kullarına, peygamberlerine ve velilerine şefaât izni verecektir. En büyük şefaât ruhsatı da Hz. Muhammed'e verilmiştir.¹⁶⁸

Şefaât, iyi bir işe aracılık etmek, yardımcı olmak, destek olmaktır. İyi bir işe şefaât eden, o işten bir pay alır. Kötü bir işe şefaât eden de o işten bir pay alır. İyi bir iş için şefaât etmek sevaptır, kötü bir iş için şefaât etmek günahtır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Enes Yılmaz, "Selefiyye'nin Te'vil Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım", *İslami İlimler Dergisi*, 15/2 (Kasım 2020), 401.

¹⁶⁷ Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/125.

¹⁶⁸ Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/295.

Şefaât, ancak caiz olan şeylerde olur. Allah'ın koyduğu cezaların kaldırılması için şefaât olmaz. Başkasının hakkına zarar verecek şeylerde de şefaât olmaz. Şefaât, sırf Allah rızası için yapılır, rüşvet alınmaz.¹⁷⁰

Ateş, şefaât konusunu Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili âyetlerine dayanarak yorumlamıştır. Bu âyetler şunlardır:

Bakara Sûresi 255. âyet: “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O’nu ne uyuklama tutar ne de uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O’nundur. İzni olmadan O’nun katında şefaât edebilecek kimdir? O, önlerindeki de arkalarındaki de bilir. (Onlar ise) Dilediği kadarının dışında, O’nun ilminden hiçbir şeyi kavrayıp-kuşatamazlar. O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp-kuşatmıştır. Onların korunması O’na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.”

Bakara Sûresi 48. âyet: “O gün, insanlardan kimseye, başkasının günahı yüklenmez. O gün, kimseye şefaât de kabul edilmez. Kimseye de fidye verilmez. Onlara yardım da edilmez.”

Bakara Sûresi 123. âyet: “Kendinize gelin! Sizden önce geçip giden nice ümmetlerin başına gelenler, size de gelmesin. O gün, kimseye zulmedilmez. Sizden başkasına da şefaât yaramaz. Kimseye de fidye verilmez.”

Bakara Sûresi 254. âyet: “Ey iman edenler! Allah’a güzel bir borç verin. Size ne gözlerin göremeyeceği ne de kalplerin hayal edemeyeceği şeyler verilsin. Allah’tan başka hiçbir dostunuz ve yardımcınız yoktur. Allah’a karşı gelmekten sakının. O gün, kimseye, başkasının günahı yüklenmez. O gün, kimseye şefaât de kabul edilmez. Kimseye de fidye verilmez. Onlara yardım da edilmez.”

Bu âyetlerden anlaşıldığı üzere, şefaât, Allah'ın izni ve rızası dışında hiçbir kimsenin yapamayacağı bir lütuftur. Allah, kimi dilerse ona şefaât izni verir. Şefaât izni verdiği kimseler de ancak Allah'ın razı olduğu kimselere şefaât edebilirler. Şefaât, Allah'ın adaletine ve hikmetine uygun olmalıdır. Şefaât, insanların birbirlerine yardımcı olmaları, iyilik yapmaları, kötülükten sakınmaları için bir teşvik ve ödüdür. Şefaât, Allah'ın rahmetinin bir tecellisidir.

¹⁶⁹ Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/598.

¹⁷⁰ Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/300.

Süleyman Ateş, şefaât konusunda, müfessirlerin çoğunun görüşüne uygun bir yorum yapmıştır. Örneğin Fahreddin er-Râzî ve Kâdî Abdülcebbâr¹⁷¹ benzer görüşlere sahiptir. Şefaât, Allah'ın izni ve rızası olmadan hiç kimsenin yapamayacağı bir lütuftur. Allah, ancak seçkin kullarına, peygamberlerine ve velilerine şefaât izni verecektir. En büyük şefaât ruhsatı da Hz. Muhammed'e verilmiştir. Şefaât, iyi bir işe aracılık etmek, yardımcı olmak, destek olmaktır. İyi bir işe şefaât eden, o işten bir pay alır. Kötü bir işe şefaât eden de o işten bir pay alır. İyi bir iş için şefaât etmek sevaptır, kötü bir iş için şefaât etmek günahtır. Şefaât, ancak caiz olan şeylerde olur. Allah'ın koyduğu cezaların kaldırılması için şefaât olmaz. Başkasının hakkına zarar verecek şeylerde de şefaât olmaz. Şefaât, sırf Allah rızası için yapılır, rüşvet alınmaz.

Şefaât, Kur'an'ın açık ifadelerine göre, kesinleşmiş ilâhî hükümlerin değiştirilmesi anlamına gelmez. Ancak, Ateş'e göre şefaât, Allah'ın izniyle, günahkârların affedilmesine vesile olabilir. Bu, özellikle ahirette, Allah'ın rahmet ve adaleti çerçevesinde gerçekleşir. Şefaât, Allah'ın koyduğu cezaları hafifletmek veya kaldırmak için değil, belirli şartlar altında günahların affı için bir araç olarak görülebilir. Kur'an-ı Kerîm'de Allah'ın ahirette bazı kişilere şefaât izni vereceğine işaret edilse de bu iznin kime verileceği net olarak belirtilmemiştir. Kur'an, ahiret gününe şefaât umuduyla yanlış yollara sapmanın tehlikesine dikkat çeker ve bu yanılgıya düşenleri eleştirir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in ahirette geniş çaplı şefaât edeceğine dair rivayetlerin abartılı olduğu düşünülebilir. Kur'an, şefaât izninin kimlere verileceğini açıkça belirtmezken, meleklerin veya diğer dini liderlerin şefaatine güvenen müşrikleri ve Kitap ehlini kınar.¹⁷²

Hz. Peygamber'in “Kızım Fatıma da olsa seni kurtaramam” hadisi, şefaatin sınırlarını ve koşullarını vurgular. Bu hadis, şefaatin sadece Allah'ın izni ve rızası dahilinde gerçekleşeceğini, hatta en yakın akrabalar arasında bile kimseye haksız yere ayrıcalık tanınmayacağını gösterir. Şefaatin kişisel ilişkilere dayanmadığını, yalnızca Allah'ın adaletine uygun olarak uygulandığını belirtir.

4.2.3. Ehl-i Kitab'ın Ahiretteki Durumu

Süleyman Ateş'in yorumlarına göre, Allah'a ortaksız inanmak, Ahiret gününe iman etmek ve iyi işler yapmak gibi davranışları sergileyen Yahudi, Hristiyan ve Sâbiîlerin cennete

¹⁷¹ Süleyman Narol, “Fahreddin Razi ve Kadi Abdülcebbâr'ın Şefaât Konusundaki Ayetlere Yaklaşımı ve Değerlendirilmesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2015), 125-144.

¹⁷² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/159.

girebileceği savunulmaktadır.¹⁷³ Ateş, Kur'ân'ın daha önceki kutsal kitapları teyit edici bir tutum içinde olduğunu ve bu kitapların muhafaza edilmiş olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple, Kur'ân'ın teyit ettiği kitapların bozulduğunu öne sürmenin bir çelişki oluşturduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Kur'ân'ın bazı yerlerinde genel geçer ifadeler kullanılırken, başka bölümlerinde aynı konuların daha detaylı işlendiği bilinmektedir; bu durum, Kur'ân'ın bütünlüğüne dikkat etmeyi zorunlu kılmaktadır.

Süleyman Ateş'in tefsîr çalışmasında, Kur'ân'daki bazı kesin ifadeler üzerinden Ehl-i Kitab'ın cennete girebileceği sonucuna varmaktadır. Ancak, incelenen durumlarda Ateş, ilgili diğer âyetlere ya hiç değinmemekte ya da bu âyetleri yorumlarken daha önceden belirlediği hükümleri değiştirecek yeni bilgiler aktarmamaktadır. Bu durum, onun tefsîrinin eleştiriye açık olmasına yol açmaktadır. Özellikle, Bakara Sûresi'nin 62. ve Mâide Sûresi'nin 69. âyetlerini temel alarak, Allah'a ortak koşmadan inanan, Ahiret gününe inanıp iyi işler yapan Yahudilerin, Hristiyanların ve Sâbiîlerin cennete girebileceğini öne sürmektedir. Ancak, aynı konu üzerine farklı âyetlerin tefsîrlerinde farklı şartlar öne sürmektedir. Mesela, En'âm Sûresi'nin 92. âyetinin tefsîrinde, ahirete inanmanın, Kur'ân'ın kabulü ve namazın devamlılığını gerektirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, Bakara Sûresi'nin 137. âyetinde, Ehl-i Kitab'ın da Müslümanlar gibi inanmaları halinde doğru yolu bulacaklarını, aksi takdirde ayrılığa düşeceklerini ifade etmektedir.¹⁷⁵

Bu açıklamalardan hareketle, belirtilen üç koşula, tüm peygamberlere Müslümanlar gibi iman etmeyi gerektiren dördüncü bir koşul eklenmiş bulunmaktadır. Ayrıca, ahiret inancının, Kur'ân'a inanmayı ve namaz kılmayı da kapsadığı sonucuna varılmaktadır. Ek olarak, Ateş'in yorumlarına devam edildiğinde, Bakara Sûresi'nin 141. âyetinin tefsîrinde başka bir koşul daha ortaya konduğunu fark etmekteyiz. Bu ayete göre, “Sizler farklı bir nesilsiniz, yeni bir toplumsunuz. Zaman değişmiştir, dolayısıyla sizin ihtiyaçlarınıza yanıt verecek yeni bir din indirilmiştir. Geriye dönüp kalmamalı, bu yeni dinin getirdiği mutluluğu kabul etmelisiniz. Aslında, bu peygamberler de sizi bu yeni dine yönlendirmektedirler. Çünkü bu son din, her zamanın gereksinimlerini karşılayabilecek mükemmellikte ve esnekliktedir” şeklinde ifade etmektedir. Böylelikle, Ateş, Ehli Kitab'ın

¹⁷³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/175, 3/34.

¹⁷⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/297–298.

¹⁷⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/246.

cennete girebilmesi için, son ve yeni olan “Kur’ân dinini” kabul etmelerini ve buna uymalarını gerektiren beşinci bir şartı daha eklemekte bulunmaktadır.¹⁷⁶

Görülebileceği üzere, Ateş’in açıklamalarında başlangıçta “Allah’a ortak koşmadan iman etmek, Ahiret gününe inanmak ve iyi işler yapmak: Allah’a tapınmak ve faydalı eylemlerde bulunmak, Ehli Kitab’ın cennete girmesi için yeterli olmaktadır” demesine rağmen, diğer ayetlerin yorumlarında, bu koşullara ek olarak başka şartlar da katmaktadır.

Ateş, Yahudilerin ve Hristiyanların Allah’a ve Ahiret gününe gerçekten inandıkları zaman cennete girebileceklerini ileri sürmektedir. Ancak, Ateş’in tefsirlerini incelediğimizde, cennete girmeleri için sadece Allah’a şirksiz şekilde iman etmek, Ahiret gününe inanmak ve iyi işler yapmak yeterli olmamaktadır. Ayrıca, tüm kitap ve peygamberlere inanmaları, Hz. Muhammed’i ve Kur’ân’ı takip etmeleri, Allah ve Resulü tarafından yasaklananı yasak, helal kılınanı helal kabul etmeleri, namaz kılmaları, Hz. Muhammed’in kiblesine yönelmeleri, zekât vermeleri ve Hz. İbrâhim’in dinini yani İslâm’ı benimsemeleri gerekmektedir. Temelde, Müslüman olmaları ve Kur’ân tarafından emredilen bir yaşam sürmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla, Süleyman Ateş’in görüşlerinin başta farklı görünse de incelenen detaylar ışığında, geleneksel düşüncelerden çok da ayrılmadığı görülmektedir.

Süleyman Ateş, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavi dinlerin Allah tarafından gönderildiğini ve orijinal Tevrat ile İncil’in Kur’ân tarafından teyit edildiğini kabul eder. Ancak, bu kitapların zamanla insanlar tarafından değiştirildiğine dair genel İslâmî inanca uygun olarak, Ateş bu değişikliklerin dini doktrinlere ve uygulamalara nasıl yansıdığını ele alır. Kur’ân’ın “Eğer onlar da sizin gibi inanırlarsa, doğru yolu bulmuş olurlar”¹⁷⁷ ifadesini kullanarak, Ehl-i Kitab’ın İslâm’ı kabul etmeleri halinde, yani Kur’ân’ın getirdiği tebliğe ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine inanmaları durumunda, gerçek monoteizmi benimsemiş olacaklarını vurgular.

Aşağıdaki eleştirilere karşı Süleyman Ateş’in görüşleri, Kur’ân’ın “Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu Kur’ân’a inanın...” ifadesinin, ilk vahyedilen Tevrat’ı kast etmiş olmalıdır. Ateş, bu ifadeyle Kur’ân’ın, Yahudilerin ellerinde bulunan mevcut Tevrat’ın birebir doğruluğunu değil, onun kökenini ve ruhunu teyit ettiğini vurgulamış olmalıdır. Çünkü eserinde, “Tevrat’a tahrifat girmiş olmasına kuşku yoktur. Mûsâ’dan asırlar sonra derlenmiş bir kitabın aynen korunmuş olması mümkün değildir”

¹⁷⁶ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/248.

¹⁷⁷ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/246.

şeklinde belirtmiştir. Bu bağlamda, Kur'ân'ın teyit ettiği “yanınızda bulunan”, Tevrat'ın orijinal mesajlarına ve özüne işaret eder, ancak tahrif edilmiş metinleri onaylamaz.¹⁷⁸

Ayrıca Ateş, Eğer durum böyle ise, o zaman İsrâiliyat konusundaki duruşuna ve düşüncesine ters düşmüş oluyor.¹⁷⁹

4.2.4. Rü'yetullah Konusu

Ahirette Allah'ın görülmesi hakkında pek çok hadis mevcuttur. Mu'tezile, Mûsâ'nın “Belirlenen vakitte Rabbimle buluşmak için geldiğimde ve Rabbi onunla konuştuğunda, ‘Rabbim, kendini bana göster, sana bakabileyim’ dediği; ancak Rabbi ‘Beni göremezsın ancak dağa bakarsan ve o sabit kalırsa, o zaman beni de görebilirsin’ cevabını verdiği; ve Rabbim dağa teşrif ettiğinde, dağ paramparça oldu ve Mûsâ bayıldı”¹⁸⁰ âyetine dayanarak, Allah'ın ahirette görülmesi düşüncesini kabul etmemekte ve bu konuyu destekleyen “O gün bazı yüzler parlar, Rablerine bakarlar”¹⁸¹ âyetini de “bu âyet, bazı yüzlerin mutlulukla Rablerinin lütuflarını beklediklerini gösterir” şeklinde yorumlamaktadır.¹⁸²

Süleyman Ateş, Allah'ın görülmesiyle ilgili üç farklı düşünceyi aktarmaktadır. İlk olarak, Mu'tezile bu görüşü reddetmektedir.¹⁸³ İkinci olarak, bazı bilginler Allah'ın hem bu dünyada hem de öteki dünyada görülebileceğini kabul etmektedir. Üçüncüsünde ise, bazıları Allah'ın yalnızca öteki dünyada görüleceğini düşünmektedir. Ateş, bu üçüncü fikrin doğru olduğunu vurgulamakta ve Kıyâmet Sûresi'nin 22. ve 23. âyetlerinin bu görüşü desteklediğini ifade etmektedir. Ateş ifadesinde şunları demiştir:

“Bu çalışmamızda ele aldığımız ayetler, ahiretteki müminlerin hallerini tasvir etmekte ve bazı insanların yüzlerinin mutlulukla, ı ışık saçarak Rablerine bakacağını bildirmektedir. Bu mutluluk ve aydınlık, Rablerinin görkemine bakma onurundan kaynaklanmaktadır. Bu net ifadeyi ‘bazı yüzler Rablerinin emirlerini bekler’ şeklinde yorumlamak, ayetin asıl anlamından saptırmak olur. Zira ahiret, emir ve yükümlülüklerin beklendiği bir yer değildir... Elbette, bu dünyadaki maddi ve yoğun gözler O'nun zerafetini göremez. Ancak ahirette, gözlerdeki örtüler kaldırılır... Ve O'nu görmek, şu an kavranamayan özel bir türde bir görüştür. Bu, insanların nesneleri ve birbirlerini gördüğü gibi bir görme değildir.”¹⁸⁴

¹⁷⁸ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/297.

¹⁷⁹ Ahmet Tekin, *Kur'an'ı Hedef Alan Tahrifatçılar* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2003), 147. Süleyman Ateş'in ilimden ve Ciddiyetten Uzak Yorumları el-Kitab ile İlgili Yorumu için bkz.

¹⁸⁰ el-A'râf 7/143.

¹⁸¹ el-Kıyâmet 75/22-23.

¹⁸² Yavuz Köktaş, "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu Ve Hadis Yorumları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IV (1) (2004), 50.

¹⁸³ Köktaş, "Hadis Olgusu Ve Hadis Yorumları", 50.

¹⁸⁴ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/179-180.

Ateş'in rû'yetullah ile ilgili yaptığı bu yorum, klasik İslâm görüşüyle uyum içinde bulunmaktadır.

5.2.5. Mûcize Konusu

Kur'ân-ı Kerîm'de mûcize belirten ve peygamber mûcizelerini aktaran bazı âyetler üzerinden Süleyman Ateş'in mûcize konusuna bakış açısını belirlemek mümkün olacaktır.

Eğer kendilerine başka bir mûcize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. Deki: Mûcizeler ancak Allah katındadır. O mûcizeler geldiği vakit inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?¹⁸⁵

Ateş'e göre bu âyette, müşriklerin, eğer kendilerine başka bir mûcize gösterilirse kesinlikle inanacaklarına dair Allah'a güçlü yeminler ettikleri ancak mûcizeler gerçekleştiğinde bile inanmayacakları belirtilmiştir. Ateş'e göre, Allah bu âyetle, mûcizelerin indirilmesini talep eden ve müşriklerin iman etmelerini arzulayan Müslümanlara, mûcizelerin gelmesi durumunda bile müşriklerin inanmayacaklarını ifade etmektedir. Açık kanıtları görmelerine rağmen inanmayan bu kişiler, arzuladıkları mûcizeler karşısında bile inanç göstermezler ve bu mûcizeleri büyü olarak nitelendirirler. İnsanlarda var olan enerji, bir eylemi gerçekleştirme veya gerçekleştirme durumu uygundur. İnsanlar, içlerine doğan düşüncelerle eylemleri gerçekleştirir ya da gerçekleştirmezler ki bu da Allah'ın yasalarıyla mümkün olur. Allah, bu düşünceler aracılığıyla kişinin kalbini istediği yöne çevirebilir. Hem melek hem de şeytan, insanı yönlendirme görevine sahiptir ve her ikisi de kişinin ilerlemesi için gereklidir. Eğer kalpte bir işi yapma arzusu baskın çıkarsa kişi o işi yapar, ancak yapmama arzusu ağır basarsa o işi yapmaz.¹⁸⁶

Ateş, 'âyet' terimini mûcize anlamında açıklamaktadır. Tefsîrinin ardından, Ateş insanın düşünce yapısı hakkında da detaylar sunarak, yaptığı yorumları desteklemektedir.

Enfâl Sûresi'nin 17. âyeti şu şekilde ifade edilmektedir: "Siz, savaş esnasında onları öldürmediniz, aslında Allah öldürdü. Ve sen taş attığında, gerçekte atışı yapan Allah'tı. Böylece Allah, müminleri güzel bir sınavla sınamak amacıyla bu eylemleri gerçekleştirdi. Şüphesiz Allah, her şeyi tam olarak işiten ve bilendir."

Ateş'e göre, bu kutsal âyet, Allah'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve müminlere olan yardımını ve desteğini göstermek için vahyedilmiştir. Savaş esnasında müminlerin Allah'ın düşmanlarını yendikleri doğrudur, ancak aslında bu öldürmeyi gerçekleştiren yüce

¹⁸⁵ el-En'âm, 6/109.

¹⁸⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/220-221.

Allah'tır. Çünkü Allah, müminlerin yüreklerine cesaret ve kuvvet doldurmuş, fiziksel olarak da onları güçlendirmiştir. Düşmanlarına karşı korku salmış ve müminlerin imanlarının gücüyle savaşmalarını sağlamıştır. Bu, sanki Allah, müminlerin ellerini kullanarak kâfirleri cezalandırmış gibi bir durumdur. Bu nedenle, bu zafer, müminlerin kendi başarılarından ziyade, Allah'ın onlara bahsettiği bir kudret ve Allah'ın yardımıyla gerçekleşmiştir.¹⁸⁷

Bir diğer âyette yüce Allah şu şekilde bildiriyor: “Kulu (Muhammed'i) bir gecede Mescid-i Harâm'dan, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya, kendi âyetlerimizden bazılarını göstermek için götüren Allah'ın şerefi büyüktür. Şüphesiz O, her şeyi tam anlamıyla işiten ve görendir.”¹⁸⁸

Ateş'in yorumuna göre, bu âyet Hz. Muhammed'in Kâbe'nin çevresinde bulunduğu bir zaman içerisinde yaşanan bir olayı işaret etmektedir. Burada bahsi geçen Mescid-i Harâm, Kâbe'nin yakın çevresini ifade etmektedir. Zira nakledilen rivayetler çeşitlilik gösterir; birinde Hz. Peygamber, Hacerü'l-esved yakınlarında, uyku ve uyanıklık arasında bir durumda iken; diğer bir rivayette ise, Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin evindeyken bu olayın meydana geldiği belirtilir. Âyette adı geçen Mescid-i Aksâ ise Kudüs'te yer alan ve o zamanlar harap durumda olan Süleyman tapınağının bulunduğu yerde, Müslümanlar tarafından inşa edilen mescidi temsil etmektedir. “Çevresini bereketlendirdik” ifadesiyle Kudüs'ün bereketli topraklara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Âyette kullanılan “İsrâ” kelimesi, geceleyin yapılan yolculuğu; “Mi'rac” kelimesi ise göğe yükselişi ifade etmektedir. Ancak Ateş'e göre, bu âyette Hz. Peygamber'in göğe çıkarıldığına dair bir işaret yer almamaktadır.

Ateş, tefsîrinde belirtmiştir ki, bu âyette sadece İsrâ olayına değinilmiş, Mi'rac hadisesine âyette yer verilmemiştir. Ayrıca, Ateş, çoğunluk görüşünden ayrılarak, bu olayların mânevî bir biçimde vuku bulduğu görüşündedir.¹⁸⁹

Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e atfedilen başka bir mucize Kamer Sûresi'nde şöyle belirtilir: “Kıyamet zamanı geldi çattı ve ay ikiye bölündü”¹⁹⁰

¹⁸⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/496.

¹⁸⁸ el-İsrâ, 17/1.

¹⁸⁹ Esra Moslem, *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve Ebu'l Berekât en-Nesefî'nin Medârik'u't-Tenzîl ve Hakâik'u't-Te'vîl Adlı Eserleri Bağlamında Klasik ve Çağdaş Tefsir Tasavvurları Mukayesesi* (Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 55.

¹⁹⁰ el-Kamer, 54/1.

Ateş'e göre, "Ay yarıldı" ifadesi çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bazılarına göre bu, gelecekte gerçekleşecek bir olayı işaret ederken, bazıları bunu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gerçekleştirdiği bir mûcize olarak görür. Tarihsel rivayetlere göre, Mekkeliler Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bir mûcize istemişler ve O'nun ayı işaret etmesiyle ay ikiye ayrılmış, ardından tekrar birleşmiştir. Ancak bu rivayetlerin aslında yalnızca birkaç sahâbînin tanıklığına dayandığı anlaşılır. Müfessirler, ayın yarılması ifadesinde kullanılan "inşakka" kelimesinin, gelecekte kesin olarak meydana gelecek bir olayı ifade ettiğini belirtirler. Ateş bu âyetin anlamının "Kıyamet yaklaştı ve ay bölünecek" olduğunu savunur. O, müşriklerin ay yarıldığını görseler bile inanmayacaklarını, bunu büyü olarak adlandıracaklarını belirtir. Bu durumda, inatçı inkârcılara mûcize sunmanın bir değeri olmadığını ifade eder. Ayrıca, ay yarılmasını kabul etmek, Kur'ân'ın diğer âyetleriyle çelişeceği için bu olayın meydana gelmediği sonucuna varır. İsrâ Sûresi'nde Allah'ın mûcizelerin sadece korkutmak amacıyla gönderildiğini belirtmesi gibi, Kur'ân'da müşriklerin mûcize isteklerinin reddedildiği âyetler bulunur. Müşriklerin bu istekleri, zaten inanç amacı taşımadan, sadece alay etmek için yapılmıştır. Peygamberin asıl misyonu mûcize göstermek değil, kendisine vahyedilenleri tebliğ etmektir. Bu nedenle, "yarıldı" kelimesinin "yarılacak" olarak anlaşılması daha uygun bulunur. Ay yarılmasının gerçekleştiğini kabul etmek, Kur'ân'ın genel çerçevesine uymaz çünkü Allah müşrikleri korkutarak onları imana davet etmek için mûcizeler göndermiştir ve bu mûcizelere inanmayanlar helak olmuştur. Ancak, Ay'ın yarılması olayında böyle bir sonuç yaşanmamıştır. Gerçekte, mûcizeler yalnızca Allah'ın izniyle meydana gelir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en büyük mûcizesi, ona vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm'dir ve onun dışındaki büyük doğa olaylarına sebep olma gibi mûcizeler ondan gelmemiştir.¹⁹¹

Yüce Allah, Bakara Sûresi'nin 87. âyetinde şunları ifade etmektedir: "Kuşkusuz biz Mûsâ'ya Kitap'ı (Tevrat'ı) bahsettik ve Meryem oğlu İsmâ'ya âyetler verdik. Onu Rûhu'l-kudûs (Cebrâîl) ile güçlendirdik. Peki, siz her ne zaman bir peygamber size hoşlanmadığınız bir durumla geldiyse, büyüklük taslayıp onlardan bazılarını inkâr edip bazılarını ise öldürmediniz mi?"¹⁹²

Âyette belirtildiği üzere, Allah İsmâ'ya (a.s.) Rûhu'l-kudûs ile destek vermiştir. Ateş'in açıklamasına göre, Rûhu'l-kudûs, 'temiz ruh' anlamına gelmektedir ve bu temiz ruh, Cebrâîl (a.s.)'ı ifade etmektedir. İsmâ'nın yardımcısı olan Rûhu'l-kudûs'ün doğası hakkında

¹⁹¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/150-156.

¹⁹² el-Bakara, 2/87; ayrıca bkz; el-Bakara, 2/253; el-Mâide 5/110.

birçok farklı görüş bulunmaktadır; ancak en güçlü görüş, peygamberlere vahiy getiren Cebrâil (a.s.) olduğudur. Ateş, Rûhu'l-kudüs'ü Cebrâil (a.s.)'ın bir özelliği olarak tanımlamaktadır. Çünkü Kur'ân'da belirtildiği üzere: “Ey Muhammed! Söyle ki: Kur'ân, Rûhu'l-kudüs (Cebrâil) tarafından, inananların imanlarını pekiştirmek, Müslümanlara rehberlik etmek ve müjde vermek amacıyla doğru olarak indirilmiştir.” Bu nedenle, Kur'ân'ın Cebrâil (a.s.) aracılığıyla indirildiği ve bu âyette Kur'ân'ın Rûhu'l-kudüs ile indirildiğinin belirtilmesi, Rûhu'l-kudüs'ün Cebrâil (a.s.)'ın bir özelliği olduğunu gösterir. Îsâ da tıpkı diğer peygamberler gibi Rûhu'l-kudüs ile desteklenmiştir. Ancak, Îsâ'nın özellikle anılmasının nedeni, onunla özgü bir ilişkinin bulunmasıdır. Özellikle Meryem suresinde, Îsâ'nın babasız bir şekilde Cebrâil'in Meryem'e üflemesiyle mucizevi doğumunun anlatılması, âyette Îsâ'nın adının geçmesinin nedenini açıklar.¹⁹³

Kur'ân-ı Kerîm'de Mûsâ (a.s.)'ın bir mucizesi¹⁹⁴, asası ile sihirbazların yaptıklarını iptal etmesi olarak geçer. Bu, şöyle ifade edilen âyetlerde belirtilir: “Allah, Mûsâ'ya, ‘Elindeki asayı at’ diye emretti. O atınca, birden sihirbazların ortaya çıkardığı her şeyi etkisiz hale getirmeye başladı. Böylece gerçek meydana çıktı ve onların tüm yaptıkları işe yaramaz hale geldi. İşte o zaman onlar mağlup oldular ve aşağılandılar.”¹⁹⁵

Ateş'e göre, bu âyetler Hz. Mûsâ'nın (a.s.) İsrâiloğullarını doğru yola çağırma çabası içerisinde Firavun'la giriştiği çatışmayı yansıtmaktadır. Âyetlerin başında, Mûsâ ile Firavun'un sihirbazları arasındaki bir yarışma detaylandırılır. Bu mücadelede her iki taraf da becerilerini sergileyecektir. Mûsâ, sihirbazlara önce kendi hünerlerini sergilemelerini söyler; bunun üzerine sihirbazlar büyüyle insanların gözlerini kandırırlar ve attıkları iplerle değneklerin sanki hareket ediyormuş gibi görünmelerini sağlayarak halkı dehşete düşürürler. Aslında iplerle değnekler hareket etmemekte, ancak büyü ve hile ile bu şekilde gözüküyordur. Bu esnada, Mûsâ içinde bir endişe duyar ve yarışmanın gerilimini yaşar. Allah'ın emriyle asasını yere bıraktığında, asa hemen büyük ve belirgin bir yılanı dönüşür, sihirbazların hilelerini ve yalanlarını ortadan kaldırır ve onların sihirlerini etkisiz hale getirir. Bu olayla, değneklerin yürüdüğünü sanarak korkan halk, bunun sadece bir göz aldanması olduğunu fark eder ve sihirbazlar halkın önünde aşağılanmış olurlar. Ateş, bu olayın özetini çıkartırken başka bir yorumda bulunmaz.¹⁹⁶

¹⁹³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/194,195.

¹⁹⁴ Ayrıca bkz. Abdullah Aydemir, *İslam Kaynaklarına Göre Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 175-177.

¹⁹⁵ el-A'râf, 7/117-119.

¹⁹⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/380.

Ateş Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ayı yarması ile Hz. Mûsâ (a.s.)'in denizi yarması mucizelerine farklı yaklaşımının asıl nedeni ay yarılmasının kıyamet alameti olarak kabul edilmesine dayandırmaktadır. Bunun için eserinde,

“Kıyametin yakın olduğunu ve Ay'ın yarılma aşamasına geldiğini belirten ifadeler, müşriklerin inançsızlığını vurgulamaktadır. Müşrikler; kıyametin arefesinde Ay'ın yarılmasına şahit olsalar bile, bu olayı "büyü" olarak nitelendirip, eski alışkanlıklarına ve gafletlerine devam edebilirler. Kur'an'da yer alan "Eğer onların üzerine melekleri indirseydik, ölümler kendilerine konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılıklarına getirseydik, Allah dilemedikçe, onlar yine inanmazlardı. Fakat çokları bunu bilmez" ayeti de müşriklerin inançsızlıklarını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu kadar inançsız olan kişilere mucize göstermenin ne faydası olur ki, Ay'ın yarılması gibi bir mucizenin gerçekleşmiş olması düşünülebilir mi?”¹⁹⁷

demiştir.

Süleyman Ateş'in tefsirinde mucizelere meleklerin dahil olduğu bazı anlara da yer verilmiştir. Örneğin Bakara Suresi 243. âyete dair tefsir açıklamasında İbn Abbas'ın bir rivayetini aktararak iki meleğin çıkardığı ses nedeniyle insanların öldüğünü yazmıştır.¹⁹⁸

4.2.6. Evrim Konusu

Süleyman Ateş'in Kur'an-ı Kerim'e göre evrim teorisini ele aldığı çalışmasında, insanın özgün bir evrimsel kökten geldiğini ve maymundan türemediğini vurgulaması, Kur'an-ı Kerim'in “Onlara aşağılık maymunlar olunuz dedik”¹⁹⁹ ifadesiyle ilgili yorumu ile derinlemesine bir bağlantıya sahiptir. Ateş, bu âyetin, bazı insanların ahlâkî bozulma ve ruhi çöküş yaşadıklarını ifade edebileceğini belirtirken, maymunun özellikle zikredilmesinin düşündürücü olduğunu belirtir. Bu, fiziksel bir dönüşüm yerine, ahlâkî ve ruhsal bir düşüşü işaret ediyor olabilir. Ancak Ateş, fiziksel dönüşümü de tamamen yok saymamıştır. Bir ihtimal olarak maymunların insanlaşmamış canlılar olabileceğini de belirtmiştir. Bu nedenle âyetin inmiş olabileceğini söylemiştir.²⁰⁰

Bu açıklamalar, insanın maymundan değil, kendine mahsus bir evrimsel süreçten geçerek bugünkü formuna ulaştığı yönündeki görüşü destekler. İnsan ve maymun arasındaki farklılığa dikkat çekmek, Kur'an perspektifinden insanın ahlâkî ve ruhsal yönlerinin önemini vurgulamakla birleşir. Bu, insanın sadece biyolojik bir varlık olmadığını, aynı

¹⁹⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/153.

¹⁹⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/430.

¹⁹⁹ el-Bakara 2/65.

²⁰⁰ Süleyman Ateş, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1-4 (Temmuz 1975), 131.

zamanda ahlâkî ve ruhsal özelliklere sahip olduğunu belirten daha geniş bir teolojik ve felsefî çerçeveye işaret eder. Ateş'in yorumu, Kur'ân-ı Kerîm'in evrim anlayışı ile modern bilimsel bulgular arasında bir diyalog kurma çabasını yansıtır. Bu, insanın yaratılışını yalnızca fiziksel bir süreç olarak görmek yerine, ahlâkî ve ruhsal boyutları da içeren daha kapsamlı bir bakış açısı sunar.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Âdem'in yaratılışıyla ilgili âyetler, yaratılışın çeşitli aşamalardan geçtiğini göstermektedir. Örneğin Âli İmrân Sûresi'nin 59. âyetinde; Âdem topraktan (Türâb), fahhâr gibi bir salsâlden (kurumuş çamurdan), hame'in mesnûn'dan (işlenmiş çamurdan) ve tîn'den (balçıktan) yaratılmıştır" denmektedir. Bu aşamalar, evrimsel bir sürecin ipuçlarını taşıyor olabilir. Süleyman Ateş'e göre, insanın yaratılışı çamurdan başlamış ve belirli aşamalar geçerek insan hâline gelmiştir. Bu, yaratılışın aniden değil, adım adım gerçekleştiğini gösterir. İnsanın bu süreçte akıl ve irade hürriyetine kavuştuğunu, bu da onun Allah tarafından yüklendiği "emanet" olduğunu vurgular.²⁰¹

Ateş'e göre, Kur'ân-ı Kerîm'deki ifadeler, Âdem'in yaratılışını topraktan başlayarak çeşitli aşamalarla anlatır. Bu terimler, yaratılışın farklı evrelerini temsil eder: "Türâb" kuru toprağı, "salsâl" kuru ve çıtırtılı bir çamuru, "fahhâr" pişmemiş çamuru, "hame" uzun süre suyla karışmış cıvık ve kokmuş çamuru, "tîn" ise saf çamuru ifade eder. "Mesnûn" değişim ve "sülâle" bir şeyden süzülen özü, "emşâc" karışımı ve "alâk" kan pıhtısını belirtir. Bu terimler, insanın yaratılışının, kuru ve cansız topraktan başlayarak, suyla karışıp balçığa dönüşmesi, sonrasında organik hücrelerin oluşumu ve bu hücrelerin Allah'ın iradesiyle evrimleşerek bitkileri, hayvanları ve nihayetinde insanı meydana getirmesi süreçlerini anlatır. Âdem, bu evrimin sonucunda akıl gücüne kavuşmuş ve bu şekilde ilk insan olmuştur. Kur'ân'da insanın menşeinin toprak olduğu, Âdem'in ise topraktan oluşan nutfe (sperm) yoluyla yaratıldığı belirtilir; burada, Âdem'in doğrudan bir insan ya da hayvandan gelmeyip, Allah'ın belirlediği bir yaratılış süreciyle meydana geldiği anlaşılır. Nutfe, Kur'ân'a göre, insan tohumunu ifade eder ve insanın yaratılışı bu tohumun bir parçasından gerçekleşir.²⁰²

²⁰¹ Ateş, "Evrin Teorisi", 142.

²⁰² Ateş, "Evrin Teorisi", 133.

Kur'ân'ın, insanın arzdan (toprakdan) yaratıldığını söyleyen âyetleri, bitkisel hayattan gelişerek meydana gelen bir insanı ima eder. Ayrıca, insanın çamurdan başlayarak çeşitli safhalardan geçerek yaratıldığını belirten ifadeler, evrimsel bir sürecin izlerini taşır.²⁰³

Süleyman Ateş, evrimi, bir organizmada görülen değişimlerin, tabiatın seçimi sonucunda, o türün devamlı özelliği haline geldiği ve bu değişimin daima daha olgun ve mükemmele doğru olduğu bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu, Kur'ân'ın “Allah dilediğini yaratır ve seçer”²⁰⁴ ifadesiyle de uyumlu bir anlayıştır. Kur'ân-ı Kerîm, yaratılışın bir plana göre ve adım adım gerçekleştiğini ve yaratılışın çeşitli âyetlerle dikkate sunulduğunu belirtir. Ona göre bu, evrimin Kur'ân-ı Kerîm'in sunduğu kâinâtın işleyişiyle uyumlu olabileceği anlamına gelmektedir.

Süleyman Ateş, Kur'ân'da belirtilen “gün” kelimesinin biyolojik devirleri ifade ettiğini, insanın anladığı gibi bir gün olmadığını da belirtmiştir.²⁰⁵ Bu, evrimsel süreçlerin uzun zaman dilimleri üzerinde gerçekleştiğini kabul etme anlayışıyla uyumludur. Ateş'in bu yorumu, Kur'ân-ı Kerîm'in evrenin ve yaşamın oluşumu hakkında verdiği bilgilerin, modern bilim tarafından ortaya konulan uzun zaman ölçekleriyle uyumlu olabileceğine dair bir görüşü temsil eder. Bu, Kur'ân'ın bazı kavramları, o dönemde yaşayan insanların anlayabileceği şekilde basitleştirerek sunduğu, ancak aslında daha derin ve geniş zaman kavramlarına işaret edebileceği anlamına gelir.

4.2.7. Reenkarnasyon Konusu

Reenkarnasyon kelimesi, yeniden doğma, ruh göçü gibi manalara gelmektedir. Ölümünden sonra insan ruhunun başka bir varlığın içerisinde yeniden bedenleneceği anlamına gelmektedir.²⁰⁶

Ruh göçü ya da tenasüh olarak da adlandırılan Reenkarnasyon, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da yer almamaktadır. Reenkarnasyon anlayışı daha çok Hint coğrafyasında ve kültüründe görülmektedir.²⁰⁷

Reenkarnasyon konusu üzerine Kur'ân'daki âyetlerle ilgili çok sayıda tartışma bulunmaktadır. Ateş'in görüşüne göre, Kur'ân-ı Kerîm'de reenkarnasyonu ima edebilecek

²⁰³ Ateş, “Evrin Teorisi”, 135.

²⁰⁴ el-Kasas 28/68.

²⁰⁵ Ateş, “Evrin Teorisi”, 128.

²⁰⁶ Celal Kırcı, *Kur'an ve İnsan* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 163.

²⁰⁷ Ayrıca bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı DİB, “Reenkarnasyon İnancının İslam'da Yeri Var mıdır?”, *Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı* (Erişim 22 Ağustos 2024).

bazı âyetler bulunabilir. Ancak bu, yalnızca bir olasılıktır ve Kur’ân’da reenkarnasyonun açıkça var olduğunu iddia etmek doğru değildir.

Yüce Allah şu şekilde ifade etmiştir: “Biz, sizin yerinize benzerlerinizi getirecek ve sizi önceden bilmediğiniz bir biçimde yeniden şekillendirecek şekilde aranızda ölümü kader olarak belirledik. Bu konuda, bizim kararlarımızın önüne geçilemez”²⁰⁸

Ateş’in yorumuna göre, bahsedilen âyette, yeniden yaratılacak insanın mevcut bedeni ile tamamen aynı olmayacağını, benzer bir formda ve tanınmayacak bir şekilde yaratılacağını ifade eder. Kemâle ulaşmamış bir insanın ruhunun, bilinmeyen bir zamanda ve şekilde yeni bir bedene yerleştirilerek fiziksel olarak yeniden dünyaya getirilebileceği sonucu çıkarılabilir. Ancak Ateş, bu âyetlerin asıl olarak ahireti reddeden ve henüz olgunlaşmamış insanlara hitap ettiğini belirtir. Bu durum, olgunlaşmamış inkârcıların, olgunlaşmak amacıyla yeni bir bedene yerleştirilip yeniden yaratılacakları fikrini doğurur. Böylelikle, bu yeniden diriliş sürecinin özellikle kemâle erişmeden ölen inkârcılara özgü olduğu düşünülebilir. Zira olgunlaşmış ruhlar, sonsuz cennetlere girdikleri için, fiziksel dünyaya geri dönmeleri söz konusu olamaz. Olgunlaşmamış ruhlar ise, yeni bir bedende yaşamı tecrübe ederek, dünyevi sıkıntıları tecrübe edip olgunlaşabilir. Bu süreç, ruh tam anlamıyla olgunlaşana kadar devam eder. Olgunlaşma ve kemâle erişmenin asıl yolu ise Allah’a ibadet ve yüksek ahlâkî değerlere bağlılıkla sağlanır. Ateş’e göre, bu âyetlerden bu anlam çıkarılabilir ancak reenkarnasyonu ima eden bu yorum, genel kabule ters düşer. Dolayısıyla, âyetlere bu yorumu yapmak olası olsa da genel anlayışın bu yönde olmadığını söylemek doğru olur.²⁰⁹

4.3. Fıkhî Konulara Yaklaşımı

Fıkhî konulardaki yaklaşımları, Süleyman Ateş’in genel İslâmî yorum ve anlayışını yansıtmaktadır. Ateş, fıkhî konuları yorumlarken, geleneksel İslâmî öğretileri modern zamanın ihtiyaçları ve anlayışları ile bütünleştirmeye çalışır. Günümüz dünyasında Müslümanların karşılaştığı sorunlara pratik çözümler sunmayı amaçlamıştır. Ateş’in fıkhî görüşleri, Kur’ân-ı Kerîm’in öğretilerine dayanır. Hadisler ve sünnet, onun çalışmalarında önemli bir yer tutar, ancak Kur’ân’ın mesajlarına üstünlük verir. Fıkhî yorumlarda Kur’ân âyetlerinin bağlamını ve tarihsel arka planını dikkate alır.

²⁰⁸ el-Vâkıa, 56/60-61.

²⁰⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 9/238.

Örneğin Recm cezası ile ilgili, Ateş bu uygulamanın Kur'ân'da açıkça yer almadığını ve Hadis literatüründeki bazı rivayetlerle desteklendiğini belirtir. Ateş, bu tür cezaların İslâm'ın ruhuna uygun olmadığını, merhamet ve adalet ilkeleriyle çeliştiğini savunur. Recm cezasının uygulanmasının, tarihsel ve kültürel bağlamlarda ele alınması gerektiğini ve günümüzde geçerliliğinin sorgulanması gerektiğini öne sürer.²¹⁰ Ayrıca Süleyman Ateş, hırsızlıkla ilgili Kur'ân âyetlerinin tefsîrinde, had cezalarının uygulanışına dair geleneksel anlayışa eleştirel bir bakış açısı getirir. Ateş'e göre, hırsızın elinin kesilmesi cezası, cahiliye döneminde de uygulanan bir yöntemdi ve İslâm bu uygulamayı bazı şartlarla devralmıştır. Ancak Ateş, bu cezanın mutlak bir uygulama olmadığını, tevbe ve uslanma durumlarında cezanın düşürülebileceğini vurgular. Ateş, hırsızlık suçunun cezası olarak el kesme hükmünü, yakalanmadan önce yapılan samimi bir tevbe ile düşürülebileceğini savunur. Bu, teröristler için geçerli olan ve tevbenin kabul edildiği durumlarla paralellik gösterir. Ateş, el kesme cezasının, sadece ıslah olmayanlar için son çare olarak uygulanması gerektiğini belirtir. Tevbe eden ve uslanan bir kişinin, gözetim altında tutularak davranışlarının değişip değişmediğinin gözlemlenmesi gerektiğini, bu süreçte tevbesinin samimiyeti kanıtlanırsa elinin kesilmemesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca Ateş, Allah'ın "çok bağışlayan, çok esirgeyen" sıfatlarını vurgulayan ayetleri, haddi düşürmenin mümkün olduğuna işaret eder olarak yorumlar. Bu yorumuyla Ateş, had cezalarının kesinlikle uygulanması gereken mutlak hükümler olmadığını, duruma göre esneklik gösterilmesi gerektiğini savunur. Böylece, Ateş, İslami hukukun merhamet ve adalet ilkeleri çerçevesinde uygulanması gerektiğini öne sürer ve bu bağlamda geleneksel hukuk anlayışına modern bir yorum getirir.²¹¹

Ateş, fikhî meselelerde akıl ve mantığın önemini vurgulamıştır. İslâmî hükümlerin anlaşılmasında ve uygulanmasında akılcı bir yaklaşımı savunmaktadır. Kur'ân ve sünnetin yanı sıra, insan aklını ve mantığını da İslâmî karar alma süreçlerinde önemli bir araç olarak görmüştür. Fikhî yaklaşımlarında toplumsal adaleti önemli bir tema olarak ele alır. Ekonomik adalet, kadın hakları ve sosyal eşitlik gibi konularda Kur'ân ve sünnetin rehberliğinde modern çözümler aramıştır. Sonraki başlıklarda Ateş'in bu konudaki düşünceleri daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Süleyman Ateş, istihsanı, yani hukuki bir kuralın belli durumlarda uygulanmamasını öngören İslâmî hukuk prensibini, dikkatli bir biçimde ele alır. Onun yaklaşımı, fikhî

²¹⁰ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/225.

²¹¹ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/521-524.

normların zaman ve mekan değişikliklerine göre uyarlanabilir olması gerektiği görüşüyle uyumludur. Ateş, özellikle çağdaş sorunlara İslâmi cevaplar sunarken istihsanı kullanmanın gerekliliğini vurgular. İstihsanın, özellikle zorlu durumlar karşısında daha adil ve insanî çözümler sunma potansiyeline sahip olduğunu savunur. Süleyman Ateş, mesalih-i mürsele (genel faydalar) konusunda İslâm hukukunun uygulamaları ve dinamik yapısıyla uyumlu bir yaklaşım sergiler. Ateş, özellikle modern çağın ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla İslâm hukukunun esnek yapısını ve genel faydaları dikkate almanın önemini vurgular. İslâm hukukunda mesalih-i mürsele, bir durumun hukuki bir çözümü olmadığına veya mevcut hükümler çatıştığında, toplumun genel faydasını gözetmek üzere kullanılan bir yöntemdir.

Ateş, bu kavramı, İslâm hukukunun her zaman ve mekan için uygun olması gerektiği düşüncesiyle birleştirir. Bu, İslâm hukukunun zamana ve mekana göre kendini yenileyebilme kabiliyetini ön plana çıkarır ve bu yenilenme sürecinde mesalih-i mürsele'nin önemli bir rol oynadığını belirtir. Ayrıca, İslâm hukukunun esas amacının insanlık yararını ve mutluluğu gözetmek olduğunu vurgular, bu yüzden mesalih-i mürsele gibi esnek yorum yöntemlerine başvurmanın bu amaca hizmet edeceğini ifade eder. Ateş'in bu yaklaşımı, İslâm hukukunun dinamik ve adapte olabilir yapısını vurgulayarak, modern dönemin sorunlarına pratik çözümler sunma potansiyelini ortaya koyar.

Süleyman Ateş, İmam Şafî, İmam Malik ve İbn Hanbel gibi klasik İslâm âlimlerinin görüşlerini ele alırken, bu âlimlerin yaklaşımlarını saygıyla karşılasa da kendi tefsîrlerinde daha eleştirel ve yenilikçi yorumlar getirir. Ateş, özellikle hadislerin sıkı bir eleştirisini yaparak, bu âlimlerin bazı yorumlarının tarihsel bağlamını ve günümüz dünyasında uygulanabilirliğini sorgular.

4.3.1. Faiz Meselesi

Kur'ân-ı Kerîm'de "faiz" kavramı, "ribâ" kelimesiyle belirtilir ve artış, çoğalma, büyüme gibi manalara gelmektedir.²¹²

Allah şöyle bildirmiştir: "Faiz yiyen kişiler, şeytanın dokunduğu kişinin ayakta duruşu gibi ayakta dururlar. Bunun sebebi, onların 'Ticaret de faiz gibidir' demelerindendir. Ancak Allah, ticareti helal, faizi ise haram kılmıştır. Eğer birisi, Rabbinden gelen bir uyarıyı kabul edip faizden el çekerse, geçmişte elde ettiği (faizsiz) kazancı kendisinin olur ve işi Allah'a

²¹² İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts "Riba" maddesi, 16/304.

birakılmıştır (Allah onu bağışlayabilir). Ancak kim faize geri dönerse, işte onlar, sonsuza dek kalacakları cehennem halkıdır. Allah, faizle elde edilen varlığı yok eder, hayırları ise çoğaltır, bereketlendirir. Allah, hiçbir kusurlu ve nankör kişiyi sevmez.”²¹³

Ateş, tefsîrinde öncelikle “ribâ” kelimesinin sözlük anlamına değinerek başlar ve ribâyı ‘nesî’e’ ve ‘fadl’ olmak üzere iki türde ele alır. İlk olarak, o dönemde Araplar arasında yaygın olan ve onların âşına olduğu nesî’e ribâsına odaklanır. Bu türde, insanlar bir başkasına bir miktar para ödünç verir, sonra bu verilen borç için belirli bir geri ödeme süresi koyarlar ve bu süre içinde borçlu borcunu geri ödemezse, borç miktarını artırırlardı. Ayrıca, vadeli olarak da ödünç verirler ve her ay bir miktar ek ücret alıp, vadeli dönemin sonunda asıl borç miktarını tahsil ederlerdi. Borçlu, bu süre zarfında borcunu ödemezse, faiz miktarını artırırlardı. Zamanla, borç miktarı, faizle birlikte asıl miktarın birkaç katına ulaşabilirdi. Bu uygulama daha sonradan yasaklanmıştır. Ateş, nesî’e ribâsının Kur’ân, sünnet ve icma‘ ile net bir şekilde haram kılındığını ifade ederken, ribânın diğer türlerinin haram kılındığını açıkça belirtmez.²¹⁴

Ateş, konuyla ilgili olarak Ebû Sâlih’ten nakledilen bir hadise de yer vermiştir. Bu rivayete göre, Ebû Sâlih şunları aktarmıştır: “Ebû Saîd el-Hudrî’yi dinledim, o şöyle diyordu: Dinar yalnızca dinarla, dirhem yalnızca dirhemle ve eşit miktarda takas edilebilir. Fazladan almak ya da vermek faizdir, dedi. İbn Abbas’ın bu konuda farklı düşündüğünü söylediğimde, İbn Abbas’a bu görüşü Peygamber’den mi aldığını, yoksa Kur’ân’da mı okuduğunu sordum. O, ‘Ne Peygamber’den işittim ne de Kur’ân’da okudum. Ancak Üsâme b. Zeyd’den, Peygamber’in ‘Faiz sadece nesî’ede olur’ dediğini öğrendim,’ dedi.” Ateş, bu hadisi aktararak kendi görüşünü de bu rivayetle destekler. Ayrıca Abdullah ibn Abbas’ın, aynı türden iki malın nakit olarak değiştirilmesi durumunda, elde edilen fazlalığın faiz olmayacağına dair görüşünde olduğunu belirtir. Ateş’e göre, fadl ribâsı helaldir. Aynı cinsten malların değişimi genellikle yaygın bir işlem değildir ve Kur’ân’ın esas hedefi faizcilikle mücadele etmektir. Ancak dört mezhep, hile ihtimali olduğu gerekçesiyle aynı cinsten mal değişimini de faiz olarak kabul ederler. Ateş, eğer değiştirilen mallar farklı cinsten ise ve peşin ödenirse bunun helal olacağını, ancak bir tarafın vadeli olması halinde bunun faiz sayılacağını ifade eder. Hz. Ömer’in de altınların yalnızca nakit para ile değiştirilebileceği görüşünde olduğunu belirtir. Ateş, son olarak Hz. Muhammed’in peygamberlik döneminin sonunda faizin kesinlikle yasaklandığını ve ayrıca

²¹³ el-Bakara, 2/275-276; ayrıca bkz; Âl-i İmrân, 3/130; er-Rûm, 30/39.

²¹⁴ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/323-324.

Tevrat'ın Çıkış kitabının 22. bölümünün 25. âyetinde de faizin yasaklandığına işaret eder. Bu durum, faizin İslâm'dan önceki ilâhi dinlerde de yasaklandığını gösterir.²¹⁵

Ateş, âyette geçen ribâ kelimesi üzerindeki değerlendirmelerine göre ribâyı kısımlara ayırmış ve nesîe ribasıyla birlikte haram olduğunu söylemiştir. Nesefî de bu konuda klasik bir usulle âyeti yorumlamış ve faizi bir bütün olarak değerlendirmiş ve tamamının haram olduğunu ifade etmiştir.

Önceden birbirinin yerine kullanılan faiz ve ribâ kavramları, 19. Yüzyıldan sonra farklı manalarda kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra Kur'ân'da da geçtiği şekilde ribâ kavramının günümüz faizinden farklı olduğunu belirten fetvalar ve görüşler ortaya çıkmıştır. Hatta Mısır'da bu ribâ konusunda Muhammed Abduh'tan fetva vermesi istenmiş ve O da yatırım sandıklarında toplanan nemaların Kur'ân'da geçen ribâyâ göre farklı olduğu yönünde izah etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1361/1942) ise Arap toplumu arasında âdet-gelenek olan ribânın günümüzdeki faiz veya nemanın aynı olduğunu ifade etmiştir.²¹⁶ Kanaatimizce faizin ve ribânın birlikte kullanılan kavramlar olduğu ce günümüzdeki faizden bir farkının olmadığıdır.

4.3.2. Tesettür Meselesi

Kur'ân-ı Kerîm'de tesettür, Müslüman kadınların örtünme biçimleri ve ahlâkî değerleri ile ilgili öğretileri içeren bir anlayış olarak ele alınır. Tesettür, hem fiziksel bir örtünmeyi hem de mütevazılık, iffet ve toplumsal ahlâkı temsil eder. Kur'ân'da tesettürle ilgili talimatlar, özellikle Nûr ve Ahzâb sûrelerinde detaylandırılır. Bu talimatlar, Müslüman kadınların kimliklerini korumalarına, toplum içinde saygınlık kazanmalarına ve kişisel sınırlarını belirlemelerine yardımcı olur. Tesettür, sadece bir giyim tarzı değil, aynı zamanda Müslüman bir kadının inancının, kendisine olan saygısının ve toplum içindeki konumunun bir ifadesi olarak kabul edilir. Kur'ân'daki bu öğretiler, zaman içinde farklı kültürlerde ve toplumlarda çeşitli yorum ve uygulamalara yol açmıştır.

Yüce Allah şöyle emretmiştir: “Mümin kadınlara da söyleyin ki, gözlerini koruyup harama bakmaktan kaçınınsınlar ve namuslarını muhafaza etsinler. Açıkta kalan yüz ve eller hariç, zinetlerini açığa çıkarmasınlar. Başörtülerini, göğüs kısımlarını örtecek şekilde uzatsınlar. Zinetlerini yalnızca eşleri, babaları, eşlerinin babaları, oğulları, üvey oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin çocukları, kız kardeşlerinin çocukları, diğer Müslüman

²¹⁵ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/477- 485.

²¹⁶ Osman Durmaz, “Faiz ve Ribâ Üzerine Çağdaş Tartışmalar: Fazlurrahman Örneği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1/20 (2020), 297-303.

kadınlar, kendilerine ait köleler, cinsel arzuları olmayan hizmetkârlar veya kadınların özel bölgelerinden habersiz çocuklardan başka kimseye göstermesinler. Ayaklarını yerde çarparak zinetlerini belli etmesinler. Ey inananlar, tümüyle tövbe edin ki başarıya ulaşasınız”²¹⁷

Ateş, Nûr Sûresi’nin başlangıcından itibaren ahlâk ve namusla ilgili emirlerin verildiğini, bu âyette de müminlerin iffetlerini korumaları için gereken davranışların açıklandığını belirtir. “Zinet” kelimesi süs anlamına gelir ve âyette bahsi geçen zinet, giysi veya takı gibi süs eşyalarını ifade eder. Ancak, kendiliğinden görülen süsler, yani sürme, yüzük, bilezik, kına gibi süsler hariçtir. Tefsîrlere göre örtünülmesi gerekenler arasında halhal, küpe ve göğüs kısmı gibi bölgeler yer alır. Ateş, bir kadının sesinin haram sayılmadığını, zira Peygamber’in eşlerinin erkeklere hadis aktardığını belirtir. Yüz ve eller hariç kadının vücudunun örtünmesi gereken yerler olduğunu, çünkü namaz kılarken yüz ve ellerin örtülmemesinin emredilmediğini vurgular. İhram durumundayken yüzün örtülmesinin yasak olduğunu ekler. Ateş’e göre, âyette kadınların mahrem akrabalarının yanında örtünmesi gereken alan göbek ile diz kapağı arasındaki bölgedir. Eşlerinin önünde ise tüm vücutları ile helaldir. Erkeklerin avret bölgesi konusunda ise, genel kabul gören görüş göbek ile diz kapağı arasını kapsar.²¹⁸

Ateş, âyette “kadınlar” terimi geçtiğinde, bunun Müslüman olmayan kadınlara bir Müslüman kadının haram olduğu anlamına gelmediğini savunur ve burada bahsedilenin, toplum içinde karşılaşılan kadınlar olduğunu açıklar. “Ayaklarını yere vurmasınlar” bölümünü, Arap kadınlarının takılan halhalların ses çıkarmaması için ayaklarını birbirine çarpmamaları şeklinde yorumlar. Ateş, örtünme pratiğinin İslâm’dan önce de var olan eski bir gelenek olduğunu vurgular. Ahzâb Sûresi’nin 59. âyetinde bahsedilen, bedeni örtecek elbiselerin giyilmesi talimatının da, o dönemin Arap toplumunda serbest kadınların giydiği çarşaf veya cilbab gibi giysileri kapsadığını, ancak bunun İslâm’ın getirdiği yenilikçi bir emir olmadığını belirtir. Ateş’e göre, eğer cilbab giymek zorunlu olsaydı, “başörtülerini göğüslerinin üzerine salsınlar” ifadesinin bir anlamı kalmazdı, çünkü cilbab zaten tüm vücudu örter. Ateş, Kur’ân’ın kadınların yüz, el ve ayak dışındaki bölgelerini örtmelerini emrettiğini, ancak çarşaf gibi belirli bir giysi biçimini şart koşmadığını ifade eder. İslâm’ın öngördüğü örtünme biçimi bu şekildedir.²¹⁹

²¹⁷ en-Nûr 24/31.

²¹⁸ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/177-186.

²¹⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/177-186.

4.3.3. Çok Eşlilik

İslâm öncesinde Arap toplumunda sınır tanımayan çok eşlilik uygulamasına, İslâm'ın gelişiyile Nisâ Sûresi'nin 3. âyeti aracılığıyla bir kısıtlama getirilmiştir. Âyette belirtildiği üzere, birden fazla evlilik yapma izni verilmiş ancak bu, dört eşle sınırlı kılınmıştır. Modern İslâm aile hukuku çerçevesinde, bu konuda farklı görüşler benimsenmiş; bazı yasal düzenlemeler, evlilikleri daha zorlaştırıcı, bazıları yasaklayıcı, bazıları ise daha kolaylaştırıcı nitelikte olmuştur. Bu yasalara göre, bazıları sadece tek eşliliği desteklerken, bazıları ise belirli durumlarda çok eşliliğe izin verilmesini öngörmüştür.²²⁰

Allah âyetinde şöyle buyurmuştur: “Eğer, himayeniz altındaki yetim kızlara adil davranamayacağınızı düşünüyorsanız, o zaman size helal olan diğer kadınlardan, ikişer, üçer, dörder evlenin. Ancak bu kadınlar arasında da adil olamayacağınızı düşünüyorsanız, o zaman sadece bir taneyle yetinin veya sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Bu, adaletten sapmamanız için daha elverişlidir”²²¹

Ateş'e göre, bu âyet, yetim kızlara adaletli davranamama endişesi varsa, yetim olmayan diğer kadınlarla evlenilmesini önermektedir. İkişer, üçer, dörder evlilik ifadesinin asıl amacı, yetimlere olası zulmü önlemek adına başka kadınlarla evliliği teşvik etmektir. “Evlenin” emri, zorunluluk veya farziyet anlamında değil, izin anlamında kullanılmıştır. Âyet, adalet şartıyla bu sayıda eşin alınabileceğini bildirir ve adalet sağlanamayacağı korkusu varsa tek eşle yetinilmesini tavsiye eder. Ateş, bu âyetin esas gayesinin kadınlar arasındaki adaleti korumak olduğunu vurgular. Çoğu müfessir, âyetin maksadının evlenebilecek kadın sayısını belirlemek olduğunu düşünse de Ateş bu görüşe katılmaz. Ateş'e göre, İslâm'ın gelmesiyle daha önce sınırsız olan eş sayısı dörde indirilmiş, adalet koşulu getirilmiştir ve eğer adalet sağlanamayacaksa, tek eşle sınırlı kalınması gerektiği bildirilmiştir, bu da çok eşliliği zorlaştırmıştır. Ateş'e göre, İslâm, çocuk sahibi olunamaması, hastalık ya da savaş gibi durumlarda kadınlara karşı merhametli davranılabilmesi için birden fazla evliliğe izin vermiştir. Çok eşlilik, zaruret durumlarında başvurulacak bir yöntem olup zorunluluk değildir, dolayısıyla bu, İslâm'ın kesin bir emri değildir.²²²

²²⁰ İsmail Yalçın, “Günümüz İslam Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6/3, (2017), 1710.

²²¹ en-Nisâ, 4/3.

²²² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/196-202.

Süleyman Ateş, çok eşliliğe İslâm hukuku ve etik açıdan eleştirel bir yaklaşım sergiler. Ateş'e göre, çok eşlilik Kur'ân'da kesinlikle yasaklanmamış olsa da, Nisâ Sûresi'nin 3. âyetinde belirtildiği üzere, bu uygulamaya belirli kısıtlamalar getirilmiştir. Ateş, çok eşliliğin Kur'an'da sadece adaletli olunabileceği durumlarda mümkün kılındığını, adaletin sağlanamayacağı endişesi taşındığında ise tek eşlilikle yetinilmesi gerektiğini vurgular. Bu durum, İslâm öncesi Arap toplumunda gözlenen sınırsız çok eşliliğe bir tepki olarak değerlendirilebilir.

Ateş, İslâm'ın getirdiği bu düzenlemenin, kadınların korunması ve onlara karşı adil davranılması gerektiğini belirten bir anlayışı yansıttığını ifade eder. Ona göre, çok eşlilik aslında bir istisna durumu olup, normal şartlar altında tek eşlilik önerilmektedir. Bu, İslâm'ın kadına verdiği değeri ve onları koruma altına alma çabasını gösterir. Ayrıca, Ateş, çok eşlilik izninin kadınların sosyal durumunu iyileştirmek, özellikle savaş gibi olağanüstü durumlarda dul kalan kadınlara destek olmak amacıyla verildiğini savunur. Bu bağlamda, çok eşlilik sadece zaruret halinde ve adalet şartı gözetilerek uygulanabilir.

4.3.4. Boşanma (Talâk) ve İddet

“Talâk” kelimesi, lügatte özgürlüğüne kavuşturmak, bağı çözümlmek gibi manalara gelirken, fıkıh terimleri içinde ise belirli ifadelerle evlilik bağının sonlandırılmasını ifade eder. İslâm, insan soyunun devamlılığını sağlamak amacıyla evliliği önermiştir. Eşler arasında yaşanan çatışmalar ve şiddetli geçimsizlikler gibi nedenlerle gerçekleşen boşanma, Kur'ân-ı Kerîm'de meşru bir şekilde ele alınmış, ancak evliliğin keyfi nedenlerle sona erdirilmesi onaylanmamıştır.²²³

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde bildirmiştir: “Boşanmış kadınlar, kendileri için belirlenen üç âdet temizlenme süresini beklemelidirler. Eğer gerçekten Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde meydana getirdiklerini gizlemeleri onlar için doğru değildir. Bu süre zarfında eşlerinin barışma talebinde bulunmaları durumunda, onları geri alma hakları daha ağır basar. Kadınlar, meşru haklarına karşılık olan sorumluluklarına sahiptirler ancak erkeklerin onlara karşı bir üstünlüğü bulunur. Allah her şeye gücü yeten ve her şeyi hikmetle yapan olandır. Boşanma, ancak iki kez gerçekleşebilir. Bundan sonrası ya düzgün bir birliktelik sürdürmek ya da iyi niyetle ayrılmaktır. Eğer taraflar, Allah'ın koyduğu sınırları koruyamayacaklarından endişe ederlerse, o zaman kadının boşanma

²²³ H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2010), 39/496.

sürecinde verdiği maldan bir şey almak erkeklere yasak değildir. Eğer iki taraf da Allah'ın sınırlarını aşacaklarından korkarsa, kadının fidyeye vermesi her iki taraf için de kabul edilebilir. İşte bunlar, Allah'ın belirlediği sınırlardır ve asla ihlal edilmemelidir. Kim Allah'ın belirlediği sınırları ihlal ederse, işte onlar zalimlerdir. Eğer bir erkek karısını üçüncü kez boşarsa, kadın başka biriyle evlenip ayrılmadıkça, ona yasak olur. Eğer bu yeni evlilikten sonra bir boşanma olursa ve her ikisi de Allah'ın emirlerine uyacaklarına inanıyorlarsa, yeniden evlenmelerinde bir sakınca yoktur. İşte bunlar, anlayış sahibi insanlar için Allah'ın belirlediği kurallardır.”²²⁴

Ateş'e göre, iddet süresinin bilgeliliği mevcuttur. Bu dönem, eşlerin boşanma kararını gözden geçirip kararlarını değiştirme imkânı bulmaları için kritik bir zamandır. Bu nedenle, Yüce Allah, boşanmayı ani bir karar olarak gerçekleşmesini engellemiş ve boşanma sürecini üç ayrı talakla düzenlemiştir. Ateş'e göre, eğer kadın bu süre zarfında kocasının samimiyetinden şüphe ederse, kocanın geri dönüş talebine onay vermeme hakkına sahiptir. Çünkü koca, iddet sürecinde karısına dönme hakkına sahip olduğu gibi, samimiyetine inanmayan kadın da ret hakkına sahiptir. Önceki âyette belirtildiği gibi, boşanma iki kez gerçekleşir. Ateş, Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerle dayanarak, bir erkeğin karısını boşaması gerektiğinde, kadının âdet döneminden temizlendikten sonra boşanmasını, ardından tekrar âdet gördükten sonra temizlendikten sonra ikinci boşamayı yapmasını, eğer hâlâ boşamak istiyorsa, kadının üçüncü bir âdet dönemini geçirmesini ve sonra temizlendikten sonra üçüncü kez boşanmasını önerir. Boşamanın kadının âdet dönemi sırasında gerçekleşmeyeceği ve temizlik dönemlerinde yapılması gerektiği konusunda tüm mezhepler anlaşmaktadır. Eğer bu temizlik döneminde cinsel ilişki gerçekleşmişse, o dönemde boşamak uygun değildir. Ateş'e göre, bu âyette geçen “iki kez” ifadesi, talâkın ayrı ayrı zamanlarda gerçekleşmesi gerektiğini belirtir. Buna göre, bir erkek eğer karısına tek seferde ‘seni üç defa boşadım’ derse, bu, onu üç kez boşamış sayılmaz.²²⁵

²²⁴ el-Bakara, 2/228-230.

²²⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/397-412.

5. SONUÇ

Süleyman Ateş'in tefsîr çalışmaları, çağdaş İslâm düşüncesi içerisinde kendine özgü bir yer edinmiştir. Geleneksel tefsîr metodolojisine yeni bir perspektif kazandırarak, İslâm ilimlerine modern bir yorum getirmiştir. Ateş, dilbilimden fıkha, tasavvuftan kelama geniş bir alana yayılan disiplinler arası bir yaklaşım sergilemiş ve bu yaklaşımıyla Kur'ân tefsîrine derinlemesine katkılarda bulunmuştur.

Ateş'in tefsîrinde Mushaf sırasına sadık kalınarak yapılan detaylı kelime ve terim açıklamaları, tefsîr literatüründe önemli bir yenilik olarak dikkat çeker. Aynı zamanda, her sûrenin başında iniş sırası ve faziletleri hakkında bilgiler sunması, onun eserlerine eklediği değerli bilgiler arasındadır.

Süleyman Ateş'in tefsîri, Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsîr etme yöntemine büyük önem vermiş, bu yöntemin yetersiz kaldığı durumlarda hadislere başvurmuş fakat her zaman hadislerin güvenilirliğini ve Kur'ân'ın öğretileriyle uyumunu titizlikle değerlendirmiştir. Bu, onun tefsîrini hem metodolojik açıdan sağlam hem de içerik açısından güvenilir kılmaktadır. Özellikle, Ateş'in dilbilimsel analizlere verdiği ağırlık ve kıraat farklılıklarını ele alması, Kur'ân metninin daha iyi anlaşılmasına ve tefsîrinin zenginleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu yönleriyle Ateş, Kur'ân tefsîrine yenilikçi bir yaklaşım sunarken, aynı zamanda İslâm düşüncesine çağdaş bir perspektif getirmiştir.

Ateş'in eserleri, gelecek nesillere İslâm ilimleri ve Kur'ân tefsîri konusunda önemli bir kaynak olarak hizmet edecek niteliktedir. Bu çalışma aynı zamanda, Ateş'in İslâm düşüncesine katkılarının akademik çevrelerde daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Süleyman Ateş, çağdaş İslâm düşüncesinde önemli bir yere sahiptir.

Ateş'in tefsîri, çeşitli disiplinlerden yararlanarak Kur'ân'ın evrensel mesajını günümüz dünyasına taşımıştır. Onun eserleri, Kur'ân tefsîri alanında yenilikçi yaklaşımları benimseyen ve geleneksel değerlere saygı duyan bir müfessir olarak örnek alınabilecek niteliktedir. Çalışmaları, gelecek nesillere İslâm ilimleri ve Kur'ân tefsîri konusunda önemli bir kaynak olarak hizmet edecek niteliktedir. Ateş'in eserleri, İslâm düşüncesine katkılarının akademik çevrelerde daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, Ateş'in tefsîri, geleneksel tefsîr metodolojisine yeni bir perspektif kazandırarak, İslâm ilimlerine modern bir yorum getirmiştir. Bu çıkarımlar, Ateş'in

alışmalarının sadece geçmişle değil, aynı zamanda ağdaş sorunlarla da diyalog kurabilen canlı bir entelektüel miras olduğunu göstermektedir.

Süleyman Ateş'in Kur'an tefsiri çalışmalarında gösterdiği metodolojik titizlik, özellikle kıraat farklılıklarına verdiği önemle dikkat çekmektedir. Ateş, bu farklılıkların Kur'an'ın farklı Arap lehçelerine uyum sağlaması amacıyla indirildiğine inanır ve bu durumun Kur'an'ın daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağladığını vurgular. Ayrıca, Hz. Osman dönemindeki Mushaf düzenlemesinin, okuma farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçladığını ve böylece Kur'an metninin bütünlüğünü korumayı hedeflediğini belirtir. Bu yaklaşımıyla Ateş, Kur'an metninin her bir farklı okunuşunun ve yorumunun önemini kabul ederken, temel mesajın ve anlamın bu farklılıklardan etkilenmediğini savunur.

İşârî yorumlara da yer veren Ateş, bu yorumların Kur'an ve sünnetle uyumlu olması koşuluyla kabul edilebileceğini belirtir. şirk meselesi ve tasavvufi cemaatlerin bazı uygulamalarına yönelik eleştirileri, onun dinî metinleri yorumlama sürecinde İslâm'ın temel inançlarına olan bağlılığını gösterir. Ateş, tasavvufi yorumların aşırıya kaçmadığını ve İslâm'ın temel öğretileriyle çatışmadığını sürece değerli olabileceğini ifade eder.

Süleyman Ateş'in tefsiri, Kur'an'ın kapsamlı anlaşılmasına yönelik dengeli ve eleştirel bir yaklaşım sergiler. Bu yaklaşım, hem geleneksel tefsir yöntemlerine bağlı kalmakta hem de ağdaş bilimsel ve felsefi düşüncelerle Kur'an yorumlarını zenginleştirmektedir. Ateş'in çalışmaları, gelecek nesillere İslâm ilimleri ve Kur'an tefsiri konusunda önemli bir rehber ve kaynak olarak hizmet etmeye devam etmektedir. Özellikle, Ateş'in Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etme yöntemi, hadisler ve diğer klasik İslâmî kaynaklarla olan ilişkisi, ve fikhî konuları ağdaş bir perspektifle ele alışı hakkında yapılan değerlendirmeler, onun eserinin derinliğini ve etkisini gösteren önemli unsurlardır. Bu bölümde ayrıca, Ateş'in tefsirinin İslâm düşüncesinde nasıl bir yer tuttuğu ve gelecek nesiller için nasıl bir referans kaynağı olabileceği üzerinde durulmalıdır. Ayrıca Ateş'in Kur'an yorumlarında geleneksel yorumlara bağlı kalmakla birlikte modern bilim ve bilgi birikimini entegre etme çabası, çalışmalarının temel çıkarımları arasında yer almalıdır. Ateş'in tefsir anlayışı, İslâm düşüncesine ağdaş bir bakış açısı getirirken, aynı zamanda geleneksel İslâmî değerlere ve metinlere olan saygısını korumuş ve bunu modern düşünce ile bütünleştirmeye çalışmıştır.

Ateş'in çalışmaları, geleneksel İslâm düşüncesine modern bir perspektif ekleyerek, Kur'an'ın ağdaş sorunlarla nasıl ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. Tefsirinde kullandığını çeşitli metodolojiler ve yaklaşımlar, Kur'an âyetlerini daha geniş bir bağlamda

ele almasını ve bu kutsal metni günümüz dünyasına uygulanabilir kılmayı amaçlamaktadır. Özellikle, Ateş'in tefsîr çalışmalarında gösterdiği metodolojik titizlik, kapsamlı bilgi birikimi ve eleştirel yaklaşımlar, onun Kur'ân tefsîri alanında önemli bir yenilikçi olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Çalışmaları, Kur'ân'ın dil, edebiyat, ve bilimle olan ilişkilerine dair kapsamlı bir analiz sunmakta, âyetlerin edebi yapıları ve belagatı üzerine derinlemesine yorumlar yapmaktadır. Aynı zamanda, Ateş, bilimsel mûcizeleri de dikkate alarak, Kur'ân'ın evrensel ve zamansal mesajlarını günümüz bilimiyle diyalog içinde tartışmıştır.

Süleyman Ateş'in tefsîr çalışmaları, Kur'ân'ın dil, edebiyat ve bilimle olan ilişkisine dair derinlemesine bir inceleme sunar. Ateş, Arap dili ve edebiyatının unsurlarını kullanarak Kur'ân âyetlerini açıklar ve bu suretle Kur'ân'ın belagatı ve edebî yapısının zenginliğini ortaya koyar. Mekkî ve Medenî sûrelerin farklı özelliklerine değinirken, Mekkî sûrelerin belagat açısından daha üstün olduğunu ve ruh üzerinde daha fazla etki bıraktığını belirtir. Ateş, Hurûf-ı mukattaanın anlamı üzerine yaptığı değerlendirmeler, bu konunun yorumunda çeşitlilik gösterdiğini ve bu harflerin kesin bir anlam taşımadığını öne sürer. Bilimsel mûcizeler konusunda Ateş, Kur'ân'ın mânevî değerinin yanı sıra bilimsel yönlerine de değinir ve bu bağlamda Nûr Sûresi'nin 35. âyetini örnek olarak kullanır. Âyetin hem mânevî hem de bilimsel yönlerini ele alarak, evrenin ve maddelerin anlaşılmasına dair ilginç yorumlar sunar. Ayrıca, Tufan kıssasını arkeolojik bulgularla destekleyerek, Kur'ân'ın tarihsel ve bilimsel açıdan da i'câzının olduğunu savunur. Süleyman Ateş'in tefsîri, Kur'ân'ın hem dil hem de içerik açısından zenginliğine vurgu yapar. Kur'ân'ın dilini, edebiyatını ve içerdiği kıssaları ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, metnin anlam katmanlarını ve mûcizevî yönlerini ortaya koyar. Ateş, Kur'ân'ın insanlık tarihindeki çeşitli dönemlerde ve kültürlerde nasıl anlaşıldığını ve yorumlandığını gösteren bir perspektif sunarken, Kur'ân'ın evrensel mesajının ve zaman üstü niteliğinin altını çizer.

Süleyman Ateş'in tefsîri, şefaât kavramına İslâm'ın temel prensipleri ışığında ele alınmış bir perspektif sunmaktadır. Ona göre şefaât, yalnızca Allah'ın izni ve rızası ile mümkündür ve Allah'ın seçtiği kişiler tarafından gerçekleştirilebilir. Ateş, şefaatin Allah'ın adalet ve merhameti çerçevesinde, ancak Allah'ın onayladığı kişilere uygulanabileceğini vurgular. Bu, şefaatin kişisel çıkarlar veya yanlış motivasyonlarla değil, sadece Allah'ın rızası için yapılabileceğini gösterir. Ateş, Kur'ân âyetlerini referans alarak şefaatin belirli koşullara bağlı olduğunu ve kesin hükümler veya başka birinin haklarına zarar verecek durumlar için yapılamayacağını açıklar. Bu, şefaatin sınırlarının Allah tarafından çizildiğini ve sadece bu

sınırlar dahilinde kabul edilebilir olduğunu ifade eder. Ayrıca, şefaatin en büyük ruhsatının Hz. Muhammed'e verildiğini ve İslâm inanç sisteminde bu özelliğin önemli bir yeri olduğunu vurgular. Ateş'in şefaât yorumları, İslâm'ın temel değerlerine uygun dengeli ve Kur'ân merkezli bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Ateş'in tefsîri, başlangıçta Yahudi, Hıristiyan ve Sabîîlerin cennete girebileceği koşulları olarak iman ve iyi amelleri sıralarken, daha detaylı incelemelerde İslâm'ın temel ibadetlerini yerine getirme gibi ek şartlar getirdiğini göstermektedir. Bu, başta geniş ve kapsayıcı görünen yorumlarının, geleneksel İslâmî öğretilere daha yakın detaylı şartlar içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Ateş'in tefsîrinin hem eleştiriye açık olduğunu hem de daha kapsamlı bir İslâmî anlayışa imkan tanıyan kompleks bir yapıda olduğunu gösterir. Ayrıca, Ateş'in Kur'ân tefsîrinde muhkem ve müteşâbih âyetler ile hurûf-ı mukattaa gibi konulara geniş ve eleştirel bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Kur'ân'ın anlama ve yorumlama sürecinde bu tür konulara dair farklı yorumları ve görüşleri değerlendirirken, metnin anlamını ve mesajını derinlemesine kavramaya yönelik titiz bir metodoloji izlemektedir. Bu yaklaşım, onun tefsîrinin hem akademik hem de dini açıdan değerli bir kaynak olmasını sağlamaktadır.

Bu değerlendirmeler, Süleyman Ateş'in tefsîr çalışmalarının, İslâm tefsîr geleneğinde önemli bir yeri olduğunu ve hem geleneksel hem de çağdaş sorunlara dair rehberlik sunduğunu gösterir. Ateş'in tefsîrinin, İslâm düşüncesindeki çeşitli konularda derinlemesine analizler ve yorumlar sunması, onun çalışmalarını daima güncel ve ilgi çekici kılar.

Süleyman Ateş'in tefsîri, Kur'ân-ı Kerîm'in dil, edebiyat ve bilimle ilişkisine dair derinlemesine bir inceleme sunar. Ateş, Arap dili ve edebiyatının unsurlarını kullanarak Kur'ân âyetlerini açıklar ve bu süreçte Kur'ân'ın belagatı ve edebî yapısının zenginliğini ortaya koyar. Özellikle, Mekkî ve Medenî sûrelerin farklı özelliklerine değinirken, Mekkî sûrelerin belagat açısından daha üstün olduğunu ve ruh üzerinde daha fazla etki bıraktığını belirtir.

Ateş'in eserleri, özellikle fıkıh konularında, İslâm'ın çok eşlilik, boşanma ve tesettür gibi öğretilerini modern bağlamda ele alır. İslâm hukukunun boşanmayı ciddi ve düşünülmüş bir karar olarak ele alması, evliliği sonlandırmak için acele veya düşüncesiz kararlar alınmasını engellemeyi amaçlar. Müteşâbih âyetler ve Hurûf-ı mukattaa gibi Kur'ân'ın

daha gizemli yönlerine dair yorumları, Ateş'in Kur'ân'ı anlama ve yorumlama biçiminin derinlemesine ve kapsamlı olduğunu gösterir.

Genel olarak, Ateş'in eserleri, Kur'ân'ın anlaşılmasını ve uygulanmasını güncel ve kapsamlı bir perspektifle ele alır. Bu, onun tefsîrini hem geleneksel hem de çağdaş konularda rehberlik arayan okuyucular için değerli bir kaynak haline getirir. Ateş, Kur'ân'ın evrensel mesajını ve zaman üstü niteliğini vurgulayarak, İslâm düşüncesine hem eleştirel hem de yenilikçi bir yaklaşım getirir.

6. KAYNAKLAR

- Acar, H. İbrahim. “Talâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. y.y: Müessese-tu’r-Risâle, 1421/2001.
- Akatay, Süheyla. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş’in Tefsirinin Kur’ân İlimleri Açısından Karşılaştırılması*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Akdemir, Hikmet. *Cumhuriyet Dönemi Müfessirlerine Göre Ehl-İ Kitabın Ahiretteki Durumu*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Akkoyun, Cihat. *et-Tefsîru’l-Hadîs Ve Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri Adlı Eserlerdeki Metotların Karşılaştırılması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2022
- Arslan, Mehmet. *Elmalılı İle Süleyman Ateş’in Tefsirlerinin İşârî Yöntem Açısından Mukayesesi*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat. 1989.
- Ateş, Süleyman. *Kur’an’da Nesh Meselesi*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996.
- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsîr Okulu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.
- Ateş, Süleyman. *Kur’ân Ansiklopedisi*. 2. Cilt. İstanbul: Kuba Yayınları, 2002.
- Ateş, Süleyman. “Kur’ân-ı Kerim’e Göre Evrim Teorisi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20/1-4 (Temmuz 1975), 127-146.
- Atmaca, Gökhan. “Süleyman Ateş’in Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserinde İsrâiliyat”. *EKEV Akademi Dergisi*, 16/51 (2012), 159-160.
- Ayday, Mehmet Selim. “İşârî Tefsir Mukaddimeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Tüsteri, Sülemi Ve Kuşeyrî Örneği” *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 13/3 (Aralık 2021), 1116.

- Aydemir, Abdullah. *İslam Kaynaklarına Göre Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 10. Basım, 2018.
- Aydoğmuş, Günerkan. *Harput Kültüründe Din Alimleri*. Elazığ: Çağ Ofset Matbaacılık, 1998.
- Cansız, Vehbi. “Müteşâbih Kavramı Çerçevesinde Müfessirlerin Teori-Pratik Tutarlılığı Meselesi”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (Haziran 2022), 185-210. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.1093264>
- Celal Kırca. “Kuran-Bilim İlişkisi”. Erişim 6 Temmuz 2024. <http://www.celalkirca.com/kuran-ve-bilim-iliskisi.html>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Prof. Dr. Süleyman ATEŞ” (Erişim 25.02.2024). <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Person/PresidentDetail/36/prof-dr-suleyman-ates>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Reenkarnasyon İnancının İslam’da Yeri Var mıdır?” *Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı*. Erişim 22 Ağustos 2024. <https://kurul.diyanet.gov.tr>
- Durmaz, Osman. “Faiz ve Ribâ Üzerine Çağdaş Tartışmalar: Fazlurrahman Örneği”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1/20 (2020), 1-14. <https://orcid.org/0000-0003-2368-5463>
- Erdem, Talha. “The Character Structure of Classical Islamic Modernism”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]*, 13/13 (Mayıs 2018), 233-251.
- Erol, Merve. Bilimsel Tefsir Yöntemi: *Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Hamîdullah, Muhammed. *Kur’ân-ı Kerîm Târihi*. Çev. Suat Yıldırım. Erzurum, 1978
- Hatiboğlu, İbrahim. “İsrâiliyat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/195-199. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2001.
- Hatipoğlu, Haydar. *Süleyman Ateş Ateşle Oynuyor -Reddiye-*. Ankara: Mesaj Yayınları, 1. Baskı., 1990.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur’ân’da Allah ve İnsan İslam Düşüncesinde Islah*. çev. M. Kürşat Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l- 'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts
- Kanaqı, Behlul. *M.Tayyib Okiç Ve Hadis İlmindeki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Karataş, Ali. *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve Tasavvufî Yönü*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Kaya, Mehmet. "Kur'an Yolu Tefsirinde Süleyman Ateş'e Yönelik Bazı Eleştirilere Dair Bir İnceleme", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (2018), 123-148
- Kesîr, İbn. *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*. çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner. 16 Cilt. İstanbul, 1991.
- Kırca, Celal. *Kur'an ve İnsan*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1. Baskı., 1996.
- Koç, İhsan. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si Akademik Tefsir Çalışmalarında Nesh Meselesine Teorik ve Pratik Yaklaşım: Süleyman Ateş ve M. Sait Şimşek Örneği*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Koçak (Kayahan), İsmailhan. *Süleyman Ateş'in Tefsirinde Genel Hatlarıyla Hıristiyanlık*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Köktaş, Yavuz. "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu ve Hadis Yorumları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/4 (Ağustos 2004), 31-55.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Moslem, Esra. *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve Ebu'l Berekât en-Neseî'nin Medârik'u't-Tenzîl ve Hakâik'u't-Te'vîl Adlı Eserleri Bağlamında Klasik ve Çağdaş Tefsir Tasavvurları Mukayesesi*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Narol, Süleyman. "Fahredden Razi ve Kadi Abdülcebbar'ın Şefaât Konusundaki Âyetlere Yaklaşımı ve Değerlendirilmesi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (Aralık 2015), 125-144.

- Özdemir, Abdullah, “Muhammed Abduh’un Kur’an Anlayışı”, *Hititi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/33 (Haziran 2018), 83-101.
<https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.443231>
- Özdeş, Talip. *Kur’an ve Nesh Problemi: Allah’ın Kitabında Çelişki Var mı?*, 2. Baskı. Ankara: Fecir Yayınları, 2018
- Özdeş, Talip. *Mâturîdî’nin Tefsir Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı., 2019.
- Rıza, Reşid, *Tefsîrü’l Kur’âni’l- Hakîm (Tefsiru’l Menâr)*, 1. Cilt, Kahire: Matbaatu’l Menâr, 1990.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü’l Tefâsîr*. çev. Nedim Yılmaz - Sadreddin Gümüş. 7 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 11. Baskı., 2021.
- Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1359/1940.
- Tekin, Ahmet. *Kur’an’ı Hedef Alan Tahrifatçılar*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2003.
- Tekin, Mesut. *Kur’an’ın Harfî Tercümesi Meselesi -Muhammed Hamidullah ve Süleyman Ateş’in Mealleri Örneğinde-*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Toprak, Yunus Emre. *Cumhuriyet Dönemi Türkçe Tefsir Çalışmalarında Müteşâbih Âyetlere Yaklaşımlar (Elmalılı Ve Süleyman Ateş Örneğinde)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Üçer, Cenksu ve Merve Ünal. “Haberî Sıfatlar ve Süleyman Ateş’in Haberî Sıfatlara İlişkin Görüşleri”. *ULUM*, 6/1 (Temmuz 2023), 133-188.
- Yalçın, İsmail. “Günümüz İslam Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(3) (2017), 1707-1725.
- Yazıcı, Ahmet. *Türkçe Tefsir Çalışmalarında Klasik - Modern Algısı: Ömer Nasuhi Bilmen - Süleyman Ateş Örneği*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2014.
- Yerinde, Adem. “Kur’ân-ı Kerim’e Göre Bilimsel Düşüncenin Temelleri.” *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 2 (Haziran 2018): 17-28.
- Yılmaz, Enes. “Selefiyye’nin Te’vil Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım”, *İslami İlimler Dergisi*, 15/2 (Kasım 2020), 401.

Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm. *Menâhîlu'l-Îrfân*. 1 Cilt. Beyrut, 1988.

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**